

magazin istoric

ANUL XII Nr. 8 (137) AUGUST 1978

magazin istoric

Revistă de cultură istorică
Anul XII - Nr. 8 (137)
august 1978

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU

Redactor șef adjuncț
NICOLAE MINEI

Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANȚ
ADOLF ARMBRUSTER

VIRGIL CÂDEA
NICOLAE COPOIU

LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU

DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFĂNESCU

COPERTELE NOASTRE

①

④

②

③

① Așezat pe trecătoarea cu același nume, Castelul Bran a constituit, încă de la ridicarea sa, în sec. XIV o punte de legătură între pământurile românești. În imagine: impunătorul castel și protagoniștii tratatului de alianță din 12 octombrie 1659 — Gheorghe Rákóczy II (stînga: gravură după o pictură de Rembrandt) și Constantin vodă Șerban (dreapta: desen după tabloul votiv de la Mănăstirea Hurezi)

④ Imagini din complexul muzeistic Bran: a) judele brașovean Lukas Hirscher; b) cavaler francez (sec. XIV — sculptură în marmură și rocă vulcanică); c) detaliu dintr-o pictură pe lemn din Moldova (sec. XVII); d) jilț brîncovenesc (sec. XVIII); e) interior de casă țărănească din zona Branului; f) ladă de zestre transilvăneană (sec. XVII-XVIII). (Castelul Bran, p. 50)

② În bătălia de la Posada, oastea țării românești, condusă de Basarab I, a zdrobit trupele lui Carol Robert de Anjou. Pictură de Gheorghe Pătrașcu

③ Dornach, 1490. Victoria confederaților elvețieni împotriva Habsburgilor l-a obligat pe împăratul Maximilian I să recunoască independența de fapt a tuturor cantonelor elvețiene (1499). Cu 175 ani înainte, la Morgarten avuseser loc o primă confruntare între Habsburgi și o oaste de țărani și păduri elvețieni. (Țăranii cantoanelor înfruntă Casa de Habsburg, p. 56)

sumar

NICOLAE CEAUȘESCU: 1848-1948-1978.....	2
Moștenitorii lui Bălcescu: VASILE NICULAE	4
Noi documente inedite din arhive străine despre importanța insurecției române din august 1944: SERGIU COLUMBEANU, EUGEN BANTEA, MIHAIL E. IONESCU	7
Filii ai unelă și aceleiași patrii — România: MIRCEA MUȘAT, FLORIAN TÂNAȘESCU	13
Împrumuturi nemărturisite din istoria daco-geților: ION HORĂȚIU CRIȘAN	18
1892-1894 — Mișcarea memorandistă (II): AUGUSTIN DEAC	20
Neuitatul an 1918 în amintiri: ANI BIRTOLON	27
Încrederea nu ne-a părăsit niciodată: ZOE BENGESCU-CĂMĂRĂȘESCU	33
Mawangtua — Republica Populară Chineză — O mare descoperire arheologică: M. PETRESCU-DIMBOVIȚA	37
Ghiculeștii (II): ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, SERGIU IOSIPESCU, VICTOR IONESCU, I. B. DRĂGUȘANU	39
Odinioară Sahara a fost înverzită: MARCEL BRION	47
Castelul Bran: GHEORGHE DAVID, GERNOT NUSSBÄCHER, IOAN PRAHOVEANU	50
Generalul Ion Emanuel Florescu: RADU FLORESCU	54
Țăranii cantoanelor înfruntă Casa de Habsburg: HANS WITZIG	56
Dincolo de calele vaselor de sclavi ... (I): PHILIP D. CURTIN	59
● Cărți sosite la redacție ... 12 ● Poșta Magazin istoric ... 62	

1848 — 1948 — 1978

Revoluția de la 1848, desfășurată aproape concomitent în Țara Românească, Moldova și Ardeal, a constituit o necesitate obiectivă a dezvoltării forțelor de producție, a descătușării energiei maselor largi populare — care au constituit forța motrice a luptelor revoluționare pentru lichidarea orânduirii feudale și trecerii la o ordine socială superioară — burghezo-democratică. Ea a constituit o parte integrantă a marilor mișcări sociale din acel an, desfășurate în cea mai mare parte a Europei, demonstrând strânsa legătură dintre revoluționarii români și forțele revoluționare din Europa.

După cum este binecunoscut, masele populare s-au ridicat în 1848 pentru realizarea unor profunde transformări, care să deschidă calea progresului economico-social, îmbunătățirii condițiilor lor de viață, să asigure realizarea unității naționale, formarea națiunii și a statului național unitar — idealuri revoluționare care oglindeau cerințele obiective ale afirmării poporului român ca un popor liber în rândul marii familii a popoarelor lumii.

În toate cele trei Principate române, revoluționarii, masele populare cereau lichidarea cu desăvârșire a dominației străine, respectarea dreptului poporului de a-și organiza viața corespunzător voinței sale. Programele mișcărilor revoluționare din cele trei Principate române demonstrează unitatea de interese și aspirații a întregului popor, de a trăi într-un stat unitar, liber și independent.

Totodată, realitatea istorică din Ardeal, unde de multe secole locuiesc împreună români, maghiari, germani și alte naționalități, pune la ordine zilei și necesitatea realizării deplinei egalități în drepturi între toți cetățenii, fără deosebire de naționalitate.

Înțelegând bine că înfăptuirea năzuințelor de libertate și dreptate socială, de unitate na-

țională nu se putea realiza decât prin lupta comună a tuturor maselor populare, fără deosebire de naționalitate, fruntașii revoluției din 1848 — atît români, cît și maghiari și germani — s-au pronunțat pentru întărirea solidarității și unității lor în înfăptuirea idealurilor revoluției [...]

Din păcate, mințile luminate, clarvăzătoare ale revoluționarilor români și maghiari nu au putut determina unirea la timp a forțelor revoluționare în luptă, ceea ce a constituit, de altfel, una din cauzele înfrîngerii revoluției de la 1848 în Ardeal.

Datorită lipsei de unitate și fermitate a conducătorilor revoluției, precum și neînăfăptuirii la timp a cerințelor maselor largi populare, care constituiau forța principală a revoluției, marea mișcare socială de la 1848 a fost înfrîntă în toate cele trei Țări române. Înăbușirea revoluției a fost, totodată, rezultatul direct al intervenției militare a imperiilor absolutiste — țarist, otoman și habsburgic — care, în fața valului revoluționar, și-au dat mîna, sprijinind forțele reacționare din cele trei Principate românești și reprimînd cu forța armelor revoluția burghezo-democratică.

Dar, deși înfrîntă, revoluția de la 1848 a deschis era marilor schimbări revoluționare naționale și sociale din România a transformărilor burghezo-democratice, a înfăptuirii năzuințelor de secole ale poporului român de a trăi liber, de a fi stăpîn pe destinele sale.

În anii care au urmat revoluției de la 1848 s-a intensificat dezvoltarea forțelor de producție capitaliste și, în același timp, s-a afirmat cu putere conștiința unității naționale — ceea ce a dus, în 1859, la unirea Țării Românești cu Moldova și crearea României. Momente cruciale în istoria poporului nostru au fost, de asemenea, războiul de independență din 1877 și unirea, în mod democratic, prin voința maselor populare,

a Transilvaniei și Banatului cu patria, în 1918, care a dus la realizarea statului național unitar român.

În desfășurarea tuturor acestor evenimente epocale din istoria patriei noastre, masele populare au constituit întotdeauna forța motrice; ele au asigurat, prin lupte și jertfe grele realizarea năzuințelor de libertate, dreptate socială și națională [...]

Iată de ce putem spune acum, la cea de-a 130-a sărbătorire a revoluției din 1848, că însăși desfășurarea revoluției burghezo-democratice, luptele ulterioare de eliberare națională și socială, luptele de clasă care au determinat marile schimbări revoluționare din România sînt rezultatul participării unite a maselor populare, a oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, exprînd rolul hotărîtor pe care poporul l-a jucat în făurirea propriei sale istorii, confirmînd așteptarea tezei materialismului dialectic că adevăratul făuritor al istoriei este poporul și numai poporul! [...]

Constituirea, încă în 1893, a Partidului Social-Democrat al Muncitorilor, iar apoi, în 1921, a Partidului Comunist Român au reprezentat momente de importanță istorică în organizarea politică a clasei muncitoare. În desfășurarea mișcării revoluționare din România, asigurînd conducerea luptelor maselor populare, ale întregului popor împotriva regimului burghezo-moșieresc, pentru cucerirea puterii politice și trecerea la construcția socialismului.

Am evocat aceste momente istorice deoarece ele constituie un tot unitar în procesul revoluționar din România, care a dus la crearea condițiilor pentru înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944, la răsturnarea dictaturii militar-fasciste, la trecerea României pe calea dezvoltării democratice și apoi socialiste, deschizînd poporului nostru calea spre o viață nouă, liberă și independentă [...]

Naționalizarea, urmare firească a cuceririi puterii politice de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea, intelectualitatea și celelalte categorii sociale, a creat baza materială pentru trecerea la obiectivul istoric al făuririi societății fără clase, fără asupritori, a societății socialiste în România.

În cele trei decenii care au trecut de la naționalizare, forțele de producție au cunoscut o dezvoltare impetuoasă. România s-a transformat, dintr-o țară agrară slab dezvoltată, într-un stat industrial-agrar, cu o industrie și o agricultură moderne [...]

Realitatea ilustrează convingător că țelul suprem al politicii partidului și statului nostru este ridicarea bunăstării poporului, îmbunătățirea continuă a condițiilor de muncă și de trai ale tuturor oamenilor muncii — aceasta constituind esența construcției socialismului și comunismului! Nu există în România oraș, comună sau sat unde să nu se simtă pulsul uriașei opere de construcție economico-socială ce face ca întreaga patrie să fie un vast șantier al creației libere a oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, înfrății sub conducerea partidului nostru comunist în edificarea cu succes a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintarea țării spre comunism [...]

Pe baza faptelor, a realizărilor obținute, putem afirma cu deplină temei că politica Partidului Comunist Român, de industrializare socialistă, de dezvoltare a agriculturii, științei, culturii, învățămîntului s-a dovedit pe deplin justă. Viața demonstrează că în edificarea noii orînduiri sociale partidul nostru comunist știe să aplice în mod creator adevărurile generale și legitățile revoluționare la condițiile concrete din România, călăuzindu-se neabătut, în întreaga sa activitate, de concepția materialismului dialectic și istoric, de socialismul științific, asigurînd înălțarea continuă a patriei pe noi culmi de progres și civilizație [...]

Într-adevăr visurile revoluționarilor din 1848, visurile luptătorilor comuniști s-au putut înfăptui numai odată cu înlăturarea claselor exploatare și asumarea conducerii de către clasa muncitoare în alianță cu țărănimea, intelectualitatea și celelalte categorii sociale, în condițiile cînd poporul a devenit stăpîn pe soarta sa...

(Din cuvîntarea rostită de tovarășul
NICOLAE CEAUȘESCU, în ziua de 10 iunie
1978, ca prelejud grandioasei adunări populare
din Piața Palatului Republicii din Capitală)

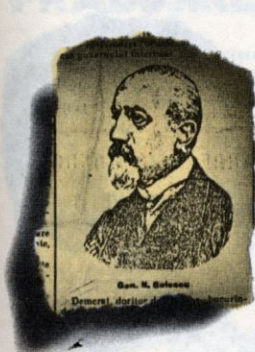
În acest context, evocarea figurilor proeminente ale luptătorilor de la 1848, ale acelei generații care — remarcă, în 1879, gazeta socialistă *Bessarabia* — a dat națiunii „democrați adevărați, oameni care au făcut pentru popor tot ce era în puterile lor”, s-a înscris nu doar ca un simplu act de recunoaștere a unor merite, ci, în primul rând, ca o posibilitate de invocare a tradiției în sprijinul luptei pentru desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice.

Preluînd și dezvoltînd pe o treaptă superioară idealurile de la 1848, mișcarea noastră muncitorească și-a afirmat deschis înțelegerea adîncă, în spi-

organizațiile muncitorești — printre cele mai vechi din lume.

Se știe, de pildă, că Bălcescu a militat neobosit pentru antrenarea în acțiune a lucrătorilor, meșteșugarilor și calfelor din București și din alte orașe. El însuși s-a deplasat pe Valea Prahovei, la Telega, pentru a ridica la luptă pe ciocănașii de la saline. Tinăra noastră clasă muncitoare a fost prezentă în principalele momente ale desfășurării revoluționare din 1848. Muncitorii tipografi din București au imprimat și difuzat proclamația revoluționară de la Izlaz, tabacii din Capitală au fost un factor activ în zdrobirea comploturilor contrare-

tilnite în presa și documentele mișcării noastre muncitorești, vizau o multitudine de aspecte, subsumate cu precădere momentului 1848, cînd marele patriot s-a detașat prin viziunea sa complexă și profundă asupra procesului revoluționar din Principatele române. Într-un studiu din 1892, intitulat *Tactica liberală*, Constantin Dobrogeanu-Gherea vedea în Bălcescu pe „cel mai energetic”, pe cel „mai conștient dintre revoluționarii de la 1848”. Prin întreaga lui activitate — sublinia Gherea — acesta contopea într-un tot unitar atît aspectul național al revoluției — „lupta pentru ridicarea, pentru redeștepta-

rit marxist, a imperativelor vremii: „Numai preluînd pilda vieții generației de la 1848 — scria, în 1897, gazeta *Mîșcarea socială* — apropiindu-ne ideile timpului nostru, precum dinșii și-au apropiat ideile timpului lor, cătînd către nevoile de acum, precum dinșii au căutat către nevoile de atunci, numai așa ne facem vrednici urmași ai lor, numai așa îi cinștim cu adevărat”.

Ilustra personalitate a lui Bălcescu, de adevărat „dascăl de revoluție”, ca și încrederea manifestată de el, în 1848, față de muncitorime, ca forță socială revoluționară au contribuit la crearea climatului ideologic progresist în care s-au răspîndit la noi ideile socialiste și au apărut

revoluționare organizate de reacțiune.

În principalele sale lucrări — *Mersul revoluției în istoria românilor*, *Question économique des Principautés danubiennes*, *Despre starea soșială a muncitorilor plugari în Principatele române în oșebite timpuri*, *Istoria românilor sub Mihai vodă Viteazul* — Bălcescu a relevat și demonstrat rolul fundamental al maselor populare în istoria noastră, necesitatea unor profunde prefaceri cu conținut național și social care să răspundă năzuințelor vitale ale „muncitorimii” române, termen prin care Bălcescu înțelegea atît țărînimea, cît și proletariatul în formare.

Aprecierile la adresa personalității lui Bălcescu, în-

rea și liberarea națională”, cît și pe cel social — „lupta pentru doborîrea unei întocmiri sociale și înlocuirea ei prin alta”.

Dezvoltînd această idee, poetul și publicistul Ștefan Petică, în articolul intitulat *Teoria revoluției*, apărut în 1898, remarcă faptul că pentru Bălcescu, „revoluția, pe lîngă caracterul său democratic și social, avea unul și mai de seamă: aducerea unității și a neatrînrării naționale”, concluzie însușită de socialistii români, deoarece, preciza articolul, „departe de a contrazice doctrina marxistă”, ea „e o dovadă de lărgimea și profunzimea acestei doctrine, în sensul ei cel mai științific”.

Revista socialistă *Lumea nouă științifică și literară*, ve-

dea în Bălcescu pe revoluționarul care a înțeles pe deplin semnificația și rolul evenimentelor din 1848, „din punctul de vedere al îmbunătățirii stării generale a poporului român”. El s-a aflat printre cei care — scria în 1888 gazeta *Muncitorul*, organ de presă al Cercului muncitorilor din Iași — „au gândit să facă reforme serioase ca să îmbunătățească starea țăranilor”.

Chemînd muncitorimea, țăranimea, intelectualitatea progresistă la organizare și acțiune politică pe baza principiilor socialismului științific, conducătorii mișcării revoluționare a proletariatului român foloseau ca argument învățămintele trecutului, pilda vie a

democrat sincer în trecutul nostru, apoi acela Bălcescu a fost; dacă am avut un iubitor al țăranimii, autorul *Stării sociale a muncitorilor plugari* a fost; dacă am avut un profet al unității naționale, atunci inspiratul autor al *Mersului revoluției în istoria românilor* a fost”. Despre „marele democrat al veacului al XIX-lea”, militantul comunist M. Dia-ciuc-Dăscălescu scria că el „a fost primul care, în lucrările sale, a scos în evidență că poporul face istoria. El aici a urmat definiția și linia trasată de Tudor Vladimirescu, de acest uriaș al regenerării naționale”. Ciclul de articole publicat de militantul comunist Nicolae Popescu-Doreanu,

cîndu-le în lupta eroică pentru răsturnarea regimului antonescian, pentru izgonirea hitleriștilor și eliberarea patriei. Dezideratele libertății, unirii și independenței, pentru împlinirea cărora — scria, în 1942, *România liberă* — „au înfruntat marii români de talia lui Bălcescu, Russo, Kogălniceanu și alții alții, persecuții și temnițe asupritorilor străini și ale uneltelor lor pămîntene”, îndemneau la „unirea tuturor forțelor patriotice ale țării într-un front unic național al poporului român”, pentru eliberarea țării — „sfînta poruncă a ceasului de față”.

În cele peste trei decenii de viață care s-au scurs de la insurecția din august 1944,

înaintașilor de la 1848. Muncitorimea română a demonstrat, prin întreaga ei activitate, că este demnă urmașă a patrioților care, la 1848, au dat o strălucită pildă de hotărîre și sacrificiu pentru triumful cauzei nobile a dezrobirii națiunii române, fiind pătrunși — cum arată publicația teoretică *Revista socială* — „de mărimea suflătească a bătrînilor noștri liberali ca Bălcescu, Rosetti, de iubirea de oameni a acestora, de focul lor pentru cauza ce o credeau dreaptă, de înalta și rara lor onestitate”.

„Autorul lui *Mihai Viteazul* — scria în 1932 revista *Societatea de mîine* — este o mină de virtuți sociale și umane pe care n-am exploatat-o în-deajuns. Dacă am avut un

în 1938, în revista *Dacia nouă* poartă titlul *Generația de la 1848* și include un emoționant portret al marelui înaintaș. Doreanu îl numea pe Bălcescu „un temeinic și glorios anticipator al ideii democratice” în țara noastră. Ideile revoluției de la 1848, pentru a căror izbîndă „Bălcescu cel dintîi a luptat”, erau prezente în conștiința și acțiunea comuniștilor, pentru ele „continuă să trăiască, să lupte și să moară atîția urmași ai săi”.

În anii celui de-al doilea război mondial, Partidul Comunist Român, deși acționa în condiții extrem de grele, a găsit forme și metode eficace de mobilizare a clasei muncitoare, a maselor largi ale poporului, chemîndu-le și condu-

poporul român, angajat ferm și ireversibil pe calea edificării unei societăți lipsite de exploatare, a transformat moștenirea trecutului său de luptă — în care tradiția revoluționară din 1848 ocupă un loc de seamă — în nesecată sursă de inspirație, în act de justificare științifică și patriotică a prezentului socialist. Urmașii glorioaselor generații trecute au devenit, sub conducerea Partidului Comunist Român, executorii testamentari ai mărețelor lor idealuri. Desăvîrșirea revoluției burghezo-democratice și edificarea societății socialiste pe pămîntul României reprezintă cel mai înalt omagiu adus de partidul comunistilor români, de poporul nostru iluștrilor săi înaintași.

23 August 1944 — 23 August 1978

Victoria insurecției și intrarea armatei române în războiul antihitlerist au fost apreciate pe plan internațional ca acte cu profunde implicații asupra cursului celui de-al doilea război mondial. Aceasta a accelerat prăbușirea frontului fascist în această zonă a Europei, a dejucat încercările lui Hitler și Antonescu de a organiza pe teritoriul României o nouă linie de rezistență militară, a deschis calea înaintării rapide a trupelor sovietice în Balcani și spre centrul continentului.

(Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism)

„ROMÂNIA POATE GRĂBI PRĂBUȘIREA REICHULUI HITLERIST”

La 21 martie 1944, secretarul de Stat al S.U.A., Cordell Hull¹, primea o corespondență oficială, semnată — „în numele Comitetului Mixt al Șefilor de State Majore” — de către amiralul William D. Leahy². Documentul —

¹ Cordell Hull (1871-1955), om politic american, secretar al Departamentului de Stat în perioada administrației democratice a președintelui F.D. Roosevelt (1933-1944); Premiul Nobel pentru pace (1945).

² William Daniel Leahy (1875-1959), amiral american, fost ambasador pe lângă guvernul din Vichy (1940-1942), șef al Statului major al președinților Roosevelt și Truman (1942-1949). Este autorul unei cărți cu caracter memorialistic, în care face referiri și la România în timpul celui de-al doilea război mondial. Arhiva sa personală se află la Arhivele Naționale din Washington, fondul 226 — The Office of Strategic Services (O.S.S.).

rămas inedit până azi — prezintă o importanță deosebită pentru istoria politico-militară a anului 1944. El pune la îndemina cercetătorului istoric elemente valoroase privind reconstituirea și aprecierea mai exactă a contextului internațional în care a fost pregătită și s-a desfășurat insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă a poporului român din august 1944.

După cum se știe, instaurarea regimului antonescian și politica sa externă au provocat cele mai profunde nemulțumiri în rândul poporului român³. Aprecind drept potrivnică intereselor naționale aderarea la Axă și

³ Magazin istoric, nr. 5, 6, 7-8/1969, 2-8/1974.

participarea țării la războiul hitlerist, Partidul Comunist Român și-a asumat sarcina de înaltă răspundere de a organiza lupta poporul român pentru răsturnarea dictaturii antonesciene, scoaterea României din războiul antisovietic și alăturarea ei coaliției antihitleriste. În conformitate cu această politică generală, încă din 1941 P.C.R. a depus o eroică activitate pentru atragerea tuturor forțelor sociale și politice nemulțumite — dintr-un motiv sau altul — de regimul antonescian și dominația hitleristă asupra României, pentru închegarea unei coaliții naționale puternice — singura capabilă să scoată țara din impas. Comuniștii au depus eforturi în mod prioritar pentru asigurarea unității de acțiune a clasei muncitoare, au inițiat contacte cu conducătorii P.N.T. și P.N.L., cu cercurile Palatului regal, inclusiv cu regele Mihai I, au desfășurat o intensă muncă în rândurile armatei, întărind legăturile cu generali și ofițeri din comandamente superioare.

Spre deosebire de P.C.R., care punea în centrul eforturilor eliberatoare lupta solidară a întregului popor român, cercurile politice burgheze nefasciste preconizau o desprindere din alianța cu Germania, dar fără angajarea în luptă a maselor populare. Ele doreau înălturarea regimului antonescian și revenirea la sistemul parlamentar burghez dinainte de 1938, fără să modifice cu nimic structurile social-politice. În planurile concepute, ele își îndreptau speranțele spre un eventual ajutor din afară. Și dată fiind aversiunea lor față de comunism, acest ajutor nu putea fi solicitat decât marilor puteri occidentale.

La începutul anului 1944, când confruntarea militară dintre coaliția antihitleristă și Germania nazistă intrase în faza eforturilor maxime, guvernele statelor dominate de cel de-al III-lea Reich au încercat să găsească diferite căi pentru a ieși din situația din ce în ce mai periculoasă în care se aflau. În ce privește România, încă în cursul anului 1943, regimul antonescian a inițiat unele tatonări în vederea păcii separate cu anglo-americanii. Cu aceeași intenție, în primele luni ale anului 1944, guvernul Antonescu și-a dat acordul tacit pentru trimiterea la Cairo a lui Barbu Știrbei, emisarul „opoziției” din România — cum se intitula P.N.T., P.N.L. și cercurile Palatului regal — pentru contacte cu reprezentanții ai guvernelor aliate.

Intrucât Aliații s-au situat ferm pe pozițiile capitulării fără condiții, contactele de la Cairo n-au avut nici o finalizare.

Este semnificativ însă faptul că cercurile politice și militare americane de decizie, aflate atunci în plină campanie de pregătire a deschiderii celui de-al doilea front (Operația „Overlord”), au reflectat cu toată atenția asupra oricărui element de natură să sporească eficiența ducerii războiului și să grăbească sfârșitul său victorios. De pe aceste poziții ele au examinat problema unei eventuale desprinderi a României din alianța cu Germania și alăturarea ei la coaliția antihitleristă, eveniment căruia li acordau o importanță excepțională. Un ecou al acestor discuții este și

documentul din 21 martie 1944, pe care îl menționam.

După cum se știe, soluția finală a desprinderii României din alianța cu Germania hitleristă, caracterul și modalitatea originală de înfăptuire a acestei desprinderi, au căpătat o magistrală formulare în planul insurecției naționale armate antifasciste și antimperiale elaborate de Partidul Comunist Român.

Deși opiniile exprimate de conducerea militară americană se referă doar la elementele strategico-militare ale ieșirii României din războiul hitlerist, ele ne dau o imagine mai pregnantă asupra semnificațiilor internaționale ale insurecției române care avea să se producă în august 1944 și a implicațiilor ei profund favorabile deznodământului victorios în cel de-al doilea război mondial. În acest sens, documentul pe care îl publicăm atribuie o importanță majoră luptei poporului român împotriva Germaniei hitleriste.

La numai o săptămână după elaborarea acestui document, o altă notă, marcată ultra-secret, a aceleiași înalte surse militare americane și avind aceeași destinație (notă publicată în Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, 144: Vol. IV, Washington, D.C., 1966, pp. 161-162), revine cu insistență asupra excepționalei importanțe politico-strategice a trecerii României de partea coaliției antihitleriste: „Așa cum am specificat în scrisorile anterioare referitoare la acest subiect, Comitetul Mixt al Șefilor de State Majore consideră că, din punct de vedere militar, desprinderea de Axă a României și a celorlalți sateliți din Balcani este de cea mai mare importanță; în mod cu totul deosebit ar fi de doric ca această desprindere. să se transforme într-un maximum de efort făcut de aceste țări pentru sprijinirea intereselor Aliaților. Dată fiind, mai ales, evoluția situației militare actuale, rezultatele imediate în această direcție sînt de cea mai uriașă însemnătate și urgență [Subl. S.C.] Iată pentru ce, după părerea Comitetului Mixt al Șefilor de State Majore, nu trebuie puse nici un fel de considerații politice restrictive de natură să împiedice o cit mai grabnică capitulare [ieșire din războiul hitlerist] a forțelor armate ale României”.

Sergiu COLUMBEANU

Comitetul Mixt al Șefilor de State Majore
Washington 25, D.C.

Strict secret

21 martie 1944

Onorabilul

Secretar de Stat

Washington, D.C.

Stimate domnule Secretar,

Comitetul Mixt al Șefilor de State Majore este de părere că, din punct de vedere militar, retragerea României din Axă și asumarea de către ea a unui statut de cobeligeranță cu Aliații ar constitui un fapt care are toate șansele să se dovedească de o deosebită importanță în evoluția viitoare a războiului.

Ca urmare a faptului că forțele rusești ocupă în prezent ambele laturi ale căii ferate Odessa-Lemberg, în trecut principala linie de comuni-

¹ Magazin istoric, nr. 6/1987, 5; și 6/1974.

cafe germană din Ucraina, aproximativ 40 divizii germane din Ucraina de Sud depind, în privința serviciilor, de căile ferate ale României și nu se pot retrage decât prin această țară. Ieșirea României din război și colaborarea ei în calitate de cobeligerantă, fie și într-o măsură limitată, urmează să ducă la izolarea și nimicirea ulterioară a unei mari proporții din aceste divizii. Alte avantaje, decurgând din acceptarea de către noi a unei asemenea situații, ar consta în interzicerea accesului germanilor la petrolul românesc¹, la aeroporturile și căile ferate ale României. Pierderea petrolului românesc ar da o serioasă lovitură capacității Germaniei de a continua războiul².

¹ Lucrări recente subliniază că, după ieșirea României din războiul hitlerist, penuria de carburant adusesse în stare de nefuncționare o bună parte a flotei aeriene hitleriste, încă foarte numeroasă în 1944. În timp ce în 1943-1944 producția de avioane a Germaniei crescuse de la 25 000 aparate la 38 000, criza de carburant se accentuase. Este cunoscut cazul diviziilor de blindate germane, care în timpul ofensivei din Ardeni (decembrie 1944-ianuarie 1945), nu au mai putut înainta din cauza lipsei de combustibil.

² Aprecierile din acest document coincid în linii mari cu cele din raportul pe care maresalul Keitel și generalul Guderian l-au înaintat lui Hitler și în care se arăta că evenimentele din România din august 1944, „pe lângă consecințele imediate de ordin militar, au produs în același timp și o răsturnare de fronturi extrem de periculoasă, care va duce la pierderea nu numai a teritoriului României, ci și al Bulgariei, Jugoslaviei și Greciei, punând în pericol toată armata germană din Balcani. Indiferent de pierderea pozițiilor din Carpați, pierderea grânarului și petrolului românesc constituie o altă mare și grea lovitură, în urma căreia armatele ruse vor putea ajunge în vreo cîteva săptămîni în fața Budapestei” (Marea conflagrație a sec. XX. Ediția II, Buc., 1974, p. 396).

Reprezentantul român³ are, în esență, dreptate atunci cînd constată că Rusia este singura țară aliată capabilă să acorde sprijin României împotriva unui atac din partea Bulgariei sau Ungariei. Totuși s-ar putea realiza o suplimentare a ajutorului rus prin organizarea de operații aeriene de către forțele aliate din Mediterana. Din punct de vedere militar, Statele Unite nu au nimic de obiectat împotriva clauzelor stipulate de români.

Situația militară din Ucraina de Sud și, mai recent, evenimentele din Ungaria⁴ sînt de așa natură încît, cu cît mai repede s-ar încheia acordul în vederea ieșirii României din război, cu atît mai mare ar fi amploarea pierderilor cauzate forțelor germane.

Cu tot respectul, al Dv.,

în numele Comitetului Mixt al Șefilor de State Majore,

William D. Leahy,

Amiral în Marina

Militară a Statelor Unite,

Șef al Statului major de pe lângă Comandamentul Suprem al Armatei de Uscat și Marinei Militare

[Notă marginală]: Acest document trebuie să fie înapoiat.

(Arhivele Naționale ale Statelor Unite, Fondul 59 [Departamentul de Stat], 740 00119 E.W/3 - 2144).

³ Aluzie la tatonările făcute de emisarii români la Ankara și Cairo.

⁴ Se referă la ocuparea acestei țări de către trupele hitleriste, la 19 martie 1944.

„TRUPELE GERMANE AU AVUT PIERDERI FOARTE MARI”

Iată, în continuare, și cîteva documente din arhivele germane, ce se adaugă altor piese documentare din aceeași sursă publicate într-un număr trecut al revistei¹. Ele se referă la o anume arie de desfășurare a insurecției — Valea Prahovei — regiune în care, dată fiind importanța ei deosebită, confruntările au fost deosebit de îndrăznețe. Fragmentele din relațiile militarilor germani — de rang inferior — care au reușit, în împrejurările specifice din august 1944, să abandoneze precipitat aria insurecției române, ne permit cîteva precizări semnificative. Din ele rezultă clar că ostilitățile declanșate de forțele insurecționale române în noaptea de 23 august au avut precumpănitor un caracter ofensiv, chiar și în cazurile în care dispozitivele lor aveau formă defensivă. În vîltoarea confruntărilor, care au luat forme foarte diferite, și în lipsa fronturilor constituite, s-a creat o situație psihologică complexă, în care, pe alocuri, forțele românești inferioare numericeste au determinat pe inamic să accepte retragerea, de regulă după

predarea armamentului și a celorlalte mijloace tehnice. În punctele-cheie însă comandamentele române au aplicat soluția radicală: încercuirea și lichidarea rezistențelor germane. În sfîrșit, aceste relații relevă faptul că, pînă la data de 29-30 august, forțele insurecționale au rezolvat, singure și în favoarea lor, situația din Valea Prahovei, operațiile din zilele de 30-31 august avînd doar caracterul unei desăvîrșiri a succesului reputat în zilele precedente.

Firește, cititorului obiectiv și bine informat de astăzi nu-i vor scăpa unele formulări prin care autorii relațiilor încercau să dea o justificare înfrîngerilor germane suferite și absenței lor de zile și chiar săptămîni din dispozitivul propriilor trupe.

În redarea documentelor, întreruperile de text ca și unele cuvinte introduse de noi au fost marcate prin paranteze drepte; notele din subsol ne aparțin.

Eugen BANTEA,
Mihail E. IONESCU

¹ Magazin istoric, nr. 8/1977.

I.

21.IX.1944

Werner August, sergent major,
Divizionul 2, din Regimentul 40
artilerie terestră (obuziere blindate grele)

Raport asupra străpungerii cazanului încercuirii de la Ploiești

[...] 30 august 1944 [...]. Seara, la ora 8, a sosit ordinul de retragere. Numai cîțiva am putut să ne întoarcem la vehiculele noastre. Eu m-am alăturat la Compania 78 pionieri de căi ferate. Apoi a trebuit să străbatem cu vehiculele o adîncă linie fortificată a românilor de circa 10 km. Trupele germane care au parcurs acest itinerar au avut pierderi foarte mari în oameni și vehicule din cauza focului foarte puternic A.A., A.T. [artileria antiaeriană și artileria antitanc], de aruncătoare și de mitraliere...

II.

Locotenentul Jakob

Școala de cadre a

Comandamentului Armatei 8

Comanda, 4.X.1944

Raport asupra întrebuirii în luptă a Grupului de luptă Ploiești

La 24 VIII '44, Grupul motorizat al Școlii de cadre [S.A.A.] a Comandamentului Armatei 8 a fost reținut la Vest de Ploiești de către comandantul Diviziei 5 artilerie antiaeriană, generalul-maior Kuderna, și, în virtutea situației, pus în subordinea Diviziei 5 artilerie antiaeriană, ca trupă de apărare terestră.

Tăria grupului: 6 ofițeri, 35 subofițeri, 43 trupă.

Căpitanul Korell era la comanda grupului. Locotenentul-maior Viehof era adjutant pentru apărarea terestră. Locotenentul-maior Weisert — ofițer de ordonanță [la acest nivel, un fel de șef de stat major], locotenentul

Schidlo și locotenentul Sukopp [comandau coloanele de atac.

Locotenentul Jakob a fost repartizat de căpitanul Korell la amenajarea apărării terestre. Dintre subofițerii și oamenii de trupă au fost constituite rezerve de atac.

În zilele următoare, personalul S.A.A. s-a dovedit a avea calități excepționale.

La început slab, inamicul s-a întărit treptat și a organizat puternice baraje în jurul pozițiilor A.A. Apărarea terestră proprie, articulată în patru sectoare, a fost definitivată și îmbunătățită pe parcurs, precum și întărită cu mine și baraje. Prin asalturi scurte au fost eliberate bateriile proprii din apropiere, aflate în încercuire. Trupa de șoc a distrus baterii inamice și a respins toate atacurile inamicului. A fost foarte bună cooperarea dintre A.A., Trenul blindat nr. 71, I/R.A. 304¹ și subunitățile terestre constituite ad-hoc ca apărare terestră. Trenul blindat nr. 71 a scos din Ploiești și două trenuri sanitare cu toate locurile ocupate, pe care însă la Buda, Românul² nu le-a lăsat să treacă mai departe. La 30 VIII '44 seara, trenul blindat a fost aruncat în aer de noi, fiind complet distrus.

La 28 VIII '44 un „Gigant”³, avariat de artileria antiaeriană română, a trebuit să aterizeze forțat în afara poziției noastre circulare. Echipajul a fost salvat, iar „Gigantul” distrus la 30 VIII de tirul artileriei noastre. La 28 VIII, Rusul a atacat pentru prima dată, aflund de dincolo de Ploiești, dar a fost dat peste cap. În aceeași zi și la 29 VIII a fost însă angajată o acțiune de cercetare inamică mai puternică. Tragerile anti-aeriene s-au intensificat vizibil. La 29 VIII

¹ Divizionul 1 din Regimentul 304 artilerie.

² În terminologia militară germană din epocă se obișnuia ca adversarii să fie desemnați la singular, în cazul în care se voia a se da un iz întrucîtva peiorativ acestor desemnări.

³ Magazin istoric, nr. 8/1977.

În p. 7: trupe române nimicesc rezistențele hitleriste în zona Oradei

Coloană blindată românească pe frontul antihitlerist

s-a permis, prin comunicarea radio, retragerea grupului de luptă din zonă. În noaptea spre 30 VIII s-au aruncat aprovizionări din (avioane) „Ju 52”, care s-au dovedit însă a fi insuficiente. La 30 VIII, din cauza focului masat al antiaerienei inamice ni s-au produs pierderi considerabile. Inamicul a atacat din toate părțile. De la Ploiești au fost expediate tancuri inamice. Cu toate acestea, pozițiile au fost menținute și inamicul, parțial pătruns în ele, a fost aruncat înapoi prin contraatac [...].

Pentru noapte, s-a ordonat străpungerea (Incercurii). Inamicul a sesizat această intenție și, ca atare, a asigurat și barat puternic comunicația spre Nord, către dealuri și munți. În pofida acestei împrejurări, începând de orele 22 s-a făcut efortul unei străpungeri prin Păulești-Găgeni și grupul de luptă a lovit cu toată forța sa barajul inamic amenajat pe trei linii [...].

Pe la amiaza zilei de 31 VIII '44, grupul de luptă, care în sfârșit își deschisese drumul, s-a văzut în fața unui nou aliniament de interdicție, înaintea localității Slany (Slănic). Locotenent-colonelul Lacke, trimis ca parlamentar, a fost luat prizonier de români. Interlocutorii români au pus următoarea condiție: „Puteți trece mai departe, numai fără arme!”.

După o discuție cu comandanții de unități, generalul-maior Kuderna a ordonat să fie lăsate la fața locului, gata de pornire, vehiculele cu material și să se întreprindă un marș prin Carpați, dînd ocol aliniamentului de interdicție. Totuși multe vehicule au fost făcute inutilizabile. Românul n-a lăsat să treacă nici unul din cele două autobuze cu răniți. Generalul-maior Kuderna, rănit ușor de un foc de pușcă tras de elemente de cercetare, a căzut prizonier la români. Comanda a fost preluată de generalul maior Brand. Grupul de luptă, articulat în cîteva blocuri de marș, s-a pus în mișcare către ora 22.00. Mai întîi spre Vest, apoi spre Nord, el s-a mai întrunit odată la 2 IX '44 și apoi a fost iarăși fragmentat. Grupul meu de marș, de tărîe 450 ostași, sub comanda căpitanului Hensel, din I/R.A. 304, a fost atacat și disociat la 5 IX '44, ora 15.00, la Nord de Roman-Buzăului [Vama Buzăului] de către un batalion rus întărit cu armament greu. Atunci au ajuns în captivitate 150-200 ostași. Locotenentul Gunter, din I/R.A. 304, și eu am mai strîns circa 80 ostași și am pornit imediat mai departe în marș. Nu mai aveam provizii. Cei mai mulți oameni aveau picioarele vătămate, mulți mărșăluiau desculți. S-a mărșăluit numai în timpul nopții, deoarece eram periclitai de elemente de cercetare inamice și de patrulă cu cîini. Din cauza lipsei de comunicații și a greutăților create de terenul păduros s-a procedat la fragmentarea în mici echipe care au trebuit să-și croiască drumul pe cont propriu.

La 7 IX '44, ora 2.00, avînd încă 13 ostași, am dat la Sud Rety [Reci], lîngă Sf. Gheorghe, peste primele elemente ale grupului de siguranță general Winkler [...].

Generalul-maior Brand și-a dizolvat, la 5 IX, grupul său, probabil din cauza prezenței, pe direcția sa de marș, a unor forțe inamice prea puternice și, împreună cu generalul-maior Teschner și cu numeroși ofițeri de stat major, a plecat de la grupul său de marș, care inițial avea o tărîe de 2.500 oameni. Atunci comanda a fost preluată de maiorul Vener, de la Misiunea militară a armatei de uscat [germane] București; acesta, cu cca. 1.200 ostași, a atins, la 8 IX '44, liniile germane în dispozitivul Diviziei 13 blindate, fără a fi avut contact cu inamicul [...].

III.

Divizionul 289 A.A. al
armatei terestre

24 IX 1944

B. Raport asupra celor împlinite caporalului Williger, revenit prin luptă din România în liniile proprii

[...] La 21 august 1944 am fost detașat, împreună cu încă 6 camarazi, la Brigada 1056 A.T. și îndreptat în marș la punctul de repartizare de front Mărășești. Sosiți acolo, pe 22 VIII am fost expediați la Buzău. Pe 23 VIII punctul de repartizare de front de la Buzău m-a trimis înapoi la Mărășești și acolo am dat peste elemente ale statului major al brigăzii A.T., unde ni s-a spus că nu au ce să mai facă cu noi, deoarece unitățile combinate ale brigăzii sînt total disociate. Ca urmare, am fost returnați la vechile noastre unități.

Dar nu am ajuns decît pînă în imediata apropiere de Adjud, intrucît se spunea că Rusul pătrunsese de acum în oraș. Din cauza asta am luat-o înapoi spre punctul de repartizare de front Mărășești. Acolo ni s-a sugerat să căutăm să părăsim cît mai repede posibil teritoriul român. Am ajuns la Ploiești ca escortă armată a unui tren spital auxiliar. În gara aceluia oraș, românii au tras asupra noastră. Vagonul nostru cu tunuri A.T. a fost nimerit de proiectile și a ars în întregime. Fruntașul Manns din Bateria 2 se găsea la locomotivă și a fost atins acolo de gloanțe de pistol-mitralieră la piept, murind imediat. Atunci, cu jumătatea trenului spital ne-am îndreptat spre o tabără de pădure de lîngă Ploiești, unde toți oamenii capabili de luptă erau regrupați și angajați în apărarea taberei și a zonelor petrolifere. Românii au avertizat că trenurile spital trebuie să fie dezarmate și după aceea răniților li se va da deplină liberă trecere [...]. Așa cum s-a mai menționat, oamenii ce serviseră ca escortă armată au fost regrupați și angajați de dl. general Brandt (din Luftwaffe) în defensivă. Tabăra de pădure a fost apărată dîrz împotriva inamicului român mult superior în material și număr. Într-o treia zi, inamicul a angajat blindate și deoarece noi nu dispuneam deloc de armament greu sau capabil să perforeze tancurile, dar după ce i-am respins de trei ori în luptă apropiată, românii au reușit să cucerească tabăra de pădure. La ordinul comandantului grupului de luptă,

domnul general Brandt, în cursul nopții s-a procedat la mișcarea de retragere. Am ajuns la un tren blindat german și am mers cu el cca. 4 km înapoi. O explozie care a distrus acolo șinele ne-a interzis însă continuarea traseului. Atunci am aruncat în aer trenul și am continuat marșul pe jos. Dimineața am dat peste o coloană de vehicule, care ne-a permis să ne urcăm și ne-a luat cu ea.

La o trecătoare înaltă de la Est de Brașov, coloana a fost supusă tragerilor românilor și oprită. Caporalul Kilchemann a fost rănit grav acolo de schije de grenadă și anume i-a fost aproape complet sfărțată partea dreaptă a trunchiului. Românii au dat un ultimatum și anume ca vehiculele cu armament să le fie predate în trei ore, în timp ce soldaților li se da cale liberă. Această pretenție a fost respinsă unanim de echipaje. Totuși, la ordinul generalului, vehiculele au fost predate intacte românilor. Erau circa 1500 mașini. Astfel răvășiți oamenii și-au continuat marșul pe jos prin trecătoarea de la înălțime, sub conducerea generalului. Cu încă opt oameni m-am atașat unei companii de transmisiuni, cu care am mărșăluit timp de 3 zile. Pe drum am fost adesea atacați de români. Într-una patra zi am dat iarăși peste grosul coloanei și ne-am încadrat acum în grupul de luptă maior Neuert. Dar puțin înainte de a ajunge la frontiera ungară [linia de demarcație impusă prin Dictatul de la Viena], am fost iarăși interceptați de români și ni s-a pus din nou un ultimatum prin care ni se cerea nu numai să depunem tot armamentul, ci și să intrăm compacți în prizonierat. Acest ultimatum a fost întărit din partea românilor de afirmația că o continuare a marșului este oricum lipsită de orice șansă. Domnul general Brandt a tratat atunci cu ofițerii români și ne-a relatat apoi că Finlanda a capitulat, iar Bulgaria se găsește în stare de război cu Germania. Mai târziu, domnul maior Neuert [în relatele numele respectivului e de două ori grafiat Neuert și odată Neuert] ne-a anunțat că generalul s-a predat de bunăvoie românilor împreună cu 2000 oameni¹. Față de aceasta, restul de circa 2000 oameni sub comanda d-lui maior Neuert, s-a pus din nou în marș și cu acest grup am atins, după trei zile de marș, frontiera ungară [ca mai sus]. De acolo am fost transportați la Dej cu autocamioane, unde am fost desființați ca grup și expediți la vechile noastre unități. La 17 IX am ajuns, împreună cu camaradul meu, comandantul de tun Traeder, la vechea mea baterie.

Aș dori să nu omit să amintesc că oamenii care s-au predat la cererea românilor au fost dirijați la Brașov unde au trebuit să fie re-miși rușilor. Acest fapt mi-a fost adus la cunoștință prin relatarea unui camarad care a reușit să fugă.

¹ În listele nominale ale generalilor germani capturați de români, generalul Brandt nu apare. S-a presupus atunci că eise număra printre cei cîțiva generali germani care au căzut în cursul ciocnirilor armate care au avut loc în timpul peregrinărilor lor din munți, dar neidentificați ca atare, din cauză că îmbrăcaseră tunicii soldățești.

carti sosite la redactie

ION BULEA • 1916. ZILE DE VARĂ

ISTORIA PRAHOVEI ÎN DATE - PARTEA I

MEMORIILE SECȚIEI DE ȘTIINȚE ISTORICE

● MEMORIILE SECȚIEI DE ȘTIINȚE ISTORICE (Seria IV, tomul I, 1975-1976).

Editura Academiei, București, 1978, 224 pp., 12,50 lei: un nou volum din prestigioasa publicație academică, al cărei prim număr a apărut în 1878; cuprinde comunicările prezentate de membrii secției în anii 1975 și 1976.

● Marin Popescu-Spîneni — ROMÂNIA ÎN IZVOARE GEOGRAFICE ȘI CARTOGRAFICE.

Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, 256 pp., 21 lei: semnificative mărturii strădine, din antichitate și pînă în pragul sec. XX, referitoare la istoria și civilizația poporului român.

● Paul MacKendrick — PIETRELE DACILOR VORBESC (postfață de prof. dr. doc. Dumitru Tudor; în românește de Horia Florian Popescu).

Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978, 176 pp., 20,50 lei: o carte emoționantă pe care profesorul american de la Universitatea din Wisconsin al Madison a închinat-o „acelor oameni ai antichității române și istoriei lor de peste șase milenii”.

● Petre Diaconu — LES CUMANS AU BAS-DANUBE AUX XIe ET XIIe SIÈCLES.

Editura Academiei, București, 1978, 160 pp., 8,25 lei: cercetări privind trecerea cumanilor prin ținuturile dunărene în sec. XI-XII.

● General maior dr. Corneliu Soare, colonel dr. Aurel Petri, colonel dr. Simion Pitea, dr. Sergiu Verona, colonel Alexandru Mihai, colonel Ioan Popovici-Vlad, căpitan Constantin Babil — TEORII MILITARE CONTEMPORANE.

Editura Militară, București, 1978, 286 pp., 9 lei: o culegere de studii consacrată unor aspecte fundamentale ale contextului militar contemporan privit de pe criterii istorice, precum și în perspectivă.

● Ion Bulea — 1916. ZILE DE VARĂ. Editura Eminescu, București, 1978, 264 pp., 7,75 lei: anul intrării României în primul război mondial evocat într-un original reportaj istoric.

● Iosif Micu — EROICA — VIA BUCHENWALD.

Editura Albatros, București, 1977, 334 pp., 10,50 lei: amintirile unui supraviețuitor al lagărelor de exterminare naziste.

● Ion Șt. Baicu, Paul D. Popescu — ISTORIA PRAHOVEI ÎN DATE.

Ploiești, 1977, vol. I, 314 pp., vol. II, 896 pp.: cronologie prahoveană, din cele mai îndepărtate timpuri pînă în 1975.

FII AI UNEIA ȘI ACELEIAȘI PATRII — ROMÂNIA

MIRCEA MUȘAT, FLORIAN TĂNĂSESCU

Istoria românilor își are începuturile cu mii de ani în urmă, în istoria traco-geto-dacilor. Este istoria unuia și aceluiași popor, unul dintre cele mai vechi popoare ale Europei, care a trăit în unul și același spațiu geografic carpato-danubian-pontic, a unui popor cu un mare prestigiu în lumea antichității, a căruia civilizație, situată la același nivel de dezvoltare, s-a aflat în raporturi de influențare reciprocă cu marile civilizații ale acelor vremuri — persană, greacă, romană.

Pe o veche vatră strămoască

În urmă cu aproape 2 050 ani, dacii, sub conducerea marelui rege Burebista, au constituit un stat puternic și înfloritor care se întindea, în Nord-Vest — până în Munții Slovaci și Dunărea Mijlocie, spre Sud — până la Balcani, iar spre Nord-Est — până în Nordul Mării Negre. De la Burebista și până în zilele noastre, neamul românesc, aflat la întretăierea altor interese rivale ale marilor imperii ale vremilor, a trebuit să lupte necontenit pentru apărarea ființei naționale, a pământului străbun, a libertății și neînfrâării. Strămoșii românilor au avut de înfruntat legiunile romane, care au cucerit o parte din Dacia (între anii 106-271), năvălirile pustitoare ale populațiilor migratoare (între sec. IV-X), invazia ceteilor regilor unguri, care au subjugat o parte din Vestul țării — Transilvania — (între sec. X-XIII), ostile imperiiilor otoman, țarist și habsburgic, ce au cotoplit și smuls teritoriile întinse din trupușii patriei. Cu toate că s-a confruntat din vechime și timp îndelungat cu numeroase adversități și vicisitudini, poporul român și-a păstrat nealterate trăsăturile fizionomiei sale morale, fiind ospitalier și generos, doritor de înțelegeră și conviețuire pașnică cu vecinii săi, cărora nu le-a răvnit niciodată avușile sau pământul.

În ultimul mileniu, alături de românii, pe teritoriul patriei noastre s-au așezat populații de origine etnică diferită — maghiari, germani, sârbi, evrei, precum și alte grupuri etnice mai puțin numeroase. Împrejurări istorice complexe au făcut ca în Bulgaria, Ungaria și Serbia și, într-o măsură și în alte țări, să se afle și să conviețuiască cu popoarele respective și populație de naționalitate română. La venirea ei pe meleagurile românești, populația de alte naționalități a găsit poporul român încheșat, cu îndelungi și bogate tradiții de viață materială și spirituală, cu organizare statală de tradiție milenară.

Începând cu sec. X, regii unguri, așezați în Cmpia Panonică la sfârșitul secolului IX, au început să atace

regiunile vestice ale Transilvaniei. Timp de peste trei veacuri, românii au opus o dură și neînfrântă rezistență invadatorilor, care abia către sfârșitul sec. XIII și începutul celui următor au reușit să stăpânească părți din Vestul țării.

Înseși cronicile ungurești recunosc existența formațiunilor statale românești și vitejia cu care volevozii aflați în fruntea lor au luptat pentru apărarea gilei strămoșești. Încă de la începutul sec. X, aceste teritorii românești sînt menționate pentru prima dată, în Gesta Hungarorum, formațiunile statale feudale românești conduse de volevozii Gielu, Glad și Menumorum, ce au opus o dură rezistență politici de jaf și cuceriri a regelui ungar Arpad. Cronică menționează că, afirmîndu-și hotărîrea de a-și apăra independența și de a păstra integritatea volevodatului său, Menumorum a răspuns cu demnitate regelui ungar, subliniind că „refuză să-l dea chiar și o palmă de pămînt”. Chiar și în condițiile stăpînirii străine, românii și-au păstrat vreme îndelungată vechea lor organizare, libertățile și individualitatea politică. Transilvania a avut o structură deosebită de restul statului feudal ungar, păstrîndu-și autonomia în forma tradițională de organizare a românilor — volevodat — comună și celoralte țări române, Moldova și Tara Românească. Un istoric maghiar, Szilagy Sándor, afirma, în 1860, că „Transilvania și Ungaria au rămas întodeauna țări diferite”.

Alți istorici maghiari, în monografiile sau studiile, analizînd evoluția sub raport istoric și etnic a diverselor comitate ale Transilvaniei, recunoșteau că românii reprezentau populația cea mai veche, autohtonă. La 10 ianuarie 1848, în publicația Magyar Gyermetbarat, profesorul Szilagy Ferenczy, în articolul Istoria Transilvaniei, afirma: „Transilvania [...] a fost locuită de la început de diferite popoare. Aproape acum 2 000 de ani ea s-a numit Dacia și atunci romanii, sub conducerea viteazului împărat Traian, au ocupat acest tînut unde au colonizat numeroși locuitori și i-au stăpînit un secol și jumătate. Vechii locuitori, dacii, amestecîndu-se cu romanii au format națiunea și limba română...”. În 1890, Theo-

dor Lehoczev seria că regiunile de Nord-Est ale Județului Sălaj „erau fără nici o îndoielă locuite de români, înaintea ca elementele maghiare să fi pătruns”.

Chiar și manualele de istorie destinate școlarilor unguri înainte de 1918, recunoșteau că românii erau străvechii locuitori ai Transilvaniei. Astfel, într-o carte de istorie a Ungariei (Magyarország Története de dr. Feederli Károly și Dénes Károly), aprobată de Ministerul Instrucției al Ungariei, cu nr. 610, din 1906 și editată în 1911, este prezentată o hartă istorică a teritoriului Panoniei și Transilvaniei dinainte de apariția maghiarilor, în care Transilvania este trecută ca un principat românesc de sine stătător, sub conducerea vellevolului român Gelu, pomenit în cronica lui Anonymus.

Prin cucerirea Transilvaniei de către feudații unguri și apoi prin subjugarea către marile imperii vecine a românilor din partea de Nord a Moldovei — denumită de austriaci Bucovina — în 1775, și din partea răsăriteană a Moldovei, cuprinsă între Prut și Nistru — în 1812, procesul firească tinzând spre unificarea tuturor provinciilor istorice românești într-un stat modern a fost îngreunat. Dar între Țările române au existat permanente și largi legături de natură economică, politică, militară, culturală, fapt ce a contribuit la menținerea trează a conștiinței originii comune a românilor, a voinei lor de a fi uniți, liberi și independenți, asigurând atât dezvoltarea continuă a forțelor de producție, cât și conservarea filinei poporului român, păstrarea și perpetuarea pe teritoriile acestor state a aceluiași legi și obiceiuri ale pămintului românesc.

La începutul secolului XVI, în condițiile ofensivei Imperiului otoman asupra Moldovei, — avut loc bătălia de la Mohács (1526). Forțele otomane au zdrobit armata ungară și au desființat regatul ungur. După cîțiva ani, în 1541, Poarta a transformat Ungaria Centrală în pașalic, cu capitala la Buda, iar fostul vellevolat al Transilvaniei s-a desființat din legăturile politice de pînă atunci și a căpătat o nouă organizare, ca principat independent de coroana ungară, dar vasal Porții otomane. Dintre toate provinciile pe care le-a stăpînit Coroana Ungariei, sublinia istoricul Nicolae Iorga, singura care s-a putut ungară și păstrat ca și pe al ei un voevod este Ardealul; provinciile, multe din regatul unguresc de odinioară, s-au numit în fel de fel de moduri, dar este una singură care pînă la sfîrșit a rămas voevodat [...] Dacă ungurii au avut un voevod în Ardeal, aceștia înseamnă că, atunci cînd ei au intrat în Ardeal, ei au găsit un voevod, pe unul din mulții vellevoli care au trăit în regiuni cu o configurație geografică specială, stăpîneau o parte din Vestul Țării Românești celei vechi”.

Ca urmare a transformării Ungariei în pașalic, în 1541, cea mai mare parte a nobilimii maghiare s-a refugiat în Transilvania autonomă, îngreunînd rîndurile nobililor unguri din această provincie românească, fapt ce avea să-i influențeze negativ dezvoltarea și să accentueze procesul de opresiune națională asupra populației românești majoritare. În același timp, în perioada în care Transilvania s-a aflat sub stăpînire străină, reșii și feudații unguri au procedat la colonizarea unor localități urbane cu populație maghiară, izgonind pe români în mediul rural. Asupra românilor s-a exercitat o dublă exploatare — socială și națională — accentuată după 1691, cînd Transilvania — leșind de sub vasalitatea otomană — a devenit provincie a Imperiului habsburgic.

Țărînia română din Transilvania, cît și din celelalte teritorii istorice românești (Banat, Bucovina și Basarabia) cucerite de către marile imperii vecine, a fost deposedată treptat, pe cale violentă, de pămînt, de drepturile și libertățile străbune. În cluda acestor vitregii ale istoriei, ea a purtat aprige lupte sociale și naționale pentru conservarea filinei poporului român, a limbii, credinței, tradițiilor sale. Instalați în centrele urbane, aristocrații, veniți din imperiile cuceritoare, au accentuat, totodată, și intoleranța religioasă și culturală față de români, care erau considerați drept „tolerați”, „venetici pribegi” și, în consecință, lipsiți de orice drepturi în propria lor țară. Referindu-se la această perioadă de lucruri, Karl Marx scria că „pînă la 1848, românii din Transilvania [...] erau considerați în propriul lor pămînt națiune tolerată” și că erau numiți plebea vagabondă, deși formau 2/3 din populație, în timp ce ungurii, sașii, secuii, grecii, armenii formeau numai ceaialta treime”. În adevăr, cu toată politica de denaționalizare promovată de marile imperii, potrivit recensămîntului populației transilvane din 1787, românii numărau peste un milion de locuitori, în timp ce toate celelalte naționalități la un loc depășeau cu puțin cifra de 200 000.

Situația românilor din Transilvania, Banat, Bucovina și Basarabia a continuat să fie la fel de grea și a cunoscut accente de agravare și în cursul sec. XIX și la începutul celui următor, fapt ce a generat intensificarea luptei

lor împotriva cuceritorilor pămîntului străbun care, într-o măsură tot mai largă, a fost apreciată și sprijinită de opinia publică europeană, de personalități proeminente ale vieții politice și cultural-artistice din numeroase țări.

Integrare firească în statul român unitar

Lupta românilor pentru emancipare națională s-a dezvoltat necontenit, aprofundînd momentul unirii întregului popor român în granițele istorice firești ale statului național unitar. La sfîrșitul primului război mondial, în condițiile prăbușirii Imperiului țarist și al marilor austro-ungare, s-a împlinit visul de veacuri al românilor — înfăptuirea unității național-statale.

Marea Unire din 1918 — rezultat al luptei seculare a poporului român pentru unitate națională și neîntinare, încununare a marilor acte istorice înfăptuite de Mihail Viteazul la 1600 și de către Alexandru Ioan Cuza în 1859 — a fost urmarea firească a unui proces obiectiv, legic, de dezvoltare a poporului român, a voinei și luptei sale hărtite, și nu a bunavoinței învingătorilor în prima conflagrație mondială. Ea a reprezentat, totodată, împlinirea idealului pentru care marii conducători de țară și de oști, eronici și alți cărturari români, și-au pus, în decursul vremurilor, spada și pana în slujba împlinirii dezideratelor naționale, legitime ale poporului român. Conferința de la Paris din 1919, ca și tratatele de pace postbelice, au consfințit o realitate istorică de necontestat, un rezultat direct al voinei liber exprimate de către Statul Țării din Basarabia (la 27 martie 1918), Congresul reprezentanților populației din Bucovina (la 28 noiembrie 1918) și Marea Adunare Națională de la Alba Iulia (la 1 decembrie 1918).

După 1918, în componența statului național român unitar a intrat și populație de alte naționalități: maghiari, germani, secui, sîrbi, șvabi, sași, ruteni etc., țară a se modifica însă caracterul unitar al României, fapt pe deplin confirmat și de evoluția sa demografică. Conform recensămîntului din 1930, structura etnică a României, care număra la acea dată 18 057 074 locuitori, era următoarea: români — 73,0%; unguri — 7,1%; evrei — 4,01%; germani — 1,4%; ucraineni — 0,3%; bulgari — 2,0%; găgăuzi — 1,4%; turci, tătari — 0,8%; lăonezi — 0,3%; sîrbo-croați — 0,3%; greci — 0,1% etc. Naționalitățile conlocuitoare reprezentau, deci, 27% din totalul locuitorilor țării, această populație fiind așezată, în majoritatea ei, în teritoriile românești care s-au aflat vreme îndelungată sub stăpînire străină. La 1 ianuarie 1939, la un total de 19 850 000 locuitori, structura populației se prezenta astfel: români — 14 850 000 (74,8%); unguri — 892 000 (4,4%); evrei — 750 000 (3,8%); germani — 740 000 (3,7%); ruteni, ucraineni — 600 000 (3,0%); secui — 565 000 (2,8%); ruși — 400 000 (2,0%); bulgari — 370 000 (1,9%); turci, tătari — 120 000 (0,6%) alții — 573 000 (2,9%).

Prezența populației aparținînd naționalităților conlocuitoare nu era un fenomen izolat, specific României. Este știut că în toate statele constituite sau reînțegite după încheierea primei conflagrații mondiale, cît și în statele succesoare monarhiei austro-ungare alături de popoarele respective, a conviețuit și populație de altă origine etnică. Astfel, recensămîntele efectuate în anul 1930 de către organele de resort din țările respective sau statisticile publicate în cursul aceluiași an au arătat că în Ungaria naționalitățile conlocuitoare reprezentau 7,9% din totalul populației; în Iugoslavia — 20,2%; în Cehoslovacia — 33,7%, iar în Polonia, din totalul de 21 998 000 locuitori, 9 047 000, adică 41,1% reprezentau naționalitățile conlocuitoare. Existența acestor populații nu a schimbat caracterul unitar al statelor respective care, dealtfel, nici nu a fost contestat.

Populația de alte naționalități, aflată pe teritoriul României, a găsit un climat corespunzător și condiții

² Autenticitatea datelor furnizate de autoritățile maghiare în urma recensămîntului din 1930 este contestată de specialistul german Michel Schaffer, care în numărul din 30 decembrie 1932 al ziarului *Deutsche Allgemeine Zeitung* afirma, între altele: „Practicle maghiare în materie de recensămînt al populației, în fond încă din deceniile trecute cunoscute ca foarte curioase. Ne aducem aminte de un banchet, în care predecesorul d-lui Kovacs (președinte al Institutului statistic al Ungariei în 1930 — n.a.) a fost felicitat, acum 20 ani în mod oficial că el și institutul său statistic au contribuit în cea mai mare măsură la maghiarizare” — n.a.

favorabile pentru dezvoltarea sa în cadrul unui stat cu o viață parlamentară burheză constituțională, spre deosebire de populația românească rămasă în granițele naționale ale altor state, în care s-au instaurat, încă din primul an postbelic, regimuri fasciste, dictatoriale.

Constituția adoptată în martie 1923, conștientă înfăptuirii istorice și reformele burhezo-democratice ale statului român după 1918, și prevedea, în spiritul tratatelor de pace postbelice, drepturi și libertăți pentru naționalitățile conlocuitoare. Astfel, în paragraful 5, titlul II al Constituției se stipula: Toți românii, fără deosebire de origine etnică, de limbă sau de religie, sînt egali înaintea legii și datoră a contribui fărăosebire la dările și sarcinile publice*.

Referindu-se pe larg la statutul naționalităților și la conculcarea cu acestea, Armand Călinescu, șef prim-ministru al României (martie-septembrie 1939), scria la 12 ianuarie 1937: „Sîntem, desigur, un stat național. [...] În hotarul nostru trăiesc însă din vremuri îndepărtate, și cetățenii de altă origine etnică. Este un fenomen care se întâlnește în mai toate statele. Cu acești cetățeni avem interese pe care le impun conviețuirea în același stat și idealul de civilizație și bunăstare comună. Față de minoritățile etnice noi am avut și avem o politică foarte limpede**.

Maghiarii, germanii, sîrbi, evreii și alții au participat nestingherii la viața economică, politică, socială și culturală a țării, manifestându-se ca parte integrantă a societății românești. Ei au beneficiat în mod corespunzător și proporțional cu ponderea definită din totalul populației României, de prevederile legislației din vremea respectivă. De exemplu, în urma aplicării legislației agrare din 1921, din totalul de 1 393 353 țărani improprietățiți, 260 165 erau din rîndul naționalităților conlocuitoare. Dintre aceștia, 82 640 se aflau în Transilvania, 94 450 în Basarabia și 29 145 în Bucovina.

Naționalitățile conlocuitoare au beneficiat, de asemenea, de drepturile politice de care a beneficiat și populația românească. În perioada interbelică s-au constituit partide și grupări politice ale acestora cum au fost Partidul Maghiar, Partidul German, Partidul Evreiesc, Partidul Rutean ș.a. care, fiind independent, fie în cartel cu alte partide, au luat parte la alegerile parlamentare generale, obținînd mandate în Adunarea Deputaților sau în Senat, și s-au manifestat de sine stătător în viața politică a României. Iată, de pildă, care a fost numărul de mandate parlamentare obținute de Partidul Maghiar în urma alegerilor parlamentare generale desfășurate în intervalul 1922-1937: în 1922 — 3 deputați și 3 senatori; în 1926 (în cartel electoral cu Partidul Poporului, Partidul Național și Partidul German) — 14 deputați și 12 senatori; în 1927 (în cartel cu Partidul German, Partidul Național-Liberal, Partidul Țărănesc — dr. N. Lupu) — 15 deputați și 1 senator; în 1928 — 16 deputați și 6 senatori; în 1931 — 19 deputați și 2 senatori; în 1932 — 14 deputați și 3 senatori; în 1933 — 8 deputați și 3 senatori; în 1937 — 19 deputați.

Naționalitățile conlocuitoare au avut, de asemenea, — în limitele regimului politic din această perioadă — create condiții pentru dezvoltarea învățămîntului, culturii, creației științifice și artistice. Prin Legea învățămîntului primar din 1918 se prevedea: „În comunele cu o populație de altă limbă decît limba română, Ministerul Instrucțiunii Publice va înființa școli primare cu limbă de predare a populației respective. În aceeași proporție ca și în comunele românești. La aceste școli, studiul limbii române va fi însă obligator și numărul de ore stabilit prin regulament“. Organizarea învățămîntului din România în perioada interbelică avea ca principiu de bază obligativitatea Instrucțiunii publice pentru copii și tinerii între 5-18 ani, indiferent de naționalitate. În temeiul acestei legislații, care oferea condiții egale de învățămînt tuturor locuitorilor României, în anii 1922-1933 funcționau 432 școli primare de stat și 326 școli cu predare în limba naționalităților conlocuitoare, care cuprindeau 74 611 elevi. Pe lângă școlile primare și secundare de stat, copiii populației de alte naționalități aveau posibilitatea să se instruiască și în școli particulare (laice sau confessionale).

Regimul presei din România, aplicat în perioada interbelică, a oferit posibilități largi pentru editarea a numeroase perioadice și cotidiane cu caracter economic, politic, literar, cultural-științific, confesional în limbile maghiară, germană, idis, ucraineană, rusă, sîrbă ș.a.

Cetățenii din rîndul naționalităților conlocuitoare s-au bucurat, de asemenea, de dreptul de a-și afirma liber credințele religioase. „Nimeni nu poate fi împiedicat din cauza cultului pe care-l exercită să dobîndească sau să exercite drepturi civile sau politice“, se menționa în Legea pentru regimul general al cultelor, votată la 31 mai 1928.

Între cele două războaie mondiale, în politica dusă de către cercurile conducătoare ale societății capitaliste românești și-au făcut loc desigur și abuzuri, discriminări și inegalități față de naționalități, ca și față de alți cetățeni români de cele mai multe ori pe criterii de clasă. Dealtfel în perioada interbelică clasele dominante din numeroase state au practicat o serie de discriminări și represalii contra maselor muncitoare exploatate, ale căror victime au fost și cetățenii de diferite naționalități. Partidul comunist, forțele democratice și progresiste din România s-au pronunțat împotriva oricăror discriminări de ordin național, rasial, religios și de altă natură, pentru deplină egalitate în drepturi a tuturor cetățenilor patriei, fără nici o deosebire de naționalitate și au desfășurat o activitate susținută împotriva abuzurilor regimului burhez. Masele muncitoare române, maghiare, germane și de alte naționalități au luptat, umăr la umăr, împotriva asupririi și exploatării, pentru drepturi și libertăți democratice, pentru o viață mai bună. Drepturile și libertățile democratice acordate după 1918 de statul național unitar român tuturor locuitorilor țării au permis integrarea organică a naționalităților conlocuitoare în viața economică și social-politică a României, manifestarea individualității proprii a fiecărei populații de altă origine etnică.

La 20 februarie 1938, a fost dată o nouă Constituție a României capitaliste, ale cărei prevederi, în majoritatea lor, erau preluate din Constituția din 1923. De exemplu, articolul 5 prevedea, ca și în Constituția din 1923, că „toți cetățenii români, fără deosebire de origine etnică și credință religioasă, sînt egali înaintea legii“.

„Nici o milă, pentru nimeni“

În condițiile cînd Germania hitleristă domina Europa, iar asupra României se exercita presiuni conconceite din afară, care au avut drept rezultat, în vara anului 1940, importante amputări teritoriale din trupul său, la 6 septembrie 1940 a fost instaurată dictatura generalului Ion Antonescu, care a abrogat Constituția și vechea legislație, guvernînd prin decrete-legi. Unele măsuri cu caracter de discriminare rasială luate de guvernul din acea vreme au afectat îndeosebi populația evreiască, atît sub raport economic, cît și social-politic. Unele represalii au făcut victime în rîndurile acestei populații. Dar, cu toate presiunile și intervențiile repetate ale Germaniei naziste, autoritățile române nu au dat curs cererilor ca populația evreiască din cuprinsul României de atunci să fie masacrată sau deportată în lagărele de la Auschwitz, Buchenwald etc. etc.

Fără nici o îndoială că această situație s-a datorat tradițională omenii a poporului român, caracterului său profund umanitar, bunății și generozității sale din moși-strămoși, luptei forțelor democratice, progresiste, antifasciste, în fruntea cărora s-a situat cu o consecvență patriotică exemplară clasa muncitoare, partidul nostru comunist. Potrivit datelor statistice existente, în România, în timpul dictaturii antonescane, au fost ucise cîteva mii de evrei, din totalul de peste 350 000, număr rămas după cesiunile teritoriale din vara anului 1940.

După ocuparea părții de Nord a Transilvaniei, în urma Dictatului de la Viena din 30 august 1940, autoritățile horthyste au desfășurat o vastă și sistematică acțiune de exterminare sau de-naționalizare forțată a românilor, precum și de persecutare crîncenă a evreilor și a altor naționalități. A fost folosită o gamă largă de mijloace și metode, de la maltratarea și schingiuirea sălbatică pînă la deportări și crime de genocid — toate cu scopul declarat de a lichida populația românească din Transilvania, de a aplica legiurile rasiale, hitleriste și de a întări dominația regimului fascisto-horthyst asupra teritoriilor românești cecotip.

Semnificativ pentru ceea ce a însemnat dominația horthystă, instaurată în partea de Nord a Transilvaniei, este și documentul emis înainte de începutul ocupării teritoriilor românești, de către regentul Miklos Horthy, menit să orienteze aparatul de represalii: „Voi suprima pe fiecare român care îmi iese în cale [...] Noaptea voi aprinde satele românești. Voi trece prin asușiișul săbiei întreaga populație. Voi otrăvi fîntînile. Voi su-

* Magazin istoric, nr. 6/1976 și 7/1978.

gruma sugari! la sinul mamei. Nu voi avea nicio milă! Pentru nimeni! Nici pentru copii, nici pentru mame! Inseamnă l... Războare! Fără milă, cruntă războare!" (Dăscăle Csaba, Nics Kegyelm (Fără îndurare), Buda-
pesta, 1939, p. 156).

Trupele horthyste, împreună cu organizațiile fasciste și șovine paramilitare, ca „Garda zărențaroșilor”, „Lup-tătorii din linile de foc” ș.a. au săvârșit mil și mil de asasi-nate, maltratați și devastați pe teritoriul răpit. Numai într-o singură lună — septembrie 1940 — și într-un singur județ — Sălaj — bandede horthyste au asasinat aproape 300 români — bărbați, femei, bătrâni și copii — 159 locuitori în comuna Ip, 81 în comuna Trăzneș, 30 în comuna Pâșcu și Clujmăra, femei gravide la mar-ginele orașului Zalău etc. În decurs de numai doi ani de ocupație horthystă, în teritoriul românesc cotoșit au fost ucși fără judecată 991 români, iar alți 6 813 au fost grav maltratați și schingiuliți. Aproape că nu a existat localitate în partea de Nord a Transilvaniei al căror locuitor să nu fi avut grav de suferit de pe urma poliției fasciste-horthyste.

Acestor atrocități li s-au adăugat izgonirea și expulzarea forțată din teritoriul ocupat a peste 280 000 români, trimiterea a 20 000 la muncă forțată în Germania nazistă, la săparea tranșelor pe frontul hiteristo-horthyst din Răsărit, și a altor 15 000 la muncă forțată în Ungaria. Un mare număr de români au fost internați în lagărele de concentrare de la Puspök-Ladany, Someșeni, Florești, fiind supuși unui regim de exterminare. Numai în septembrie 1940, în lagărele menționate se aflau internați aproape 2 000 români.

Concomitent cu măsurile teroriste, autoritățile horthyste au aplicat măsuri economice, sociale, politice, culturale, religioase pentru slăbirea și eliminarea elementului românesc celt și pentru deznaționalizarea sa forțată: învățământul superior se predă integral în limba maghiară, iar cel liceal avea numai 2 unități și 10 secții în limba română; în învățământul elementar, numărul claselor cu limba de predare română a fost sensibil redus. În condițiile când guvernul horthyst urmărea să încredințeze învățământul în limba maghiară, cu sprijinul statului, școlilor confessionale catolice, reformate și unitariene, biserice ortodoxe a cerut ca vechile ei școli confessionale — care după unirea Transilvaniei cu România, la 1 decembrie 1918, au fost înglobate în rețeaua școlară de stat românească — să-i fie restituite, asumându-și cheltuielile de întreținere a acestora. Cererea a fost însă refuzată.

Până la începutul anului școlar 1943-1944, numărul școlilor primare cu limba de predare română sau cu secție română a scăzut cu peste 200 față de numărul existent la începutul perioadei de dominație horthystă.

În timpul acestei ocupații, pentru populația românească s-a aprobat editarea a numai cinci publicații periodice în limba maternă, față de 24 în limba maghiară, destinate unei populații de trei ori mai puțin numeroasă în comparație cu cea românească. Iar din cele cinci publicații, patru aveau un caracter confesional. Publicațiile românești au fost urmărite în mod special de cenzura de război horthystă.

La rândul lor, bisericile românești au fost expuse veștaților permanente ale regimului horthyst, cu scopul deosebit disimulat, al maghiarizării. Diecezele greco-catolice, care până atunci erau subordonate Episcopiei române din Oradea, au fost așezate sub jurisdicția Episcopiei greco-catolice maghiare din Hajdudorog și obligate să ofereze slujba bisericească în limba maghiară.

Din arsenalul regimului horthyst n-a lipsit, bineînțeles, nici politica antisemită. Evreii au fost total eliminați din viața intelectuală, literară și culturală; le-au fost confiscate proprietățile funciare și o parte considerabilă a proprietăților imobiliare urbane, au fost obligați să se mute în ghetouri supraaglomerate și insalubre, unde bolile contagioase făceau ravagi și lar subnutriția seceră mii de vieți. Începând din martie 1943, de pe teritoriul părții de Nord a Transilvaniei au fost deportați în lagărele de exterminare naziste peste 150 000 evrei, dintre care au supraviețuit doar cîteva mii.

Teroarea regimului horthyst s-a abătut, de asemenea, cu multă violență și asupra elementelor democratice și antifasciste, indiferent de naționalitate, inclusiv maghiare, seculare sau germane. De aceea, reacția împotriva acestei ocupații a cuprins mase din toate straturile sociale și din rîndul tuturor naționalităților.

Împotriva fascismului și războiului, pentru răsturnarea dictaturii horthyste și eliberarea Transilvaniei, s-a afirmat cu deosebită forță frăția și solidaritatea dintre oamenii muncii români, maghiari, germani. Atitudinea solidară a românilor și maghiarilor față de atrocitățile horthyste s-a evidențiat deosebit de puternic în acele vremuri grele, teroarea horthystă lovind crunt și în cetățenii maghiari care liși manifestau ostilitatea față de regimul dictatorial sau liși exprimau simpatia față de români. Lui Laszlo Augustin din Tirimia (județul Mureș), de exemplu, și soției sale, horthyștii le-au bătut spini în palme, pe simplul motiv că dăduseră mîna cu români.

Realizînd că fascismul horthyst și hitlerismul reprezentau în egală măsură o mare primejdie și pentru ei, numeroși cetățeni maghiari au acordat, sub multiple forme, sprijinul lor românilor. În primele rînduri ale luptei contra barbariei horthyste s-au aflat comunistii români și celi maghiari. Într-un document se spunea: „În Ardeal, manifeste române și maghiare trec din mîna în mîna”. La 5 septembrie 1940, în vederea organizării luptei de rezistență antihorthystă și antifascistă a comunistilor din Nordul Transilvaniei, a avut loc, la Cluj, ședința Comitetului teritorial pentru Ardeal și Banat al P.C.R., care s-a transformat în Comitetul regional al comunistilor din Nordul Transilvaniei. Alături de numeroși revoluționari români și revoluționari maghiari ca Ernő Salamon, Jenő Kovács Katona, Laszlo Mőjer, József Nagy, Józsa Bela au plătut cu viața curajul de a se fi ridicat la luptă împotriva regimului horthyst.

O epocă de mari și profunde transformări

Insurecția națională armată antifascistă și antilimperialistă din august 1944 a marcat începutul unei epoci noi, de mari și profunde transformări revoluționare în România. Ea a fost actul de voință al întregului popor român, exprimat prin înfăptuirea unui larg front patriotic antihiterist, care a reunit toate forțele națiunii, mergînd de la comunistii pînă la cercurile Palatului regal. Ca de atîtea ori în istorie, poporul român a dat dovadă de unitate, eroism și abnegație în probleme de interes fundamental pentru soarta țării.

După victoria insurecției din august 1944, care a inaugurat o nouă epocă în dezvoltarea țării, naționalitățile concloacitoare au parcurs, împreună cu poporul român, drumul împlinirilor socialiste, al edificării unei grandioase creații materiale și culturale, prin lupta și biruința marilor familii unite a țării. Odată cu trecerea la construcția socialismului, problema națională s-a rezolvat în mod democratic, ca parte componentă a amplitudii proceselor înnoitor al societății românești. Așa cum sublinia recent secretarul general al Partidului Comunist Român, președintele Republicii Socialiste România, tovarășul Nicolae Ceaușescu, „unul din rezultatele cu care ne mîndrim este faptul că am asigurat deplina egalitate în drepturi pentru toți cetățenii, fără deosebire de naționalitate. Naționalitatea maghiară, ca și cea germană, sîrbă și altele, se bucură de drepturi depline, participă activ la întreaga viață economică și politică [...] toți cetățenii români, atît de naționalitate română, cît și maghiară sau germană, se află în România de foarte mulți ani: românii sînt de peste 2 000 de ani, maghiarii de aproape 1 000 de ani, germanii de 700-800 de ani — și există o tradiție ca ei să acționeze uniți, să facă totul acolo unde s-au născut”.

Deplina egalitate în drepturi a tuturor oamenilor muncii, fără deosebire de naționalitate, este înscrisă în Constituție, în toate legile țării. „Cetățenii Republicii Socialiste România, se prevede în Constituție, fără deosebire de naționalitate, rasă, sex sau religie, sînt egali în drepturi în toate domeniile vieții economice, politice, juridice, sociale și culturale.

Statul garantează egalitatea în drepturi a cetățenilor. Nici o îngîdrare a acestor drepturi și nici o deosebire în exercitarea lor pe temeiul naționalității, rasei, sexului sau religiei nu sînt îngăduite.

Orice manifestare avînd scop stabilirea unor aseme-
ne, îngrădîri, propagandă naționalist-șovină, aștearea
urii de rasă sau naționale, sînt pedepsite prin lege".

În Republica Socialistă România, naționalităților
conlocuitoare li se asigură folosirea liberă a limbii ma-
terne, precum și cărți, ziare, reviste, teatre, învățămînt
de toate gradele, în limba proprie. În unitățile adminis-
trativ-teritoriale locuite de populație de altă naționa-
litate decît cea română, toate organele și instituțiile
folosesc oral și în scris și limba naționalităților respective
și fac numiri de funcționari din rîndul acestora sau al
altor cetățeni care cunosc limba și felul de trai al popu-
lății locale.

Formînd de la adevărul că egalitatea în drepturi se
reflectă în primul rînd în ridicarea gradului de dezvoltare
economico-socială a întregii țări, statul român a
urmărit și urmărește amplasarea cît mai rațională a
forțelor de producție pe teritoriul României, dezvoltarea
industrială a tuturor Județelor țării. S-au creat
astfel posibilități ca egalitatea în drepturi între cei ce
muncesc din patria noastră, fără deosebire de naționalitate,
să devină o realitate în primul rînd pe tărîmul existen-
țelor materiale, ca toți cetățenii să poată avea asigurată
locuirea de muncă, ca toți oamenii muncii, fără deosebire
de naționalitate sau sex, să primească la muncă egală o
retribuire egală.

Politica partidului de dezvoltare armonioasă a tuturor
Județelor țării, măsurile luate de stat au făcut ca o serie
de Județe, cum sînt Covasna, Harghita, Sălaj și altele
să cunoască ritmuri accelerate de creștere economică.
Față de ritmul mediu de creștere a producției industriale
— care este în momentul de față de 26,4 % — în Jude-
țele Covasna, Harghita și Sălaj s-au înregistrat ritmuri
cu mult mai rapide — 35,8 % în primul dintre acestea,
30,3 % în al doilea și 50,5 % în ultimul.

Soluționarea problemei naționale, în concepția parti-
dului comunist și a statului socialist român, înseamnă
și asigurarea condițiilor pentru participarea activă a
tuturor cetățenilor țării la viața economico-socială, la
conducerea diferitelor sectoare de activitate, a întregii
societăți.

Structura națională a P.C.R., a U.T.C., sindicatelor,
a celorlalte organizații de masă și obștești, a conducerii
acestora, a organelor reprezentative și executive de stat,
corespunde compoziției naționale a populației țării. Astfel,
din totalul membrilor de partid la 31 decembrie 1977,
90,18 % erau români, 7,5 % maghiari, iar restul alte na-
ționalități.

În Marea Adunare Națională, din cei 349 deputați,
29 — adică 8,2 % — sînt maghiari, 8 — adică 2,21 % sînt
germani, iar 3 — adică 0,9 % sînt de alte naționalități.
Cît privește organele locale ale puterii de stat — con-
siliile populare — din totalul de 61 340 deputați, 5 255
sînt maghiari, 1 125 germani, 646 aparțin altor naționa-
lități.

Oamenii muncii români, maghiari, germani, sîrbi și
de alte naționalități, participă, de asemenea, la conducere
țării prin toate celelalte forme și organisme institu-
ționalizate. Au fost constituite, totodată, organisme
proprie, specifice naționalităților conlocuitoare — consi-
liile oamenilor muncii — atît la nivel central și Județean —
cît și la nivel local, în zonele în care, alături de români,
trăiesc și muncesc și oameni ai muncii de altă naționa-
litate.

În România se asigură folosirea liberă a limbii ma-
terne în întreaga viață economică, politică și culturală
tuturor naționalităților conlocuitoare. Copiii aparținînd
populației de naționalitate maghiară, germană etc., la
fel ca toți copiii de vîrstă școlară din România, au acces
la toate formele de învățămînt și au posibilitatea de a
învăța în limba proprie. În localitățile cu o populație
mixtă, copiii aparținînd naționalităților conlocuitoare
învăță în unități în care există secțiuni, avînd ca limbă de
predare cea a naționalităților respective. Conform planului
de învățămînt, se predau materiile de studiu în limba
maternă în toate clasele. Copiii naționalităților conlo-
cuitoare au în egală măsură dreptul de a învăța în școli
avînd limbă de predare română. Pentru aceștia se asigură,
la cerere, învățarea limbii materne.

În anul 1977, numărul unităților școlare cu predare în
limba naționalităților conlocuitoare se ridica la 3 276
din care 2 498 erau maghiare (iar dintre acestea 1 440,
reprezintă școli generale și 112 licee), 671 germane,

49 sîrbo-croate, 11 ucrainene, 37 slovace, 10 cehe, gre-
cești, bulgare.

Învățămîntul preșcolar, general și liceal în limbile
naționalităților conlocuitoare cuprinde peste 400 000 copii.
În învățămîntul superior, din totalul de 129 183 studenți
la cursurile de zi, 10 748 provin din rîndurile naționa-
lităților conlocuitoare și învață fie în limba maternă, fie în
cea română.

Statul asigură pregătirea personalului didactic necesar
învățămîntului, precum și manuale în limba naționa-
lităților. Se acordă gratuit manuale școlare pentru toți copiii,
se elaborează manuale în limba maternă, se acordă
burse, lecții la cîmine etc. În anul școlar 1974/1975
au fost editate în limba maghiară 162 titluri de ma-
nuale într-un tiraj de 1 491 640 exemplare, în valoare
totală de 9 922 716 lei.

Naționalitățile conlocuitoare au astăzi o presă bogată,
programe de radio și televiziune, edituri, teatre, institu-
ții de știință și cultură. În anul 1977, în România se
tipăreau 34 cotidiane, totalizînd la o apariție, un tiraj,
de 3 750 000 exemplare, precum și 473 gazete, reviste
și alte publicații periodice, cu un tiraj, la o apariție, de
aproape 7 594 000 exemplare. Dintre acestea, în limbile
naționalităților conlocuitoare se editau 52 publicații,
centrale și locale, cu un tiraj total, la o apariție, de peste
750 000 exemplare. De asemenea, posturile de radio
și televiziune transmit peste 6 000 ore anual în limbile
naționalităților conlocuitoare.

Naționalitățile conlocuitoare din România dispun de
un tezaur spiritual original, rezultat al unei îndelungate
creații literar-artistice și folclorice, desfășurată în strînsă
legătură cu valorile spirituale ale populației române,
alături de care conviețuiesc de multe secole. Aceste
valori sînt cultivate în cadrul unei rețele de instituții
culturale și artistice, cuprinzînd: teatre, case de cultură,
universități culturale-științifice, formații artistice profe-
sioniste și de amatori etc. Există o operă maghiară de
stat, șase teatre dramatice în limba maghiară, două în
limba germană și unul în limba idîș, peste 3 700 formații
artistice de amatori ale naționalităților conlocuitoare.

Soluționarea problemei naționale constituie una din
cele mai de seamă realizări ale revoluției și construcției
socialiste în România. Ea a asigurat întărirea unității și
frăției oamenilor muncii români și de alte naționalitate,
contribuind, totodată, într-o măsură însemnată, la reali-
zarea și consolidarea unității social-politice a întregului
popor — forță motrice a dezvoltării întregii societăți.

Rezolvarea problemei naționale în România, ca parte
componentă a politicii Partidului Comunist Român, ca
și a tuturor problemelor care privesc viața și munca
cetățenilor din România, indiferent de naționalitate, a
fost și este un atribut inalienabil al statului, poporului
și partidului nostru. Așa după cum sublinia tovarășul
Nicolae Ceaușescu în cuvîntarea rostită la Marea adunare
populară din Capitală cu prilejul sărbătorilor a 130 ani de
la revoluția burghezo-democratică din 1848 și a trei
decenii de la naționalizarea principalelor mijloace de
producție, „problemele naționalităților maghiară, ger-
mană, sîrbă și altele din România nu se rezolvă la Buda-
pesta, la Berlin sau Bonn, la Belgrad sau în altă parte,
ci aici, la București, de către partidul nostru". În același
timp, „problemele naționalităților române din Ungaria,
Iugoslavia și alte țări nu se rezolvă la București, ci la
Budapesta, la Belgrad și în celelalte capitale ale țărilor
respective".

Viața de azi a poporului român care trăiește în strînsă
și sinceră frăție cu naționalitățile conlocuitoare, valori-
ficînd tradițiile glorioase ale luptei comune de veacuri,
reprezintă cea mai elocventă ilustrare a celor afirmate
de către președintele Nicolae Ceaușescu: „Ceea ce con-
struim în România este o societate care să permită mani-
festarea drepturilor depline ale omului, în toate dome-
niile. Aș fi deosebit de mulțumit dacă felul în care am
rezolvat noi, în România, problema națională, felul cum
am asigurat egalitatea deplină în drepturi, precum și
dreptul de a folosi limba în școli, în activitatea cultural-
artistică, în presă, ar exista peste tot. Nu aș avea să-mi
reproșez nimic nici mie și nici regimului socialist român
în legătură cu felul cum am rezolvat problema națională
și cum asigurăm deplina egalitate în drepturi pentru
toți oamenii, fără deosebire de naționalitate".

DACIA ÎN CONȘTIINȚA LUMII

ÎMPRUMUTURI NEMĂRTURISITE DIN ISTORIA DACO-GEȚILOR

ION HORATIU CRIȘAN

Între popoarele Europei antice, daco-geții s-au bucurat de un renume deosebit. Ei au intrat în lumina izvoarelor scrise încă prin opera „părintelui istoriei”, cum pe drept cuvânt este supra-numit Herodot¹. Marele istoric și-a cules informațiile despre strămoșii noștri — ne spune chiar el — „de la grecii care locuiesc în Hellespont [Dardanele] și în Pont [Marea Neagră]”. Pontul însemna cu siguranță Olbia (azi Porutino, în U.R.S.S.) — renumita cetate de la gurile riului Hypanis (Bugul de astăzi), întemeiată încă în a doua jumătate a secolului VII î.e.n. de coloniștii veniți din Milet, așezare unde istoricul a zăbovit mai multă vreme.

Borysteniții (cum erau numiți locuitorii orașului de pe malul Bugului) îi cunoșteau bine pe geto-daci, atît din legăturile comerciale pe care le statorniciseră cu ei, cît și din relații nemiloșite. Cercetările întreprinse, mai ales în ultimii ani, de către arheologii sovietici în întinsul teritoriului Olbiei, au dovedit că, începînd încă din sec. VI î.e.n. aici au locuit, alături de greci și geți. Cele povestite de către Herodot sînt, deci, încărcate de valoare și de autenticitate. El vorbește despre geți cu multă admirație și ne spune că sînt „cel mai viteji și cel mai drepți dintre traci”.

Este știut că numele de geți îl găsim, mai ales, la autorii de limbă greacă, iar cel de daci în operele scrise în limba latină. În ambele cazuri însă autorii antici s-au referit la toți geto-dacii, fiind vorba despre nume colective ce desemnau aceeași populație alcătuită din triburi ce locuiau de la Munții Balcani pînă la Carpații Nordici și de la Dunărea Mijlocie pînă pe coastele Mării Negre și care vorbeau aceeași limbă.

Pe lîngă trăsăturile definitorii ale geților, cea de vitejie și dreptate, Herodot ne spune că ei se considerau nemuritori și credeau că „acela care dispăre din lumea noastră se duce la zeul Zalmoxis”.

Povestind războiul purtat în 514 î.e.n. de către regele persan Darius împotriva sciților de la Nordul Mării Negre², marele istoric face o amplă relatare despre credința sciților în nemurire și în zeul Zalmoxis, credință a strămoșilor noștri ce a uimit antichitatea și i-a făcut pe unii dintre vechii autori să-i asemene, în înțelepciune, cu grecii. Nu este, deci, de mirare că toți istoricii antichității au vorbit despre geto-daci, ca și Herodot, în termeni elogioli.

¹⁻² Magazin Istoric, nr. 1/1978; 3/1968.

Iordanes a greșit?

Burebista a reușit să unifice toate semințiile daco-getice și în jurul anului 70 î.e.n. a alcătuit primul stat dac centralizat și independent. Acest moment din istoria milenară a geto-dacilor a contribuit esențial la sporirea renumelui lor. Marele rege a fost numit, într-o inscripție contemporană, menită să-l cinstească pe unul dintre curtenii săi, drept „cel dintîi și cel mai mare dintre regii din Tracia”. Statul său a constituit cea mai mare putere politică a Europei nesclavagiste. Referindu-se la Burebista, Strabon, unul dintre cei mai mari istorici și geografi ai antichității, scria: „În cîtiva ani a întemeiat o mare împărăție [stăpînire] și a supus geților cea mai mare parte din populațiile vecine; ba a ajuns să fie temut și chiar de romani”.

Calitățile deosebite ale strămoșilor noștri și rolul jucat de ei în desfășurarea istoriei antice a Europei i-au făcut prezenți și în istoriografia antichității tîrzii, începînd cu sec. II al erei noastre. Dion Chrysostomos îi numea pe geți „cei mai viteji războinici dintre barbari”, iar în sec. V, Sidonius Apollinaris scria despre ei că au fost de neînvins.

O asemenea glorie a fost rîvnită și de alte neamuri, care au atribuit fraudulos strămoșilor actele de vitejie ale daco-geților. Profitînd de asemănarea între nume, istoricii goți, de pildă, și-au „apropiat” faptele de arme ale geților, relateate de numeroase cronici. Din păcate, aceste scrieri n-au mai ajuns pînă la noi dar s-au aflat la îndemîna învățaților de atunci.

Cel mai strălucit reprezentant al istoriografiei goților a fost fără îndoială Iordanes, care a trăit pe la mijlocul sec. VI. El a scris două lucrări, una intitulată *Romana*, iar cea de-a doua *Getica*. S-a afirmat — chiar și în istoriografia noastră actuală — că Iordanes ar fi comis o eroare confundîndu-i pe goți cu geții. Nu este vorba de o greșeală, deoarece istoricul got era un om învățat. Cu bună știință, el a pus pe seama strămoșilor săi tot ce aflase despre geți din atîtea texte istorice, începînd chiar cu Herodot. Iordanes a subliniat în repetate rînduri în opera sa eroismul „strămoșilor săi”, identificîndu-i intenționat pe geți cu goții. Nu a fost însă singurul care a săvîrșit această „confuzie”. Isidor din Sevilla (scriitor din sec. VII), în a sa *Istorie a goților*, i-a identificat și el pe goți cu geții; același lucru îl găsim și la alți autori, începînd cu împăratul Iulian Apostatul (331-363 e.n.) și continuînd cu Prudentius, Claudian, Orosius și alții. În felul acesta, portretul eroic al geților a pătruns în istoriografia medievală occidentală ca imagine a goților.

O altă asemănare de nume, de data aceasta a dacilor cu danezii, a făcut ca istoria strămoșilor noștri să fie deplasată de geografii evului mediu în Nordul Europei. În *Cosmografia* lui Aethicus Ister, chiar și Marca Neagră se muta spre Nord. La începutul evului mediu, Danemarca era numită Getia, Gotia sau Dacia, pentru că în cronicile de atunci termenul de daci se identifica cu cel de dani (danezi).

Am putea cita nenumărate texte medievale din Europa Apuseană, în care geții sînt confundați cu goții, iar dacii cu danezii. Există și cazuri cînd cele două confuzii se împletesc în unul și același text. Astfel, în cronică ducilor de Normandia se vorbește despre „Dacia care azi se numește Danemarca”.

(Continuare în p. 32)

Statuie de marmură a unui dac (sec. II e.n.) aflată la Roma în Piazza del Popolo

Vrem să ne unim cu țara!

1892 - 1894

MIȘCAREA MEMORANDISTĂ (II)

Dr. AUGUSTIN DEAC

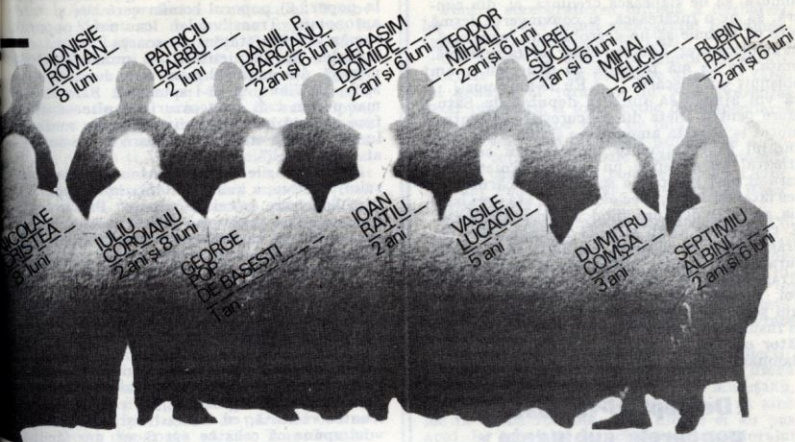
Înaintarea Memorandului fruntașilor români Curții din Viena, tipărirea în mai multe limbi și difuzarea lui în toată Europa au fost considerate ca acțiuni foarte „grave” de autoritățile maghiare, motiv pentru care au pus sub anchetă pe cel „vinovați”. După ce, la 21 septembrie 1892, procurorul Iezsensky Sándor, de la Tribunalul general din Cluj, a intentat proces lui Eugen Brode, pentru tipărirea și punerea în circulație a documentului, la 13 mai 1893, de data aceasta procurorul general al Parchetului din Cluj, Vita Sándor, a extins punerea sub acuză asupra întregului Comitet Executiv al Partidului Național Român, pentru „crima” de a fi tipărit și răspândit petiția numită Memorand.

Trebuie să ne dezrobim de jugul străin cu orice preț

În această situație, Comitetul Executiv al P.N.R. a convocat Conferința generală extraordinară a Partidului Național Român, la care au luat parte peste 2 000 delegați veniți din toate colțurile Transilvaniei și care, la 23 iulie 1893, a adoptat o rezoluție de solidaritate cu conținutul *Memorandului*, protestînd în același timp împotriva procesului intentat conducătorilor politici români.

În timpul instrucției judecătorești, care a durat 20 luni, atît guvernul ungar în frunte cu Szapáry, cît și cel care l-a urmat, condus de Weckerle și avîndu-l pe Hieronymi la

Ministerul de Interne, au căutat, prin diferite mijloace, ajungînd pînă la încercări de corupție, să abată pe românii subjugăți de la lupta lor dreaptă. Dr. Ioan Rațiu, președintele P.N.R., a fost invitat de Weckerle la Budapesta, în luna decembrie 1893, pentru „a avea cu el o discuție hotărîtoare”; la propunerea ce i s-a făcut de a renunța la revendicarea autonomiei Transilvaniei și la „agitația memorandistă”, I. Rațiu a declarat: „Nu s-a născut încă acel român, care să aibă îndrăzneala să modifice programul partidului”. În timp ce la Budapesta se făceau astfel de propuneri fruntașului român, în urma ordinului dat de ministrul de Interne, la 4 noiembrie 1893, autoritățile ungare din Transilvania au început o acțiune de ademenire prin-

Fruntași români transilvădeni condamnați în 1894

tre preoții și învățătorii români, cărora li se promiteau ajutoare bănești din partea guvernului dacă se vor strădui să scoată poporul român de sub influența conducerii P.N.R. și să-i îndemne să asculte exclusiv de autoritățile ungare. A intrat în istorie răspunsul dat de preotul român Basil Rațiu, vicarul Făgărașului: „E foarte frumos că înaltul guvern vrea să vină în ajutorul preoților și învățătorilor români a căror stare materială este dureroasă; se înșală însă dacă prin acest ajutor speră să obțină o schimbare în atitudinea politică a preoțimii și învățătorimii române. Noi, românii, cu toate că sintem săraci, nu o să renunțăm niciodată la năzuințele noastre politice, nici la punctele noastre de vedere, de dragul banilor”.

În aceste condiții, Weckerle a urgentat deschiderea procesului. La 31 martie 1893, Curia Regală din Budapesta a aprobat actul de acuzare întocmit de procurorul general Vita și a stabilit data procesului pe 7 mai 1894 în fața Curții cu jurați din Cluj.

Completul de judecată al Tribunalului a fost stabilit în componența: baron Szentkreszty Zsigmond, președinte, V. Ciszar, dr. Issekutz Gyula, judecători, Nesztor Laszlo, judecător supleant, dr. Balázs Elemer, grefier. Ca translator a fost numit Lehman Robert.

„Inculpații” erau membrii Comitetului Executiv al P.N.R.: dr. Ioan Rațiu, George Pop de Băsești, Eugen Brode, dr. Vasile Lucaciu, Dimitrie Comșa, dr. Daniil P. Barcianu, Septimiu Albini, Nicolae Cristea, Iuliu Coroianu, Patriciu Barbu, dr. Teodor Mihali, Dănilă

Lica, dr. Gavril Tripon, Aurel Suciu, Mihai Veliciu, dr. I.T. Mera, Vasile Lazăr, Vasile Ignat, Rubin Patiția, dr. Aurel C. Popovici, Basil Rațiu, Gherasim Domide, precum și Nicolae Roman, Ion Munteanu, Dionisie Roman, funcționari, și Ioan Duma și Romul Crainic, preoți. Încă de la interogatoriul ei au avut o atitudine patriotică, respingând cu demnitate toate acuzațiile judecătorilor de instrucție.

Patriotismul și dirzenia frunțașilor români ies pregnant în evidență din istorica scrisoare a dr. V. Lucaciu adresată lui George Pop de Băsești: „... Scumpe bade, sintem în luna martie [1894] și numai două luni ne mai despart de dezbaterile ce va avea loc la Cluj. Acest proces al nostru va trebui să aibă un răsunset istoric. Aștept cu nerăbdare procesul și sint convins că vom putea arăta din nou tiranilor noștri demnitatea noastră de a sta neclintii față de orice tentativă sau uneltire a lor. În ce mă privește pe mine, eu stau ca și cum aș fi deja la închisoare: nu-mi pot părăsi casa fără a fi urmărit de jandarmi. Recunoști, dragă bade, că a fost de zadarnic să te încrezi în grația împăratului. Nu se deosebește nici el de guvernele sale. Când te plîngi la împărat este ca și cum te-ai plînge directorului pușcăriei contra brutalității temnicerului. Cauza noastră națională nu se poate câștiga decît prin lupta și solidaritatea noastră dîră și neînfîcătă. Sint sigur că vom fi condamnați grav. Cel puțin să ne purtăm cu demnitate și mîndrie la proces și la pușcărie. Să le arătăm că nu ne temem de amenințările lor, nici de argumentările lor viclene

și nici de cruzimea lor. Ne așteptăm la cele mai grave inchiziții. Ele nu trebuie să ne intimideze, să ne slăbească credința, ci, din contră, să ne-o întărească, și convingerea fermă este că trebuie să ne dezrobim de jugul străin cu orice preț, aducând chiar jertfa supremă, viață. În ce mă privește pe mine, eu m-am obișnuit cu puscăria [...] Eu le-am spus [...] că voi ajunge să fiu ales deputat de Satu-Mare pentru Dieta din București. S-au cutremurat la această amenințare și nici n-au avut curajul să reacționeze. Simțeau în subconștientul lor că spun un adevăr profetic, pe care ei nu-l vor putea schimba, al cărui proces fatal nu-l vor putea evita, căci așa vrea istoria, așa vrea destinul, fiindcă e firesc să fie așa. E chestie de timp și vom învinge. Te rog, dragă bade, ai curaj și insuflă-le și celorlalți curaj, căci numai avînd curaj vom putea atrage simpatia întregii lumi civilizate spre noi. Pregătiți-vă de procesul *Memorandului*. Am scris și lui Rațiu la Sibiu; el mă întrece în însuflețire. Dacă avem un astfel de conducător curajos și înțelept, vom putea fi condamnați, dar nu învinși”.

« Deșteptați-vă toate popoarele subjugate »

Odată cu pregătirea de către justiția claselor dominante maghiare a procesului memorandiștilor, puternice acțiuni de solidarizare cu Comitetul Executiv al P.N.R., cu memorandiștii au izbucnit în toate părțile locuite de români. Din numeroase locuri ale Ardealului, au fost lansate numeroase apeluri, moțiuni de sprijin, care veneau să întărească încrederea memorandiștilor în dreptatea cauzei lor.

Într-un apel al studenților români din Cluj, alcătuit în colaborare cu colegii lor de la Budapesta, Viena, Graz și tipărit în București în 16 000 exemplare, după ce se amintea despre apropiata zi a procesului, „care pe veci înscrisă va rămînea în istoria luptelor pentru drepturile noastre sfinte”, românii erau chemați să dovedească că sînt „conștienți despre dreptul nostru ce vreau să ni-l calce în picioare” și, de asemenea, să fie prezenți în număr cît mai mare la Cluj în zilele procesului, pentru a dovedi că poporul este una cu conducătorii. În apelul intitulat *Către poporul românesc din Ardeal și Țara Românească*, răspîndit în preajma începerii procesului, se punea următoarea întrebare: „Dar pînă cînd mai purta-vom noi lanțuri rușinoase ale tiraniei?... Pînă cînd vom mai răbda noi umilirea și prigonirea neamului românesc în fața altor neamuri? Pînă cînd să mai suferim noi ca din roadele muncii noastre să plătim biruri grele, ca stăpînirea [...] să poată cheltui aceste biruri pentru nimicirea neamului românesc din această țară?”.

În acele zile de mare tensiune, a fost redactat manifestul *Către poporul român*, care considera *Memorandul* ca operă a întregului neam românesc: „1) *Memorandul* este al nostru, al poporului românesc, se spune în manifestul amintit, și Comitetul național

din încredințarea noastră l-a redactat și l-a așternut la M.S. [Maiestatea Sa] și l-a împărțit la popor; 2) poporul român cere sus și tare autonomia Transilvaniei, ca noi, poporul român, să fim stăpîni pe soarta noastră; 3) hotărîm în unanimitate ca numai decît să meargă din mijlocul nostru o deputație la M.S., la Viena, și să-i spună M. Sale că nu mai putem trăi de necazurile multe ce ni le face această ocîrmuire vitregă și nu mai vom suferim starea înjositoare ce ne-au creat-o dușmanii”.

Cu cîteva zile înainte de începerea procesului, la Sibiu, a avut loc o întrunire populară de solidarizare cu cei „inculpați”. Printre oratorii s-a aflat și țărănul Ilie Oprean din Poiana Sibiului, care a spus: „Astăzi Rațiu cu Partidul Național nu zice numai «deșteapta-te, române», ci «deșteptați-vă toate popoarele subjugate din Austria»”. Un grup de studenți a dăruit dr. Ioan Rațiu o splendidă coroană de stejar, avînd înscrisă pe o panglică tricoloră deviza: „Totul pentru națiune”. Adînc mișcat de puternicele și entuziaste simpatii ale maselor populare românești, Ioan Rațiu și-a mărturisit hotărît poziția sa față de proces: „Ne vom duce cu fruntea ridicată, cu inima liniștită și mîndri vom spune că ceea ce am făcut am făcut-o pentru poporul român, din mandatul direct al acestui popor”.

În numele celor adunați la Cluj, o delegație compusă din țărănii Teodor Onișor, Nicolae Herlea și Gavrilă Trifu, a luat trenul de Viena, pentru ca să protesteze la împărat. Neîntîlnind primii, ei au lăsat la Cabinetul imperial o scrisoare, în care, printre altele, reaminteau că „grele timpuri au ajuns românii, credincioșii popor din Transilvania; reprezentanții aleși ai națiunii noastre, care au așternut în anul 1892 la treptele tronului un memorandum, sînt trași astăzi pentru acest act de lealitate înaintea barei judecătorești ca orice alți criminali ordinari. Ceea ce acești merituoși bărbați au făcut este numai rezultatul unei hotărîri puternice a celor 3 000 000 români”.

Dar și de această dată, de la Viena nu va sosi nici un răspuns.

La Cluj au venit din toată Transilvania mii de scrisori și telegrame de solidarizare cu memorandiștii. O scrisoare din Deva spunea: „Poporul român, bărbați, femei, tineri, bătrîni, mici și mari din opidul Deva, cu trup și suflet declară că procesul *Memorandului* e procesul lor; judecîndu-se și osîndindu-se reprezentanții legitimi ai noștri, judecați și osîndiți vom fi noi, poporul”, iar într-o alta sosită din Brașov: „Noi, poporul român din Valea Lupșei, ne grăbim a striga în fața lumii întregi că una sîntem cu voi în simțămînte, în gînduri și în aspirațiuni. Procesul ce vi s-a făcut vouă, nouă ni s-a făcut. Amuțescă, deci, toate acele voci care cearcă o desprecereche între noi, poporul și domnii noștri conducători: pe calea apucată, înainte! căci noi, avînd cunoștință deplină despre dreptatea sfintei noastre cauze, cu voi sîntem. Inimile noastre cu voi sînt și vor rămîne pînă la ultima suflare”.

Despre solidaritatea românilor de pretutindeni vorbesc și rapoartele autorităților maghiare. Astfel, prefectul comitatului Brașov informa Ministerul de Interne ungar că la 4 mai 1894 Liga română din Brașov a ținut o sedință în care s-a hotărât, pe lângă trimiterea la Cluj a unei delegații compuse din 25 persoane în frunte cu G. Pop de Băsești, colectarea de bani prin liste de subscripție, chemarea poporului de a participa în masă la proces. Tot același prefect constata că „Vasile Goldiș și Vlaicu Arsenie, profesori ai Gimnaziului român din Brașov au cutreierat în prima săptămână a lunii curente [mai] comunele cu populație română, au ținut cuvântări agitatorice în prezența preoților români, în urma cărora delegația de 25 membri a acestei regiuni a crescut la 200 persoane, pentru care s-a reușit a se colecta pînă în prezent suma de 2 000 florini”.

Călătoria memorandiștilor de la Sibiu la Cluj, unde urma să se judece procesul, a prilejuit însuflețite și puternice manifestații de afirmare a drepturilor naționale ale românilor transilvăneni. În toate gărilor, mulțimi de oameni întîmpinau pe frunțașii români cu flori și cîntece naționale. La 7 mai 1894, Clujul a fost asaltat de peste 30 000 români veniți din toate părțile Transilvaniei, pentru a fi alături de cei ce erau judecați. Sub impresia puternicelor manifestații care aveau loc în jurul procesului, ziarul *Tribuna* scria: „Ziua de azi va fi pentru pururea înscrisă cu litere de aur în paginile istoriei poporului român ca o zi de izbîndă a civilizației europene. Ziua de azi, 7 mai 1894, va fi de o însemnătate nepieritoare nu numai pentru politica națională și culturală a poporului român, ci ea își va săvîrși efectul binefăcător departe peste hotarele etnice ale neamului românesc...”.

Memorandul este al poporului românesc

7 mai 1894 prima zi a procesului. Dezbaterile s-au deschis în marea sală de la Redută (aici Dieta magnaților maghiari votase în două rânduri, la 1848 și 1868, anexarea Transilvaniei la Ungaria, împotriva voinței românilor care formau marea majoritate a acestei provincii). La ora 8.30 în sală a intrat baronul Szent Keresztész, președintele completului de judecată. La ușă au fost postați jandarmi înarmați.

Apărătorii „inculpaților” au fost aleși dintre cei mai distinși avocați români: dr. Amos Frincu, dr. Aurel Isacu, dr. Ștefan Cicio-Pop, dr. Augustin Bunea, dr. Valeriu Braniste, Coriolan Brediceanu, Aurel Mureșanu ș.a. În semn de solidaritate cu lupta românilor s-au prezentat ca apărători și doi avocați sîrbi, dr. Stefanovici Milos și dr. Emil Gavrilă, precum și doi slovaci, dr. Ștefan Fainov și Matei Dula.

Erau de față numeroși corespondenți de presă, reprezentanți ai ziarelor maghiare, germane, românești, italiene, cehe și slovace. În spatele „inculpaților”, zeci de ro-

mâni din rîndurile intelectualității, în costume naționale.

Pentru stenografierea oficială a dezbaterilor a fost adus însuși stenograful Parlamentului de la Budapesta, K. Oszi.

S-a trecut la alcătuirea Curții de jurați. Întrucît din cele 36 persoane aflate pe tabelul general al juraților nu s-au prezentat decît jumătate, a fost nevoie de suspendarea primei sedințe, pe timp de două ore, vreme în care s-au ales 16 jurați ordinari și 4 supleanți, toți din rîndurile claselor dominante, printre care se aflau contele Teleky Laszlo, baronul Feilitsh Artur, dr. Wermer Reszô, Balogh Karoly ș.a.

După reluarea dezbaterilor, apărătorul Coriolan Brediceanu a protestat energic împotriva prezenței jandarmilor în sala de judecată, iar dr. Amos Frincu a considerat juriul ca incompetent întrucît toți membrii lui erau apărătorii partidelor claselor dominante, potrivnici aspirațiilor de egalitate și libertate a românilor.

Tribunalul a refuzat toate aceste obiecții. Acuzații motivînd că nu cunosc limba maghiară, au cerut, prin Aurel Mureșanu, ca apărarea și dezbaterile procesului să aibă loc în limba română. Unii dintre ei au pus apoi la îndoială capacitatea translatorului Robert Lehman de a traduce exact desfășurarea procesului. În același sens a vorbit și Lucaci: „Eu am diploma de profesor pentru limba și literatura română, diplomă de la Universitatea din Budapesta, și eu vreau să-mi fac apărarea în această limbă [...] Din cele ce am auzit pînă acum, constat că onoratul interpret nu este în stare a tălmăci cuvintele noastre, și aceasta o dovedește faptul că nu a reprodus mai nimic din cuvintele noastre, ba încă a schimbat esența lor”.

8 mai 1894: ziua a doua. Procesul a intrat în dezbaterile de fond. Apărarea și „inculpații” au protestat împotriva respingerii de către tribunal a cererii ca dezbaterile să se desfășoare în românește. Președintele tribunalului nu a luat în considerație obiecția apărării.

9 mai 1894: ziua a treia. Au continuat interogatoriile „inculpaților”, care erau urmărite și de țărani români, veniți din toate părțile Transilvaniei, adunați în fața tribunalului. În numele instanței, unul dintre judecători a făcut aprecieri jignitoare la adresa țărănilor, ceea ce a determinat pe V. Lucaci, să protesteze energic: „Poporul român care s-a observat pe străzile Clujului — a spus el — nu se poate numi cu cuvintele arătate de dv. [...] Această marea și spontană manifestare a poporului român a fost o satisfacție dată celui mai sfînt adevăr, celei mai sfinte cauze, și ne-a dat o dovadă că noi și ei una sîntem, că noi, ca cetățeni liberi, nu ne mișcăm singuri pentru interesele și libertățile noastre, ci că în această mișcare sîntem întovărășiți de masa întreagă a întregului popor”.

10 mai 1894: ziua a patra. Înainte ca procurorul să citească actul de acuzare, s-au ivit o seamă de incidente izvorîte mai ales din încercările președintelui completului de jude-

Cauza cea dreaptă a românilor transilvăneni

Procesul intentat memorandistilor și odioasa sentință pronunțată împotriva fruntașilor transilvăneni a provocat un puternic val de mînie în România. Cu deosebire forță a răsunat în acele zile glasul socialistilor români. Referindu-se la caracterul acestei înscenări, ziarul Munca, organul Clubului muncitorilor din București, sublinia că procesul de la Cluj reprezintă o acțiune organizată de către clasa asupritoare maghiară. „Să se știe bine de toți, menționa Munca, în numărul din 15 mai 1894, că nu poporul maghiar, nu păturile muncitoare fac proces românilor, pentru că ele suferă de la clasele stăpînitoare tot așa ca și românii. Dovada cea mai bună. [...] este că la Congresul național ținut anul acesta la Pesta, partidul muncitorilor unguri — P.S.D — a protestat asupra procesului din Cluj și s-a declarat solidar cu poporul român, cu frații lui de suferință”.

La rîndul lor, socialistii leșeni scriau într-un manifest: „Cine poate fi contra mișcării române din Ungaria, care se luptă cu atîta pricepere, cu atîta disciplină și jertfă? [...] Pentru această mișcare nu sîntem numai noi, social-democrații din România, ci și partida social-democratică ungurească”. În timpul cît a avut loc procesul, și după aceea, pe întreg teritoriul țării au avut loc numeroase man-

ifestații, prin care mii și mii de oameni, țărani, muncitori și intelectuali, și-au exprimat simpatia și solidaritatea cu lupta fruntașilor transilvăneni, încredințîndu-l că erau alături de el și că izbînda dreptății nu era departe.

Pe adresa președintelui Partidului Național Român, dr. Ioan Raftu, cît și a celorlalți conducători ai poporului român din Transilvania, au fost trimise telegrame din București, Galați, Buzău, Tecuci, Călărași, Craiova, Fălciuceni, Brăila, Bacău, Roman etc. Studenții bucureșteni au adresat o telegramă regelui Carol I, prin care îi cereau să intervină în sprijinul memorandistilor. Ei au constituit un Comitet Național Studențesc, care a editat ziarul Tinerimea română, în care au demascat asuprirea românilor transilvăneni; în paginile acestuia au semnat, pe lungă reprezentanță studențimii, personalități de seamă ale culturii românești, ca B.P. Hasdeu, V.A. Urechia, Radu Rosetti, B. Stefănescu Delavrancea și alții. Acțiunile de solidaritate cu românii transilvăneni s-au aflat și în centrul preocupărilor societății Liga culturală. Aceasta a organizat numeroase adunări de protest față de procesul memorandistilor.

Profund indignată de procesul care a avut loc și de sentințele pronunțate la Cluj, Academia Română a adresat tuturor instituțiilor de cultură și oamenilor de știință din Europa un apel în care erau demascate acțiunile de deznationalizare a românilor din Austro-Ungaria. În apel se cerea sprijin pentru „cauza cea dreaptă” a românilor din Transilvania. Documentul elaborat de înaltul for al culturii române sublinia că „numai înclinînd dintr-o națiune luptele cu scopul de a se distruge unele pe altele, pînă la o armonioasă dezvoltare a omenirii prin știință și artă va fi asigurată și lumea va da un spectacol demn de eforturile ce au făcut și fac spiritele superioare care de secole lucrează la progresul constant al omenirii”.

*
* *

Cele 18 zile de dezbateri de la Cluj, cît și sentința au fost urmărite cu atenție de toată presa europeană, de personalități politice, științifice și culturale, democratice și progresiste ale Europei.

Presa franceză a îmbrățișat cu căldură cauza dreaptă a națiunii române, pe care a apărut-o cu toată vigoarea. Astfel La Gazette de France scria: „Dreptul românilor în această împrejurare este atât de evident că toate simpatiiile se îndreaptă către ac-

astă de a reduce la tăcere intervențiile justificate ale apărătorilor. În acest scop, președintele a aplicat, pentru orice intervenție a apărătorilor, pedepse în bani, amenzi ce trebuiau achitate imediat. Așa a fost cazul lui Coriolan Brediceanu, amendat de două ori consecutiv, pentru purtarea sa „dîrză” cum aprecia președintele.

În numele tuturor apărătorilor, Milos Stefanovici a protestat împotriva tribunaulului, subliniind că avocații se simțeau vătămați în dreptul lor de apărare, și a cerut președintelui revenirea asupra amendării lui Brediceanu; dacă „nu ni se dă satisfacție — a declarat el — depunem cu toții mandatul de apărători”. Și întrucît președintele a rămas intransigent în hotărîrea lui, toți apărătorii „se îndepărtară cu demnitate”.

11 mai 1894: ziua a cincea. Începînd cu această dată, procesul a continuat timp de 10 zile fără apărare, în pofida cererii românilor „inculpați” de a se amna lucrările.

S-a citit actul de acuzare, după care au urmat cuvîntul „inculpaților” pe marginea

acestua. Ținuta lor a fost maiestuoasă — după cum notează un contemporan — „n-aveau aerul de acuzați, ci de acuzatori”.

Judecătorii și-au dat foarte mult silința să prezinte faptele fruntașilor memorandisti ca pe niște acte izolate de năzuința întregii populații românești din Transilvania, căutînd să prezinte faptele „incriminate” de Memorand ca izvorînd numai din partea lor, ca persoane particulare și nu ca expresie a dorinței tuturor românilor asupriți din Austro-Ungaria. Fruntașii „acuzați”, personalități cu o vastă și temeinică cultură, cu o bogată experiență de luptă politică s-au apărut cu o logică de fier, într-un stil sobru și clar, vorbind în numele întregului neam românesc din Transilvania.

„Politica unei națiuni nu se poate judeca de jurați...”

Împotriva actului de acuzare, și a modului în care fusese constituită Curtea cu jurați, „inculpatul” Iuliu Coroianu a spus: „Din

zaj", iar revista L'Europe preciza: „...Nu vom sfîrîi acest buletin fără a trimite vitezelor populații române din Transilvania, care luptă cu atîta curaj contra agresorilor neamului lor, precum și cu ocazia procesului din Cluj, asigurarea admirației noastre și a profundei simpatii. Noi am apărut neîncetat cauza lor în paginile Europei și sperăm, odată cu dinșii, că glasul dreptății și al eliberării lor va suna în curînd și pentru ei”.

Presa italiană a avut o atitudine asemănătoare. Il Diritto relatea: „Condamnarea reprezentanților naționali ai românilor din Transilvania, în frunte cu dr. Rațiu, pentru faptul de a fi redactat Memorandumul, pentru cauza neamului lor, va face în lumea civilizată o impresie de dezgust, ca pentru o nedreptate comisă de tribunalul maghiar, mai ales că constituirea acestui tribunal nu a prezentat neli o garanție legală pentru acuzați, care — în trecut sînt — sînt individualități din cele mai respectate ale țării”, iar Nouveau Moniteur de Rome, oficiul Vaticanului, scria: „Veacul nostru, care a văzut atîtea lumi surprinzătoare, nu ne-a dat încă prilejul să asistăm la o privilegiu atît de neobișnuit cum a fost procesul patrioților români, osîndiți de curînd la Cluj. La frontieră, la punctul unde se întîlnește Imperiul austriac cu moșia țarilor, în mijlocul unui ocean de slavă, trăiește micul și valorosul popor român [...] Noi, din partea noastră, le trimitem salut și simpatii și încurajările noastre frățești [...] Cînd în vreo parte a neamului omeneș se învește un popor care pune în fața forței dreptatei, atunci cei ce au suferit și inimă treburile să simtă cu sufletul și inima acelui popor și să-l strige un înflăcărat: Bravo!”.

Pe aceeași poziții s-au aflat presa belgiană și engleză. Publicațiile L'Etoile Belge, La Reforme, Daily Chronicle, Daily News, Pall-Mall Gazette, Times etc. și-au informat cititorii cu privire la desfășurarea procesului, luînd apărarea românilor asuprii din monarhia dualistă.

Contra măsurilor nedrepte și brutale ale guvernului maghiar au protestat, de asemenea, oameni politici și de știință ai vremii. Astfel, la Sorbona, sub președinția cunoscutului istoric Ernest Lavisse, s-a organizat, la 11 mai 1894, un mare miting la care au participat nu numai studenți și profesori, dar și intelectuali aparținînd mai multor națiuni. A luat

cuvîntul Emilie Picot, profesor la Școala de limbi orientale, care a demascat nedreptățile din Imperiul austro-ungar.

După pronunțarea sentinței de la Cluj, Ernest Lavisse a trimis memorandumul următoarea telegramă: „Românilor, care, pentru faptul de a fi revendicat în mod legal dreptul naționalității române, au fost acuzați pe nedrept și pe nedrept condamnați, le trimit omagiul admirației mele respectuoase, al profundei mele simpatii și urărilor mele călduroase pentru triumful justiției și al dreptului atît de brutal ofensat în persoanele lor. Acest triumf sper că va fi apropiat, știu că va veni cu siguranță. Trăiască România!”.

Două zile după terminarea procesului, în Parlamentul Italian, Renato Imbriani, împreună cu alți opt deputați, a adresat imediat ministrului Francesco Crispi o interpelare „pentru a cunoaște ce acțiune înțelege guvernul să înceapă pentru a sustine și apăra drepturile naționale căsate în picleare ale popoarelor latine din Austro-Ungaria”. Imbriani a propus: „... să se trimită, din Parlamentul Italiei, un cuvînt de simpatie popoarelor care luptă și suferă pentru independența lor și pentru comuna noastră origine latină”. Supusă la vot, propunerea a fost aprobată de 227 deputați, adoptîndu-se o moțiune de profundă simpatie, care a fost trimisă Parlamentului român.

La 5 martie 1894, a avut loc un miting în sprijinul cauzelor dreptate și poporului român. Profesorul W.R. Morphiel a trimis dr. Ioan Rațiu, o scrisoare în care sublinia: „Simpatia bărbăților noștri celor mai luminați nu va fi lipsă. Dovadă moțiunea propusă de dr. I.W. Bridges, șeful școlii pozitiviste engleze, susținută de venerabilul W. Spooner, care în cele mai vîl aplauze a exprimat dorința ca poporul român din Transilvania să obțină autonomia națională și a repetat că, ungarul, care acum 46 ani [în 1849], au desțepat prin suferințele lor simpatia Angliei, tratează azi într-un mod neuman pe celelalte naționalități”. În răspunsul trimis de Ioan Rațiu lui W.R. Morphiel, frîntaușul român scria: „Românii, recunoscători pentru simpatia poporului englez manifestată față de poporul românesc prin mitingul de astăzi, vă adresează cea mai călduroasă mulțumire”.

Puternicul curent de simpatii, solidaritate și sprijin cu cauza națională română s-a manifestat în toată această perioadă. Președintele Ligii culturale, V.A. Urechia a cules într-o broșură intitulată Voci latine, zeel și zeel de scrisori, poezii, discursuri și articole semnate de prestigioase personalități.

Anton RAȚIU

¹ Despre protestul gazetarului și omului politic Georges Clemenceau, vezi articolul publicat în Magazin istoric, nr. 6/1978, intitulat Georges Clemenceau despre Transilvania în 1894. Toată dreptatea e a românilor.

actul de acuzare al d-lui procuror, vîd că este înriminat comitetul de 25 al partidului nostru național. Prin urmare, stăm aici ca reprezentanții poporului român față în față cu niște jurați preocupați politicește. Chestiunea politică unei națiuni, domnilor, nu se poate judeca de niște jurați. Veți recunoaște dar că situația în care ne aflăm noi e foarte grea, căci membrii acestui juriu nu pot să aducă asupra noastră un verdict nepreocupat. Și mai ales acest Tribunal și această Curte cu jurați nu sînt competenți de a judeca asupra acestui proces [...] Străinătatea, domnilor, va califica de barbarie împrejurarea că aci judecă, asupra noastră, contrarii noștri politici. Ar fi, deci, în interesul statului și al justiției maghiare ca onoratul domn procuror să-și retragă acuza”. Dezvoltînd ideea susținută de Iuliu Coroianu, dr. Ioan Rațiu și Vasile Lucaciu, în lungi pledoarii, au arătat legătura directă dintre Comitetul Executiv al P.N.R. și toți românii din Transilvania. „Prin urmare — declara Rațiu — iacă acest Memorand poate constitui un de-

lict de presă, pentru acest delict nu pot fi chemați să răspundă numai membrii Comitetului Partidului Național, căci, după cum am arătat, Memorandumul este opera întregului popor românesc, popor care, afirm fără teamă de a fi dezmințit, nu va denega niciodată ceea ce a făcut”.

Subliniînd cu tărie faptul că „inculpații” din proces nu erau persoane particulare, ci reprezentanții unui popor, V. Lucaciu a spus: „Noi, românii ne-am constituit ca Partid Național Român pe baza unui program politic proclamat în anul 1881; acest program este steagul pe lîngă care s-a grămădit, pot zice, toată suflarea românească [...] Memorandumul este, așadar, opera nu numai a Comitetului Executiv al Partidului Național ci este, după cum am zis, opera întregii națiuni române, și acei care ne-am grupat sub steagul programului național, am aflat expresiunea partidului nostru în acest Memorandum, iar în fața noastră stau aceia care nu primesc nici programul nici Memorandumul nostru”.

După ce și alți „inculpați” au vorbit în același sens, procurorul a ripostat: „Eu, onor Tribunal și onorată Curte, protestez contra acestei afirmațiuni, deoarece dacă în Ungaria, peste tot, poate fi sau este vorba de reprezentanți naționali, apoi această calitate o pot avea numai reprezentanții națiunii maghiare, luată în sens politic. Ungaria și Constituția ei nu recunosc reprezentanții [în sens de organisme politice] de naționalități. Nu pot deci recunoaște pe acuzați de reprezentanți ai națiunii române și declar că ei n-au fost dați în judecată în această calitate”.

12 mai 1894: ziua a șasea. S-au continuat declarațiile prealabile ale „inculpaților” față de actul de acuzare.

13 mai 1894: zi de repaus.

14 mai 1894: ziua a șaptea. Au continuat declarațiile prealabile ale „inculpaților”. „Eu nu sînt nici jurist, nici om politic — a declarat vicarul Făgărașului, Basil Rațiu — ci un preot care de 30 ani stau în nemijlocit contact cu poporul, și ca atare fi cunosc toate dorințele și aspirațiunile [...] Nu pot înțelege pentru ce poate fi încriminat un fapt, care nu reprezintă altceva decît o petițiune adresată Maiestății Sale, petițiune care este expresiunea plîngerilor unui întreg popor [...] Acest drept [la petițiune] a existat totdeauna și-mi aduc aminte că pe timpul împăratului Leopold II și chiar împăratului Leopold I, s-au înaintat asemenea petițiuni (cum a fost acel) «Supplex libellus Valachorum»¹. Iar Gherasim Domide completa: „Fac și eu parte din preoțimea română și ca atare cunosc trecutul acestui popor din studiile pe care le-am făcut și din faptele pe care însumi le-am experimentat. În virtutea acestor cunoștințe îmi permit să accentuez asupra faptului că poporul român, încă din timpuri străvechi, a fost un factor însemnat în lucrările publice ale statului nostru. Pînă la anul 1437² poporul român era recunoscut în lege și în drepturi publice [...] Din acel an poporul român a încetat a face parte din factorii publici ai statului și, în această situație, el n-a avut decît un singur dor, o singură aspirațiune, aceea de a-și revendica drepturile trecute. Aceste vederi ale poporului român sînt formulate în programele din anii 1848 și 1881³. În programul din 1881 se înscrisse ca punct de căpetenie: «Recîstîgirea autonomiei Transilvaniei pe cale legală», iar în celelalte puncte se pîntește la realizarea altor aspirațiuni și la revendicare: drepturilor politice naționale. Față de această tendință a programului român, puterea statului a intervenit susținînd maxima așa-numită «specificare de rasă»”.

15, 16, 17, 18, 19 mai 1894: zile în care s-a continuat audierea inculpaților.

20 mai 1894: zi de repaus.

21 mai 1894: a treisprezecea zi. După ce s-a încheiat interogarea „inculpaților”, președintele a ordonat grefierului să citească ac-

tele de la instrucție, printre care se aflau și pasagiile incriminate ale *Memorandului*.

Pentru a dovedi că toate aceste pasagii nu exprimau decît însuși adevărul istoric, și, totodată, pentru a arăta că „inculpații” n-au activat ca simpli particulari, ci ca exponenți ai poporului român, reprezentat prin Conferința națională din 21-22 ianuarie 1892, Iuliu Coroianu a cerut președintelui să citeze ca martori pe toți membrii acelei conferințe și totodată și pe anumiți experți în probleme de drept public. T. Mihali, Ion Rațiu, Mihai Veliciu, George Pop de Băsești, V. Lucaci și R. Patiția s-au asociat la propunerea lui Coroianu.

22 mai 1894: a paisprezecea zi. Procurorul Vita Săndor a citit rechizițiul, precizînd la sfîrșit că, chipurile, nu ideea în sine a *Memorandului* se cerea pedepsită, ci numai faptul răspîndirii documentului.

În locul apărării pe care fiecare „acuzat” era invitat s-o facă, a luat cuvîntul dr. Ioan Rațiu, în numele tuturor, care, în încheiere, a spus: „Ceea ce se discută aici, domnilor, este însăși existența poporului român. *Existența unui popor însă nu se discută — se afirmă.*”

De aceea nu ne e în gînd să venim înaintea d-voastră să dovedim că avem dreptul la existență. Într-o asemenea chestiune nu ne putem apăra în fața d-voastră; nu putem decît să acuzăm în fața lumii civilizate sistemul asupritor, care tinde să ne răpească ceea ce un popor are mai scump: legea și limba!

De aceea nu mai sîntem aici acuzați, sîntem acuzaatori!

Ca persoane nu avem ce căuta înaintea acestei Curți cu jurați, fiindcă noi am lucrat numai ca mandatarî ai poporului român, și un popor întreg nu se poate trage la bară judecătorească. Plîngerile poporului român nu pot fi judecate de un juriu exclusiv maghiar, care este, și judecător și parte. De aceea nu este de demnitatea poporului român de a se apăra în fața juriului din Cluj.

Într-adevăr, aceasta e o chestiune politică și de stat, care rezultă dintr-un proces secular. De judecată dar nu poate fi vorba! Ne puteți osîndi ca indivizi, nu ne puteți judeca ca mandatarî ai poporului”.

În final, tribunalul a pronunțat următoarele pedepse: dr. Ioan Rațiu — 2 ani temniță; George Pop de Băsești — 1 an; Dimitrie Comșa — 3 ani; dr. Daniil P. Barcianu — 2 ani și 6 luni; Nicolae Cristea — 8 luni; Iuliu Coroianu — 2 ani și opt luni; Patriciu Bartu — 2 luni; dr. Teodor Mihali — 2 ani și 6 luni; Aurel Suciu — 1 an și 6 luni; Mihai Veliciu — 2 ani; Rubin Patiția — 2 ani și 6 luni; Gherasim Domide — 2 ani și 6 luni; Dionisie Roman — 8 luni; Septimiu Albini — 2 ani și 6 luni iar Vasile Lucaci, considerat „autorul intelectual al mișcării” — 5 ani.

Memorandul și acțiunile românilor transilvăneni din perioada procesului au reprezentat o etapă importantă în istoria mișcării de eliberare și unitate națională a românilor din Imperiul austro-ungar. Ele au fost sprijinite de întregul popor român și au avut un puternic ecou în opinia publică mondială.

¹ Magazin istoric, nr. 1/1978.

² Anul constituirii alianței politice reacționare a clasei dominante maghiare, seculești și săsești cunoscută sub numele de „Unio Trium Nationum”.

³ Magazin istoric, nr. 3 și 6/1978.

NEUITATUL AN 1918 ÎN AMINTIRI

UN ASEMENEA MOMENT TREBUIE TRĂIT

C.D.

ANI BIRTOLON

¹ Magazin istoric, nr. 12/1977.

Nu voi înfățișa aici pe larg activitatea² pe care a desfășurat-o, în slujba cauzei naționale, tatăl meu dr. Ștefan Cicio-Pop. Ar fi prea multe de spus și greu de înfățișat în câteva cuvinte întregul context al vieții culturale, sociale și îndeosebi politice a vremii.

Voi începe povestirea mea cu anul 1917, an din care mă consider o ființă matură, capabilă să observe, să rețină sensul evenimentelor și, în măsura posibilităților, să participe la mersul lor.

În acel an, semnele destrămării monarhiei austro-ungare erau din ce în ce mai evidente. La Viena, unde urmam un curs de perfecționare pentru examenul de bacalaureat nu se mai găsea de mâncare. În fiecare săptămână, mama îmi trimitea de la Arad câte un coș cu de-ale gurii. Până la urmă și acest „izvor” a secăt și am fost nevoită a mă întoarce acasă.

În orașul de pe Mureș

Cînd am sosit în orașul de pe malurile Mureșului plutea în ciudat iz de revoltă, im-

Fragment face parte din lucrarea dr. Constantin Dumitrescu *„Viața și activitatea lui bătaie. Anul 1918 în amintirile unor marii oculari”*, editat în traducere la Editura Dacia, *Magazin istoric*, nr. 7/1978). Titlul subtitlului fragmentului și notele de subsol aparțin redacției noastre; în cuprinsul de text au fost marcate prin trei puncte unele paranteze necesare.

binat cu un sentiment de încredere că timpurile care vor veni ne vor aduce mari schimbări în bine. Ofițerii întorși de pe front erau veseli, se bucurau de înfringerile unei armate pe care nu o sufereau și a unei cauze pe care o simțeau străină. Lumea se săturase de război și presimțea, dorea cu ardore ca acest măcel îngrozitor să se termine.

Între timp, tata și-a intensificat legăturile politice cu reprezentanții celorlalte națio-

nalități oprimate din monarhie: cu cehii, cu croații, sîrbii, slovaci și rușii. Casa noastră de la Arad devenise locul unde își dădeau întâlnire mulți ofițeri, mai ales rezerviști, de origine diferită, schimbînd știri, discutînd și plănîind.

Lipsurile materiale începuseră a fi resimțite și la Arad, în schimb creștea moralul celor care se arătau încrezători în viitorul poporului românesc din Ardeal. Din această perioadă vreau să vă relatez un moment care mi se pare semnificativ. În timpul războiului, peste 10 000 patrioți sîrbi fuseseră deportați de Puterile Centrale în cazematele din orașul nostru. Despre soarta tristă a acestor oameni transpirau din cînd în cînd unele știri apocaliptice. Foamea făcea ravagii. Ziua și noaptea, pe tate îl frămînta destinul tragic al acestor oameni și a început să acționeze. Mai întîi, a convocat pe pușinii ofițeri români ai garnizoanei și de comun acord cu ei s-a hotărît să distribuie „feciorilor” din Regimentul 33 anumite sume de bani cu care să-și cumpere pline din oraș iar porția lor s-o arunce, peste ziduri sîrbilor din lagărul situat, cum am spus, în cazemate. Acesta a fost primul pas. Cu ajutorul medicului militar Brîndușa s-a încercat evaluarea adevăratei situații din lagăr, unde nimeni nu avea voie să intre.

Doctorul Brîndușa s-a înăpoiat vîdit tulburat de ceea ce văzuse și a exclamat:

— Domnule deputat!, aceea nu este un lagăr, ci un infern. Una din primele imagini reținute este aceea a unei femei moarte, cu copilul viu în brațe. Ceea ce am văzut nu se poate descrie.

Întîia tifosul exantematic și, în lipsa celui mai elementar tratament medical, deportații mureau pe capete. Morții erau transportați noaptea pe ascuns și îngropați în locuri ferite.

Acum existau dovezi și tata a făcut pe această temă o interpelare în Parlament. A fost întîmpinat cu huiiduieli,

i s-a strigat că merită streangul; să se bucure că respiră, nu să-și apere pe „dușmanii” patriei. Și acestea au fost cele mai blînde dintre amenințările proferate.

Tata era un om blînd, bun la suflet, dar știa să fie și foarte aspru, așa că nu s-a sfiit să înfățișeze adevărul bazat și inspirat din fapte, cerînd măsuri drastice împotriva administrației lagărului. Văzînd că soarta acelor oameni nevinoși nu-i interesează pe parlamentarii din Budapesta, a mers la Viena, unde a fost primit în audiență și, deoarece exista primejdia ca „scandalul” să capete proporții, s-a format o comisie de anchetă.

La o lună după aceea, asistăm cu toții, în Arad, la degradarea simbolică a șefului lagărului, colonelul Hegedüs. Trupele erau alinate, băteau tobe, mulțimea aplauda. Apoi s-au deschis porțile cazematei. Rînd pe rînd, ieșeau convoaiele jalnice ale supra-viețuitorilor.

Mai înainte de acest moment care semnifica triumful dreptății asupra cruzimii, mama trimisese băieți și fete prin satele din Apuseni (de unde era originară), să strîngă îmbrăcăminte și mâncare pentru deportații sîrbi. Mulți dintre ei au fost îmbrăcați pe loc, hrăniți și ajutați cu medicamente. Populația Aradului i-a găzduit pe cei care nu aveau încă puterea să pornească spre casă. Tîn minte că la noi au nimerit un bosniac, pe nume Aga Smoil Cermalović și un inginer din Belgrad. Mult timp după aceea, pe adresa lui Ștefan Cicio-Pop au sosit scrisori de mulțumire, iar ziarile din Belgrad au publicat articole elogioase la adresa arădenilor.

Alături de Caragiale și Coșbuc

Trebuie să vă spun că Aradul, din toate timpurile, a avut luptători săi. Aici era o viață românească intensă. O viață culturală animată de Mircea Stănescu, Moise Ni-

coară și nenumărații profesori de la Preparandie².

Originar din părțile cetății Ciceului, tata venise la Arad în 1891, ca avocat. La început a fost primit cu oarecare rezervă, dar a reușit să se impună prin calitățile sale, mai ales prin pasiunea lui de a spune adevărul în față. A reușit să se impună în formațiunea politică locală a Partidului Național Român. Cu ajutorul lui Vasile Stroescu s-a construit frumosul edificiu al Școlii de fete, școală al cărei prim director a fost Victor Stanciu, universitarul de mai tîrziu.

Cu vreu deceniu înainte de 1918, venea la noi în vizită „nenea Iancu Caragiale”. Mă întreb și astăzi ce l-o fi atras pe Caragiale la avocatul Ștefan Cicio-Pop? De cite ori trecea spre Berlin³, trimitea o telegramă: „Mă opresc la voi”. Acesta era semnalul. Atunci mama știa că trebuie să înceapă treaba la bucatărie, pentru că în fiecare seară se ținea cite un banchet la care participau toți intelectuali din oraș. Era o adevărată incențare. „Nenea Iancu” stătea în fruntea mesei și de-a dreptea lui se afla întotdeauna Vasile Goldiș, căruia tata i-a păstrat de la început o prietenie statornică. Se țineau toasturi (binecuvîntări, cum se spunea pe atunci), apoi lua cuvîntul Caragiale. O vorbire scinteietoare, plină de sensuri adînci; era ascultat într-o liniște deplină.

Există o legătură sufletească cu toți marii noștri scriitori. Cînd, bunăoară, George Coșbuc venea la noi, ziua aceea era considerată ca cea mai importantă zi din acel an. Toate acestea au pregătît, parcă, orașul, pentru rolul pe care

² Vechi tip de școală pentru pregătirea învățătorilor; în România, după Legea instrucțiunii publice din 1864, s-au numit școli normale.

³ După cum se știe, începînd din 1904, Caragiale s-a stabilit la Berlin, unde a rămas pînă la sfîrșitul vieții (1912). În drumurile sale repetate spre Berlin, l-a oprit adesea și la Blaj, unde l-a cunoscut, între alții, pe Octavian Goga și Ion Scurtu.

¹ Începînd din 1905 și pînă în 1918, Șt. Cicio-Pop a fost deputat în Parlamentul din Budapesta din partea P.N.R.

Aradul în neuitata toamnă a anului 1918

avea să-l joace în lupta premergătoare Unirii.

Aradul mai avea avantajul de a fi un însemnat nod comercial, precum și un important centru feroviar, de unde existau legături rapide cu Viena și Budapesta, acolo unde oamenii noștri politici susțineau, în Parlament, cauza națională. În această situație, delegații celorlalte naționalități asuprite de monarhia austro-ungară se puteau deplasa cu ușurință pînă la Arad, în vederea consultării cu fruntașii românilor și a coordonării acțiunilor lor.

Acestea sînt motivele pentru care Consiliul Național Român Central și-a fixat sediul la Arad¹.

¹ Consiliul Național Român Central s-a format la 31 octombrie 1918 și era format din cîte 6 reprezentanți ai Partidului Național Român și ai Partidului Social-Democrat din Transilvania; la începutul lunii noiembrie, C.N.R.C. a preluat puterea efectivă în întreaga Transilvanie.

Cînd s-a pus problema unui sediu pentru C.N.R.C., tata a spus: „Dar casa mea vă este deschisă oricînd”. Nu eram noi cine știe ce oameni înstăriți. Pămîntul ce-l aveam era grevat de ipotecă, căci tata făcea împrumuturi pentru a scoate ziare și mai trebuiau bani și pentru propagandă. Nu eram, desigur, singurii români în această situație. Orice om cu suflet, orice patriot, proceda la fel, fără a aștepta indemnuri și eventuale beneficii. La marile răspîntii ale istoriei poporului nostru, românii au fost solidari și încrezători în victorie. Dovezile sînt pretutindeni.

Tricolorul arborat în tot orașul

Era pe la începutul lui noiembrie 1918. Îmi amintesc că se nimerise o noapte întune-

coasă, cînd am văzut că se luminează orașul. Din două părți au izbucnit niște flăcări mari de se putea citi ziarul. Nu mă surprindea, căci aflasem multe despre ceea ce înseamnă frontul. Cum am mai spus, mulți din ofițerii români se opreau la casa noastră și ne aduceau știri, fie de la Pieve, fie de la Lemberg, de pe toate fronturile. Eram, deci, pregătită sufleteste și am înțeles că se vor petrece lucruri mari.

Cînd am auzit împuscături răzlețe, zgomot pe stradă și strigăte, am deschis fereastra, pe care au năvălit ca un stol de păsări cuvintele: „Revoluție, revoluție!”. La început nu știam cum să reacționez. Tata plecase la Budapesta, împreună cu alți membrii ai Partidului Național Român, pentru a purta discuții cu social-

democrației. Mama se afla la țară cu medicamente — bîntuia gripa spaniolă — și pentru a aranja ca pămîntul femeilor ai căror bărbați muriseră pe front, al „cătănițelor“, să fie arat și semănat [...]

Aveam 20 ani și cunoșteam de la tata mersul evenimentelor. Lucrasem o vreme ca infirmieră la Crucea Roșie și în nopțile lungi de veghe, răniții îmi povestiseră fel de fel

de la liceu îl puteau răspîndi ușor. Nu știam cum să semnăm manifestul, în așa fel încît soldații și cei cărora ne adresam să priceapă ce voim. Am semnat simplu „Sfatul Național“.

Trebuia tipărit. V. Goldiș era plecat și tipografia¹ fusese înscuiată.

— Spargem ușa!, a propus unul dintre ofițerii care veniseră să lucrăm împreună pentru cauza țării.

Oaspeți dragi în casa lui Cicio-Pop: I.L. Caragiale, cu fiul său Malei...

de lucruri; ajunsesem să cunosc și felul cum erau organizate diferitele unități militare. Am hotărît să menținem un serviciu de permanență la gară, să servim celor întorși de pe front o masă care să-i întreze puțin, și totodată, să-i lămurim asupra mersului evenimentelor.

Cum spuneam, am hotărît lansarea unui manifest. Băieții

N-a fost necesar, deoarece tipografia diecezană funcționa și ne-a asigurat ea tipărirea manifestului.

A doua zi, la 7 dimineața, ne-am întîlnit la noi acasă în strada Fabian Gábor, nr. 7, pentru a continua acțiunea de organizare. Ne încurajam cîntînd cîntece și marșuri pa-

¹ Este vorba de tipografia Românului, organul de presă al P.N.R., suspendat de autorități în 1916.

triotice. Un sublocotenent, originar din Pecica, îl chema Ciacian, s-a angajat să răspîndească în tot orașul steaguri tricolore. A făcut rost de vreo 40-50 căruțe, a adunat și confecționat steagurile și s-a ținut de cuvînt.

La un moment dat a venit la mine sublocotenentul Oprea:

— Domnișoară Ani, vreau să cumpăr un camion de la nemți...

— Bine! Cît îți trebuie?

— 5 000!

— Poftim 5 000!

Peste vreo două ore s-a întors:

— Vreau să cumpăr niște mitraliere!

— Cumpără vreo două-trei și vino cu ele în birou.

Regimentul 33 de partea noastră

Între timp evacuasem mobila din casă. Bani i-am pus în sertarul sufragerei și sertarul respectiv a devenit *ad-hoc*... casa de bani a gărzilor naționale care se înjghebau. Săraca mama, nici nu bănuia ce s-a ales din economiile ei cu care voia să-mi încropească o zestre pentru măritat[...]

A treia zi ne-am trezit cu tata, obosit, nebărbierit și bolnav de gripă spaniolă. Distanța de la Budapesta la Arad, care în mod normal, cu acceleratul, era parcursă în 5 ore, o făcuse acum în 38 ore. Cînd ne-a văzut, a zis:

— Bravo copii, așa mi-am închipuit că vă găsesc. Zărurile sînt aruncate. Ziua cea mare se apropie. Trebuie să ne pregătim!

Ofițerii i-au relatat apoi cum înainte cu o zi fuseseră arestați cîțiva ofițeri români care merseseră la comandantul cetății, generalul Resch, și îi ceruseră să predea comanda Regimentului 33, alcătuit din ostași români. Drept răspuns, generalul ordonase arestarea lor.

Tata s-a bărbierit, s-a îmbrăcat cu haine curate și, cu

toate că avea febră mare, și-a luat o gardă de ofițeri și a plecat la generalul Resch.

— Excelență, în urma evenimentelor care se precipită, am venit să vă cer să predați comanda regimentului românesc!

— Domnule deputat! Cum pretinzi, dumneata care ești un om integru, cum pretinzi să-mi trădezi Kaiserul?

— Domnule general! Nu dumneata trădezi Kaiserul, ci Kaiserul te-a trădat pe dumneata, fiindcă a abdicat!

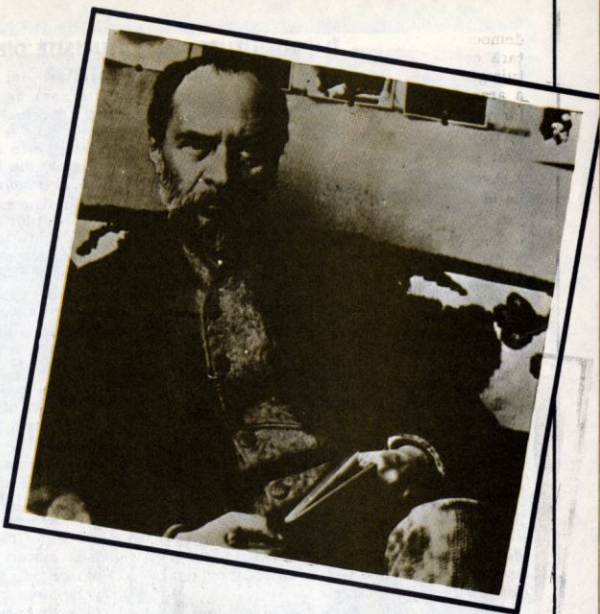
Atunci generalul s-a prins cu mâinile de cap, gemînd: „Mein Kaiser!“.

Zis și făcut! Astfel, un regiment românesc, comandat de lt. col. Șerb, a fost preluat în slujba ideilor noastre. După alte câteva zile a venit și Gol-diș cu cheile de la tipografie și a început reeditarea *Românului*. La fabrica de panglici din Arad, într-o singură noapte, femeile și fetele au confecționat mari cantități de însemne tricolore. În curte, soldații depuneau jurămintul pe tricolorul românesc: „Jur că nu voi ridica niciodată mîna în contra fratelui meu...“.

Telefonul suna zi și noapte. Oamenii nu închideau ochii, era un permanenț du-te vino. Veneau emisari din Cluj, Sibiu, Brașov, Alba Iulia. Totul era organizat, într-un spirit de disciplină și conștiinciozitate admirabile.

O scrisoare a lui Mackensen

După întoarcerea tatei, el a preluat în mînă frînele și eu am devenit un fel de secretară particulară a lui. Aveam un creion și un bloc notes în care însemnam totul de-a val-mă, iar seara îmi făceam bilanțul și întocmeam agenda pentru a doua zi. Cam asta făceam. Unii au scris mai apoi că luam jurămintul soldaților care veneau în curte; nici vorbă, treaba asta o făcea preotul Cureau, preot militar care

...și George Coșbuc (fotografie aflată în fondurile Bibliotecii Academiei R.S.R.)

venise de curînd de la Praga. Eu consemnam numele în registre și țineam evidența pe județe.

În timpul pregătirilor în vederea Marii Adunări de la Alba Iulia, tata a trimis o scrisoare personală mareșalului Mackensen, șeful retragerii armatei germane pe toată linia Mureșului. Deoarece eu am tradus-o în nemțește, încerc să-i reconstitui, cu aproximație, textul: „Excelență, în vederea Adunării constituan-te a poporului român transilvănean, vă rog să binevoiți a opri, cu o zi înaintea și o zi după adunare, trecerea trupe-lor dumneavoastră, pentru a evita orice ciocnire între sol-dații armatei germane și miile de români ce se vor aduna la Alba Iulia“. Răspunsul nu s-a lăsat prea mult așteptat: „Ex-celență!, scria Mackensen. Am primit scrisoarea dumneavoastră. Propunerea o găsesc rațio-

nală și o accept cu o condiție: ca dumneavoastră să luați toate măsurile, astfel încît po-porul să nu-mi atace și să-mi dezarmeze trupele în retra-gere“.

Nu-mi venea să-mi cred ochilor! Îmi amintesc cum toți cei de față, auzind conțin-u-tul scrisorii, au pufnit în rîs, iar cineva a rostit cîteva cu-vinte despre gloria trecătoa-re...

...Drumul spre Alba Iulia a fost un marș triumfal. Am călătorit cu trenul special re-zervat Aradului. La Alba Iulia îl urmam pe tata ca o umbră și-mi spuneam că dacă voi fi cu el, nimeni nu va încerca să-i facă vreun rău. Am mers cu el peste tot, la Sibiu, la București.

Ce-a fost la Alba Iulia e greu de povestit. Un aseme-nea moment trebuie trăit, nu povestit!

ÎMPRUMUTURI NEMĂRTURISITE DIN ISTORIA DACO-GEȚILOR

(Urmare din p. 19)

țară locuită de goți, ce au avut „mulți regi, care au recurs la știința unor remarcabili filozofi, ca Deceneu, Zamolxis și alții”.

Tradiția despre identitatea dintre goți și geți a sîrșit prin a fi asimilată și integrată în cultura națională spaniolă. Isidor din Sevilla era el însuși de origine gotică; el este cel care a pus bazele istoriografiei iberice cu privire la faimoasa identitate dintre goți și geți, relatînd despre trecutul îndepărtat al Spaniei, în care îl transpune de fapt pe cel al geților. Apoi, cînd în sec. XIII, scrierile lui Iordanes au început să circule în Spania, întreaga istorie a daco-geților a fost integrată în istoria și genealogia poporului spaniol. Mărturie elocventă în acest sens sînt *Istoria gotică* a episcopului Rodrigo Jimenez de Rada și *Cronica generală* a regelui Alfonso el Sabio.

Regele spaniol scrie în termeni foarte elogiosi despre „strămoșii lui”... Burebista și Deceneu, despre înțelepciunea daco-geților, despre cunoștințele lor în materie de filozofie, astronomie, referindu-se și citînd lungi texte din opera lui Iordanes.

Mitologia istoricizantă despre care am vorbit a jucat un rol important în formarea conștiinței istoriografice spaniole din evul mediu. Poate nu este lipsit de importanță să semnalăm că din *Cronica generală* a lui Alfonso el Sabio, capitolul ce tratează despre istoria

Daciei, este omis numele împăratului Traian, originar din Spania; în schimb este menționat cel al regelui Decebal.

Cu siguranță că trecutul atît de glorios al daco-geților s-a păstrat și în literatura orală a adevăraților lor urmași. Miron Costin a preamărit gloria dacilor, în frunte cu viteazul și eroicul rege Decebal. Stolnicul Constantin Cantacuzino (1640-1716) sublinia deosebita valoare a daco-geților, persistența și continuitatea lor și după ocupația romană sau după retragerea autorităților din Nordul Dunării.

Dar abia în secolul trecut, daco-geții și-au ocupat locul ce li se cuvenea în istoriografia românească. Începutul l-a făcut — ca în atîtea alte domenii — Bogdan Petriceicu-Hasdeu, despre care Mircea Eliade spunea: „Geniu romantic, Hasdeu rămîne înainte de toate unul dintre cele mai uluitoare genii pe care le-a zămislit neamul românesc [...] Geniu de o înspăimîntătoare vastitate, Hasdeu și-a cheltuit puterile sale creatoare cu o nepăsare pe care numai un prinț, un romantic și un erou ca el și-o putea îngădui. Din tot ce ar fi putut crea, au rămas multe șantiere și foarte puține monumente”.

Șantierul deschis în 1860 de Hasdeu prin *Perit-au dacii?* va fi împlinit de generațiile de învățați care i-au urmat și care au redat românilor peste un mileniu de istorie.

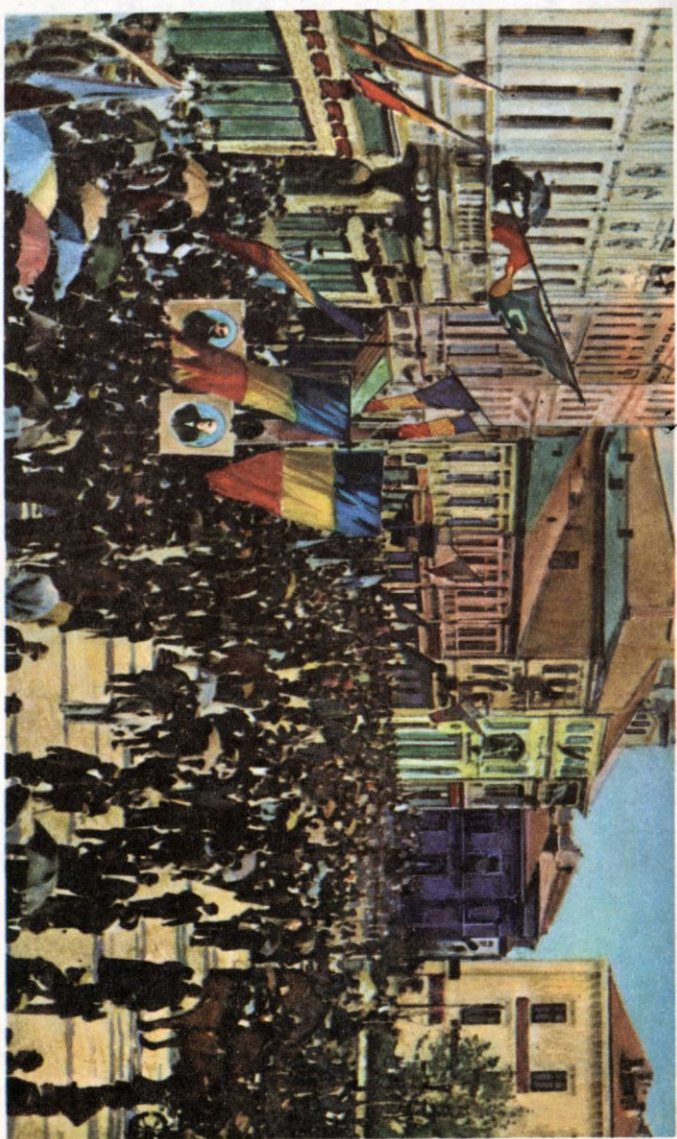
PLANȘELE NOASTRE

① București 1894: manifestație a studenților în sprijinul memorandiștilor. Policromizarea aparține colaboratorului revistei *Magazin istoric*, Titus Pittini (*Vrem să ne unim cu țara!*, p. 20)

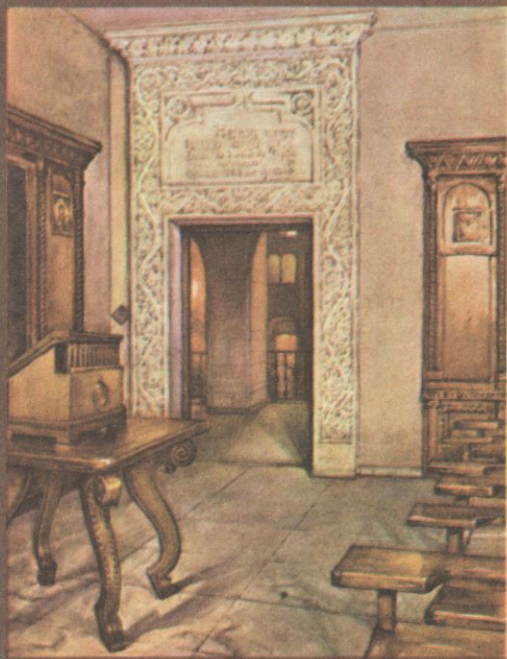
② ③ Timp de două veacuri, între 1658 și 1858, pe tronul Țărilor române s-au aflat zece voievozi din familia Ghiculeștilor. În imaginile de sus, patru dintre principii dați țării de această familie: Grigorașcu, Grigore II, Scarlat Grigore și Alexandru Dimitrie Ghica. Jos: două interioare din sala de cursuri românească de la Universitatea din Pittsburgh (S.U.A.), concepută după planurile arhitectului Ghica-Budești (*Ghiculeștii*, p. 39)

④ Sclavia n-a izbutit să șteargă urmele vechii și bogatei vieți spirituale ce a înflorit pe pămîntul Africii. Imaginea după un panou în bronz, datînd din perioada 1550-1650, redă scena unui ritual practicat în trecut și de locuitorii din Republica Populară Benin (*Dincolo de calea vaselor de sclavi*, p. 59)

ALBANIJA ISTORIJE ROMANJESE

ÎNCREDEREA NU NE-A PĂRĂSIT NICIODATĂ

ZOE BENGESCU-CĂMĂRĂȘESCU

Autoarea jurnalului inedit din care publicăm câteva fragmente în acest număr, s-a născut la București, în anul 1894. Mama sa, Zoe, era fiica vornicului Radu Rosetti. Tatăl său, Alexandru, se trăgea din vechea familie de boieri oțteni a Bengesților.

Copilăria și o bună parte din tinerețe, Zoe Bengescu-Cămărășescu a trăit-o în apropierea lui Titu Maiorescu, a cărui nepoată era (a doua soție a acestuia, Ana Rosetti, era sora lui Zoe Bengescu). Jurnalul pe care l-a ținut nepoata marelui cărturar și om politic conține numeroase informații documentare — impresii, comentarii, aprecieri despre evenimentele pe care le-a trăit și oamenii pe care l-a cunoscut. În casa unchiului său, pe care îl vizita adesea, apoi într-un alt imobil în care au locuit împreună în perioada 1914-1917, Zoe Bengescu-Cămărășescu a fost martora multor momente interesante din ultimii ani de viață ai lui Maiorescu. Referitor la această perioadă, dînsa ne-a pus la dispoziție câteva file de amintiri, cu interesante elemente de natură să faciliteze o mai exactă descifrare a unor din ideile politice ale lui Maiorescu. Totodată, ele îl vor ajuta pe cititor să urmărească mai ușor paginile din jurnalul lui Zoe Bengescu-Cămărășescu pe care le publicăm în acest număr.

„În toamna anului 1914, soția lui Maiorescu a murit la Heidelberg. El a vîndut casa cu tot ce se găsea într-însa. A dăruit bibliotecă¹, păstrînd numai un număr redus de cărți ce încăpeau într-un dulap mare. A ars scrisori, fotografii, amintiri. Rupese cu trecutul și a plecat din casă, un bătrîn singuratic², care se apropia de nepoatele sale ca singura legătură

cu trecutul, rugînd pe cumnatul nostru Nicolae Racotă să-l găzduiască pentru cît îi va mai rămîne de trăit [...] Și astfel s-a sălășluit în casa noastră «nenea Tuti», în epoca aceea nehotărîtă, de mari frămîntări, care aveau să-i tulbure și înțeleptului seninătatea olimpiacă, tocmai în ultimii ani ai săi [...]

După declanșarea războiului, în iulie 1914, înaintarea armatelor germane trecînd peste Belgia, cu incendierea bibliotecii din Louvain³, înaintarea acelei mașini de război ce amenința Franța, a mai presus de tot, în ochii românilor, Parisul, a aprins patimile politice în proporții uluitoare.

«Nenea Tuti», prin educația sa, prin cultura sa, prin toată formarea sa intelectuală era un produs al civilizației germane. Convingerile sale nu se lăsau influențate de diferitele curente, dar credea în invincibilitatea Germaniei față în față cu ceea ce considera el decadența Franței. Credea în superioritatea organizației Imperiului german. Credea în durabilitatea Imperiului austriac și considera existența acestuia o necesitate absolută echilibrului european.

Dar a venit Marna⁴. Prima zdruncinare, prima nedumerire. Războiul se va lungi. Se strecurau informații neoficiale între partenerii Triplei Înțelegeri. Miniștrii străini [la București, ai Puterilor Centrale] — Busche, Czernin, Fasciotti — cereau adesea să-l viziteze pe

¹ În acest oraș din centrul Belgiei se află o universitate înființată în 1425; clădirea acesteia, împreună cu marile biblioteci și alte vechi edificii (Primăria, biserica Saint Michel) de mare valoare artistică și istorică au fost grav avariate de invazia trupelor germane.

² După ce, la sfîrșitul lunii august 1914, înaintarea germanilor a fost oprită pe Marna, între 5-12 septembrie franco-englezii trec în ofensivă și-i silesc pe germani să se retragă, frontul stabilizîndu-se pe Aisne (Magazin istoric, nr. 9/1975).

³ În însemnările sale, Maiorescu face dese referiri privind donarea unor documente (corespondență de la Ion Maiorescu, Mihai Eminescu etc.) Academiei Române; despre bibliotecă sa nu face nici un fel de referiri.

² Magazin istoric, nr. 4/1975.

Maiorescu. Nu ne spunea nimic în urma acestor vizite, cînd petreceam regulat o oră cu dînsul, dar părea foarte preocupat și ne repeta numai aceleași vorbe: «Eu am ieșit din arena politică» [...]

Una din părerile [lui] ce începeau să ia formă era: «Ni vainqueurs, ni vaincus». Apoi specula asupra riscului de a intra într-un război în care nu vor mai fi nici învingători, nici învinși: «Dacă, într-adevăr, Imperiul habsburgic se va prăbuși, ceea ce nu este credința mea, atunci, după principiul naționalităților, Transilvania va reveni românilor, fără vărsare de sînge». Cam acestea sînt puținele păreri pe care ni le împărtășea cînd ședeam de vorbă cite o oră seara, în odaia sa.

În anul 1916, vara, Maiorescu a plecat în Austria, cu secretara sa, pentru a consulta un medic și a petrece cităva vreme în Tirol. Dar, spre marea noastră mirare, s-a înapoiat în București mai devreme decît anunțase.

În ziua de 26 august, regele Ferdinand l-a chemat pe Maiorescu în audiență. Înapoindu-se de la Palat, am citit pe fața sa o profundă tulburare. Seara ne-a spus că a găsit «un Ferdinand închis, inaccesibil la orice argument, orice hotărîre, în afară de aceea pe care o luase». Regele l-a mărturisit: «Ich habe gekämpft und gerungen, jetzt aber bin ich entschlossen» (Eu m-am frămîntat și m-am zbu-ciumat, dar acum m-am hotărît) [...]

În succesiunea de evenimente, de la entuziasmul primelor succese la dezolanta deprimare ce a urmat loviturii de la Turtucaia, Maiorescu a redevenit cumpătutul gînditor care nu-și exprima nici o părere grăbită [...]

În ziua cînd am plecat în Moldova¹, împreună cu surorile și alte rude, «neenea Tutu», cu toate că era împotriva acestor plecări precipitate din Capitala unde domnea panică, n-a cutezat să intervină cu nici un cuvînt.

Referindu-se la atitudinea lui Maiorescu în timpul ocupației, Zoe Bengescu-Cămără-

șescu nota: «Au urmat zilele grele de așteptare în preajma căderii Bucureștiului. Apoi, predarea orașului și ocupația străină. Acum Maiorescu a putut arăta latura unui caracter de o demnitate deosebită. Prin odaia sa se perindau iar oamenii politici rămași în teritoriul ocupat, cerînd de la Maiorescu un sfat, o confirmare pentru justetea atitudinii lor, sfat sau confirmare pe care bătrînul profesor le dădea după o minuțioasă cumpănire și niciodată împotriva convingerilor sale, neinfluențat fiind de lăureșul evenimentelor». Nu-i plăcea nimic ce în politică s-ar fi asemănat cu «une aventures». Parcă, dimpotrivă, devenise și mai circumspect și mai rezervat.

După cum se știe, Maiorescu a refuzat în repetate rînduri orice contact cu ocupanții: «N-am și eu vreau să am relații cu germanii cită vreme sîntem în război». Această poziție este subliniată și de Zoe Bengescu-Cămărășescu: «În afară de doctorul german care a fost chemat în consultație într-un moment de gravă criză cardiacă, Maiorescu n-a primit nici un ofțier german. Cînd i se cerea vreun sfat privind interesele teritoriului ocupat, el răspundea că în acest teritoriu există o autoritate lăsată să reprezinte interesele românilor al căror guvern se găsește în Moldova [...]

Oricît ar fi gonit imaginea războiului din mintea sa, totuși era trudit de drama ce se desfășura în omenire. Maiorescu nu era din acei care nu se îndoiau de o victorie germană, dar îi venea greu să creadă într-o înfrîngere totală.

Pe la sfîrșitul primăverii, boala lui de inimă a început să-l chinuie. Era prea lucid să nu înțeleagă că sfîrșitul putea veni oricînd, și-i părea rău, căci iubea viața și dorea s-o prelungească. Era curios să mai vadă sfîrșitul războiului și mereu adăuga: «Voi o să mai vedeți prefaceri mari, eu însă nu» și trecea o mare tristețe pe fața sa».

¹ În însemnările zilnice ale lui Maiorescu sînt referiri semnificative pentru atitudinea sa demnă față de ocupați: «Eu nu sînt și nu voi să fiu agentul unui stat străin în România» (12 XI, 1916); în ziua de 17 I. 1917 preciza că nu are «nici în clin nici în mîncă cu autoritățile germane din România».

¹ Ajunse pînă la Vaslui, ele se vor întoarce în București (vezi și notele din jurnal).

August 1916: trupe române trec Carpații

Maiorescu a avut o mare influență asupra nepoatei sale: l-a imprimat gustul pentru lectură, o anumită profunzime în judecarea oamenilor și evenimentelor și mai ales un pronunțat spirit pacifist. Jurnalul Zoi Bengescu-Cămărășescu din perioada primului război mondial poartă aceste amprente. Epoca la care se referă fragmentele selectate de noi (august 1916-decembrie 1918) a fost marcată de evenimente foarte importante: intrarea României în război, campania din toamnă și iarna anului 1916, dureroasa retragere a armatei române lipsită de sprijinul Antantei, anii grei ai ocupației, refugii autorităților și a unei părți a populației în Moldova, victoria din vara lui 1917, remobilizarea armatei române și alungarea coterpitorilor din țară.

Autoarea se referă la aceste evenimente într-un spirit personal, reflectând adesea convingerile sale antirăzboinice. Deși nu întotdeauna descifrează exact sensul întâmplărilor pe care le trăiește, comentariile sale aduc informații prețioase privind atmosfera generală din acele zile. Alături a notat triruri din discuțiile pe care le-a avut cu diverse personalități și prin aceasta însemnările capătă un spor de interes.

Zoe Bengescu-Cămărășescu și-a scris jurnalul în limba franceză. În traducere, unele fragmente vor fi incluse într-un volum de memorialistică consacrat evenimentelor care au dus la desăvîrșirea statului unitar național român și care va apare în Editura Academiei R.S.R., sub egida Institutului de studii istorice și social-politice, Institutului de istorie „Nicolae Iorga”, Institutului de istorie și arheologie din Cluj și Direcției Generale a Arhivelor Statului.

Titlul și notele din subsolul pasajelor reproduse de noi aparțin redacției Magazin istoric; cuvintele introduse în text și întreruperile acestuia au fost marcate prin paranteze drepte.

M. ȘTEFAN, V. ȘIMANDAN

1916

26 august¹, București. Trăim momente teribile. Războiul este foarte aproape. Unchiul meu Maiorescu a fost la rege astăzi: [...] l-a găsit pe rege hotărât, ca sub imperiul unei influențe care se exercită asupra lui. Mîine va avea loc un Consiliu de coroană².

28 august. În dimineața asta am încercat primul fior de entuziasm, aflînd știri bune, deși neconfirmate. Trupele noastre au trecut prin mai multe puncte în Transilvania și sînt aproape de Brașov. Monitorae austriace bombardează Giurgiu pe Dunăre și Turnu-Severin [...].

În oraș domnește o mare frică de bombe. Abia îndrăznești să ai puțină lumină și aceea trebuie ascunsă și acoperită; pe străzi, obscuritate aproape completă și toți, culcîndu-se, se gîndesc cu groază la momentul din noaptea în care, treziți de sunetul clopotelor ca semnal, își vor înșăfa pantofii pentru a fugi să se refugieze în beci [...].

17 octombrie, Vaslui. Iată-ne refugiați în acest mic oraș al Moldovei, urmînd panica generală care a cuprins tot publicul la București. Dar mi-e rușine că am plecat. Mi se pare mizerabil să fugi din fața pericolului și sînt sinceră spunînd că n-am vrut-o; mi s-a părut oribil să mă despart de casa noastră [...].

Șederea noastră aici capătă aparența unei excursii, dar măcar să ne reîntorcem cît mai repede. Arhivele ministerelor, Tezaurul Băncii [Naționale]³, Palatul din București au fost mutate la Iași. Am plecat într-un tren special, noaptea, și fără a închide ochii, privînd clarul de lună lumînd cîmpia, apoi soarele făcînd-o să se reînvie. Rațiunea acestei călătorii îmi scăpa, simțeam însă că o brumă, tristețea acoperindu-mi sufletul, o tristețe din cauza căreia vedeam toate lucrurile voalate.

24 octombrie, Vaslui [...] În Dobrogea, înamicul a reluat ofensiva și a ocupat Constanța [...].

24 noiembrie, București. Biata mea țară! S-a terminat, este sacrificată [...] Bulgarii au debarcat și sînt la Ștorebăneasa⁴. Îmi pierd capul, sufăr mult, mult [...].

26 noiembrie, București [...] Toată noaptea s-a auzit uruiul trăsurilor, automobilelor, camioanelor, fluieratul lugubru al trenurilor [...]. Toată ziua de ieri n-am văzut decît oameni înnebuniți, plecînd cu copii și bagaje [...]. Am fost la spital, de unde se evacuează răniții, lăsîndu-i doar pe cei gravi. Ei plîng; este sfîșietor. Nici n-am avut curajul să aștept plecarea lor, atît sufeream din această cauză [...].

27 noiembrie, București. Se sacrifică trupe numai pentru a întîrzia puțin ocuparea Bucureștilor, pentru a permite trupelor, răniților, autorităților să părăsească orașul. Restul publicului pleacă în căruțe, trăsură, chiar pe jos [...].

2 decembrie, București. Cele mai stranii două zile ale acestei epoci agitate. Alaltăieri, pe la orele 5, eram pe Calea Victoriei, cînd am întîlnit, venind de la Șosea, o coloană

¹ La sfîrșitul anului 1916, autoritățile au hotărît evacuarea Băncii Naționale a României la Iași. La 25 decembrie, prin Jurnalul Consiliului de Miniștri nr. 20991 bis, se stabilea că „trebuie să se pună în siguranță, în Rusia, tezaurul Băncii Naționale și aprobă transportarea lui.” Tratatul cu guvernul imperial rus, soldat prin protocolul din 27 decembrie 1916, semnat de V. Antonescu - ministrul român de Finanțe și generalul A. Mossoloff, exprima acordul guvernului imperial rus pentru a primi în păstrare tezaurul României, garantînd integrității lui pe timpul transportului, cît și după sosirea și depunerea lui la Banca de Stat din Moscova. Pe baza acestui protocol, s-a efectuat primul transport, conținînd valori ale B.N.R. și ale Casei regale.

În 1917, în ajunul bătăliei de la Mărășești, s-a încheiat un alt protocol (9 august) semnat de Kozielewsky, ministrul Rusiei în România, și Nicolae Titulescu, ministrul român de Finanțe, în baza căruia s-a efectuat al doilea transport, cuprinzînd valori ale B.N.R., Casei de Depuneri și Consemnațiunii, ale altor bănci și instituții particulare, care au fost depuse la Banca de Stat din Moscova.

⁴ Comună în județul Teleorman, proprietate a familiei Racotă.

¹ Toate datele sînt pe stil nou.

² Magazin istoric, nr. 6/1973.

de artilerie rusă. M-am oprit surprinsă, fiind-mi milă de acești oameni și aceste animale care-și tirau mașinile lor ucigătoare [...]. Și ieri, venind din direcții opuse, un lung convoi de prizonieri germani, austriaci, turci, bulgari, tineri și bătrâni, fericiți că au o pline sub brațe, unul trăgându-și piciorul, altul cu capul bandajat. Ce mizerie!

7 decembrie, București. Ieri la ora două germanii au intrat în București [...]. Impresie penibilă pentru noi. Acum ei sînt stăpîni; nu sufăr mai mult că Bucureștii au fost ocupați, din moment ce jumătate din țară fusese deja cotoșită [...].

1917

18 martie, București [...]. În zările germane de aici se vorbește despre o revoluție în Rusia, că țarul Nicolae II ar fi abdicat în favoarea fiului său și că fratele țarului, marele duce Mihail, va fi prinț regent [...].

La spital am fost foarte neliniștit în ultimele zile din cauza arestării [de către germani] a Marthei Bibescu — directoarea noastră, care a fost dusă la Buftea. Se pare că e o afacere misterioasă. Se avea așa de bine cu marii granguri nemți. [...]

Două lucruri sînt certe: că e foarte frumoasă și că e foarte inteligentă. Restul depinde de timp, de împrejurări. Martha Bibescu poartă, montează, caută și nascocoște tot soiul de complicații. Cred că se dă în vînt după rolul de *politische Dame* [doamnă politică]. Numai de nu i s-ar infunda acum. Era foarte îngrijorată la plecarea [...].

26 august, București. Ofensiva [germană] din Moldova a fost oprită. Noi vrem să credem că ea a eșuat chiar; armata noastră eroică și-a recăpătat încrederea după dezastrul din toamnă și apără ceea ce mai rămîne din patrie cu fanatism, spun germanii, care sînt complet surprinși de asta. Dar ce de morți vor fi, Doamne! Pămîntul rămîne, casele se reconstruiesc, averile se pot reface, acuzații se justifică, speranța renaște, dar morții nu învie.

1918

6 septembrie. Bucurie, entuziasm, delir. S-a făcut pace. Centralii au cerut un armistiț acceptînd punctele expuse de Wilson¹ în ultima notă, concepută într-un spirit de dreptate și de imparțialitate care bucură ideea noastră de libertate, la care toate popoarele au dreptul, mari sau mici.

¹ Începînd din 1916, Martha Bibescu a condus un spital pentru răniți la București, unde a rămas sub ocupație germană, servind drept prețioasă sursă de informații pentru guvernul român refugiat la Iași.

² În ziua de 8 ianuarie 1918, Thomas Woodrow Wilson, președintele S.U.A., a expus în fața Congresului american cele „14 puncte”, sintetizînd principiile pe baza cărora sugera să se încheie tratatele de pace la sfîrșitul războiului. Între altele, se specifica: „Popoarele Austro-Ungariei, cărora dorim să le asigurăm, și salvărilor un loc printre națiuni, trebuie să capete cele mai largi libertăți de dezvoltare autonomă.” Ulterior, sub presuarea evenimentelor în timpul cărora lupta de eliberare a popoarelor aspru aduse dubla monarhie în pragul prăbușirii iminente, guvernul american și-a radicalizat atitudinea, pronunțîndu-se pentru lichidarea Austro-Ungariei și respectarea autodeterminării popoarelor din cuprinsul fostului imperiu.

Mi-e greu să cred, Doamne, aș vrea să mulțumesc și să plîng și să rid.

8 septembrie, Sinaia. Este îngrozitor să spui că a doua zi, după o mare bucurie ca cea de alaltăieri, primești unul din acele dușuri care te fac să crezi că nu se va ajunge niciodată la o ameliorare a lucrurilor.

Se spune că la București este o mare agitație. Că se așteaptă din nou mobilizări în Moldova pentru a-i bate din nou pe germani. Că Aliații nu vor să facă pace decît după o mare victorie și, în sfîrșit, o grămadă de lucruri ce te fac să crezi că lumea a devenit ne bună.

Eu nu mai am nici o speranță...

11 noiembrie, București. Momentele pe care le trăim sînt grandioase [...]. Am mobilizat din nou împotriva Germaniei. Aliații au trecut Dunărea. Germanii fug cum fugeau ai noștri acum doi ani, iar în Austria, Bulgaria, Germania e revoluție. Aici sînt [toți] nebuni de bucurie [...].

14 noiembrie, București. Zi ploioasă, care mă întristează, izolată, ignorînd absolut tot ceea ce se petrece în jurul nostru, ascultînd dacă nu se aude bubuitul tunului ce ne va elibera de această groază. Sînt trei zile de cînd îi așteptăm pe Aliați.

Zvonurile cele mai diverse circulă în absența completă a știrilor sigure. Se spune că ei [Aliații] au fost respinși pînă la Dunăre, că nu vor să intre în București înaintea trupelor române în frunte cu regele, că ar fi fost semnat armistițiul, se spun toate astea și nu se crede nimic.

În ziua de 3, zările anunțaseră intrarea Aliaților, orașul era pavoazat, toată lumea afară; eram cu Goleștii la Jockey-Club pentru a vedea sosirea francezilor și englezilor cu atîta ardore așteptați; pe Calea Victoriei, o mulțime obosită, manifestații de copii, nervi încordați, femei cu flori, familia Brătianu cu cocarde tricolore pe piept, drapelul în mină, trăsuri de carnaval, împodobite cu hîrtii colorate în culorile Aliaților. Pe la ora cinci, se vedeau fețe obosite, lumea avînd o mină buimăcită; o canonadă, care părea foarte aproape de București, a făcut ca toată lumea să devină neliniștită. Apoi, liniște desăvîrșită, canonada a încetat, orașul a reintrat în ritmul său obișnuit; există satisfacția de a nu-i mai vedea pe germani.

28 decembrie, Ștorbăneasa. La București agitații muncitorești³; s-a tras asupra lor [...]. Criminalii!! N-au avut destul război, acum forțază soldații să tragă asupra fraților lor [...]. Da, întîrîndu-ți inima tot mai mult, tot nu poți fi vreddată destul de tare pentru a rămîne insensibil în fața mizeriei poporului, în comparație cu prosperitatea acelor care s-au îmbogățit pe seama lui.

Doamne, de ce nu-mi dai suficientă putere pentru a striga întregă mea revoltă și a le arunca în față minciunile lor și a le smulge masca democratică ce le ascunde teama de a-și pierde averea pe care au furat-o și frica lașă și grotescă ce o au pentru pielea lor...

³ Referire la marea demonstrație din 13/26 decembrie 1918.

Mawangtue — Republica Populară Chineză

O MARE DESCOPERIRE ARHEOLOGICĂ

Prof. dr. doc. M. PETRESCU-DIMBOVIȚA

Directorul Institutului de istorie și arheologie „A. D. Xenopol”

Printre descoperirile arheologice de renume mondial se numără, fără îndoială, aceea de la Mawangtue, localitate aflată lângă orașul Tân-Șa (provincia Hu-nan) în Vestul Republicii Populare Chineze¹.

La sfârșitul anului 1971, cu prilejul construirii unui spital, sub o movilă, a fost descoperit un mormint (nr. 1) în care se afla un sarcofag cu dimensiunile de 6,83 m lungime, 4,9 m lățime și 2,9 m înălțime, conținând alte două sarcofage, precum și trei sicrie puse unul în altul; acestea din urmă erau așezate pe trei traverse sub care se găseau 20 rogojini. Sarcofagele, sicriile și traversele erau din lemn.

Arheologii Muzeului din Tân-Șa au cercetat mormintul și conținutul lui cu cea mai mare atenție, într-un timp record de aproximativ patru luni. Săpăturile metodice au relevat că mormintul respectiv se afla la peste 20 m adâncime față de nivelul superior al movilei și că avea o formă rectangulară (20 m × 17,9 m) cu un coridor de intrare situat spre Nord.

Pentru o cit mai bună conservare, sarcofagul fusese acoperit cu un strat de cărbune, de 0,30-0,40 m grosime, în greutate de

cinci tone, peste care se adăugase un al doilea de argilă albă diluată. În continuare, groapa fusese umplută cu pământ amestecat cu nisip bine bătut. În acest fel, s-a preîntîmpinat pătrunderea umidității și putrezirea.

¹ Magazin Istorie, nr. 10/1973.

Cîteva dintre cele peste 200 figurine de lemn găsite în mormintele 1 și 3 de la Mawangtue

Sarcofagele, împreună cu traversele, se păstrează la parterul vechiului Muzeu din Țan-Șa, impresionând în mod deosebit prin dimensiunile lor. Tot aici se află și sarcofagele descoperite, cu prilejul cercetărilor din 1973 și 1974, în alte două morminte de la Mawang-tua (nr. 2 și 3) mai puțin bine conservate și de dimensiuni ceva mai mici.

Inventarul celor trei morminte și sicriele sînt expuse într-o clădire anume construită. Prin suprafața de expunere (3 100 m²) și numărul vitrinelor (peste 40), noul muzeu este un exemplu de grijă deosebită acordată în Republica Populară Chineză valorificării descoperirilor arheologice.

Primul și al doilea sicriu din mormîntul nr. 1 sînt pictate cu motive peisagistice, animale, vegetale și geometrice lăcuite; pereții laterali și capacul sînt tapisați cu mătase decorată. În lăcașurile existente pe laturile sarcofagului exterior, se afla deus separat, sau în cutii de bambus, legate cu sfoară de cîneță și purtînd deasupra sigiliul răposatului, inventarul funerar, deosebit de bogat și variat în mormîntul nr. 1, ceva mai modest în celelalte două. Se remarcă prin frumusețea lor, obiectele de lemn decorate cu motive incizate, pictate și lăcuite, folosite pentru băut, mîncat, spălatul minilor, păstratul fardurilor etc. Multe vase sînt marcate cu inscripții indicînd capacitatea, posesorul, urări pentru ospaț. Cînd au fost descoperite, unele vase mai conțineau resturi de hrană conservate — orez sau grîu, bucăți din rădăcini de lotus, oase de pui și pește. Recipientele de lut ars, dintr-o pastă de calitate foarte bună și frumos împodobite, sînt mai puține decît cele lucrate din lemn. O altă categorie bine reprezentată este aceea a figurinelor de lemn, mari și mici, peste 200, găsite în mormintele nr. 1 și 3. Dintre ele, 26 sînt îmbrăcate cu veșminte reale sau pictate, iar poziția, în preajma unei mese, evocă, probabil, un banchet funebru.

Instrumentele muzicale, foarte importante prin raritatea lor, constituie o grupă aparte: un fel de țambal (geh), din lemn de curmal, cu 25 corzi de mătase, o orgă de suflat (yu) cu 22 tuburi, în două șiruri, și 12 fluieri de bambus de diferite lungimi, pentru cele 12 tonuri ale gamei chineze, specificate în partea inferioară a fiecărui fluier.

O importanță cu totul excepțională o prezintă mătasele fine, transparente, brodate și pictate — din care sînt lucrate veșmintele (circa 50) — pantofii, șosetele, mînușile cu un singur deget și alte podoabe din primul mormînt; piesele vestimentare, foarte ușoare (nu depășesc 50 grame), atestînd o tehnică deosebită a țesăturilor. Acoperămintul din mătase, în formă de drapel, cu lungimea de 2,05 m, de pe capacul sicriului interior, este o piesă remarcabilă prin decorul ei bogat, inspirat din legendă, redînd scene din lumea celestă, terestră și subpămînteană; în mijloc, imaginea stăpînei însoțită de sclave stînd în picioare, sau îngenucheate.

La acestea se adaugă cărțile și hîrțile lucrate pe mătase, descoperite în mormîntul nr. 3, păstrate în cutii de lemn, acoperite cu

mătase, precum și 312 tablete din bambus (mormîntul nr. 1), legate cu sfoară de cîneță. Pe ele sînt inventariate cu o frumoasă caligrafie, obiectele funerare.

În cutiile de bambus s-au găsit și ierburile medicinale folosite împotriva durerilor de inimă sau a pietrelor la rinichi, precum și plante apreciate numai pentru parfumul lor...

Piesa cea mai importantă, am putea spune de maximă atracție, a descoperirilor arheologice de la Mawang-tua este mumiile din mormîntul nr. 1, foarte bine conservată și expusă — în aceeași poziție în care a fost descoperită — într-o încăpere specială a muzeului.

Mumia este a unei femei, avînd lungimea de 1,54 m și greutatea de 34,3 kg. La starea ei perfectă de conservare au contribuit măsurile de prevedere amintite: adîncimea mare a mormîntului, sicriele și sarcofagele perfect închise, depunerile de cărbune și argilă peste sarcofagul exterior, lichidul conținînd mercur, cu care era impregnat cadavrul. Specialiștii în medicină au efectuat autopsia cadavrului, precizîndu-i-se vîrsta — 50 ani, grupul sanguin — A, anotimpul cînd a murit — vară, întrucît s-au găsit în intestine, esofag și stomac semințe de pepene, maladiile de care a suferit în viață, precum și cauza decesului — infarct miocardic sau o gravă aritmie provocată de o arteroscleroză coronariană agravată de o colică hepatică. Cadavrul era îmbrăcat în 20 rînduri de îmbrăcăminte, legat de nouă ori, de la cap pînă la picioare, cu o panglică de mătase, peste care erau alte două rînduri de veșminte din mătase pictată și brodată.

Studiînd tipul de mormînt și obiectele găsite, arheologii chinezi au ajuns la concluzia că mormîntul nr. 1, de la Mawang-tua, datează din vremea dinastiei Han de Apus (206 î.e.n. - 9 e.n.), cînd orașul Țan-Șa, devenind Capitala principatului cu același nume, atinsese o dezvoltare economică deosebită. Pe sigiliile de lut aflate pe 48 dintre cutiile de bambus se poate citi inscripția: „intendent al casei prințului Tai”. Pe această bază, perioada de cînd datează mormîntul respectiv a fost restrînsă la începutul acestei dinastii. Se presupune că aici a fost înmormîntată fie soția lui Tai, fie a unui demnitar al acestuia, Li Tsan. Dealtfel, în sprijinul acestei ipoteze se poate invoca descoperirea, în anii 1973 și 1974, a celorlalte două morminte, dintre care unul al soțului, decedat în 186 î.e.n., și altul al fiului, mort în 168 î.e.n. deci cu 18 ani mai tîrziu decît tatăl său.

Descoperirile din mormintele de la Mawang-tua demonstrează tehnica înaltă și rafinamentul artistic al poporului chinez din vremea dinastiei Han de Apus.

După vizitarea Muzeului de la Țan-Șa, în toamna anului trecut, am căpătat o și mai pregnantă imagine a valorii uriașei activități a confracților arheologi și istorici din Republica Populară Chineză, care în ultimele decenii au dat la iveală, importante și numeroase descoperiri despre străvechea civilizație chineză, ale cărei mărturii ne impresionează extrem de puternic și pe noi, contemporanii secolului XX al erei noastre.

cronici de familii

GHICULEȘTI (II)

SERGIU IOSIPESCU, VICTOR IONESCU

După 164 ani de la urcarea pe un tron românesc a celui dintîi dintre Ghiculești¹, în 1822 se înscăuna la București un alt reprezentant al acestei familii, Grigore IV, nepot de fiu al lui Alexandru Ghica dragomanul și nepot de frate al lui Grigore III, voievodul asasinat în 1777². Prin înscăunarea noului principe se producea reinstaurarea domniilor pămîntene, una dintre consecințele esențiale ale revoluției lui Tudor Vladimirescu³.

1-3 Magazin istoric, nr. 7/1978; 10/1975; 3/1971; 3/1976.

„După legile și obiceiurile” pămîntene

Fiu al marelui ban Dimitrie Al. Ghica (mort 1808), boier cu mare avere și ocupînd de timpuriu dregătorii înalte, Grigore Dimitrie a devenit, la moartea lui Alexandru vodă Șuțu, alături de Grigore Brîncoveanu și Barbu Văcărescu, unul din membrii Comitetului de oblăduire constituit la 15 ianuarie 1821. În aceeași zi, cei trei „ocîrmuitori” semnau celebrul apel către Tudor Vladimirescu, prin care, pentru „obștescul folos al neamului creștinesc și patriei noastre, sluger Theodore te-am ales să ridici norodul cu arme și să urmezi precum ești povățuit”; Tudor era deci îndemnat să pornească revoluția.

Promotori tainici ai mișcării, marii boieri din Comitetul de oblăduire s-au văzut însă repede depășiți de turnura populară și pro-

fund reformatoare imprimată de Tudor ridicării la luptă a maselor. La 30 ianuarie, aceiași trei mari boieri români, fl sfătuiau să renunțe la luptă, iar la 6 martie 1821 se refugiau la Brașov. După înăbușirea revoluției, Grigore Ghica a fost totuși primul care, în noiembrie 1821, s-a reîntors la București.

Numirea sa ca domn — a fost primită cu bucurie de masele populare. Vlădica Ilarion, fost sfătuitor al lui Tudor Vladimirescu scria: „Ci, mă bucur, privind, mai virtos, cu ochii sufletului la ridicarea neamului din prăpastia în care mai mort zăcea, aruncat de vrămașa vreme, vătămătoarea de om, surpătoarea de cetăți și stingătoare de neamuri”. Un alt reprezentant de seamă al epocii, judecătorul Gr. Andronescu, închina stihuri „domnului nostru rumân Grigore Ghica voievod”, iar Eufrosin Poteca, pe atunci student la Pisa, îi scria, exprimîndu-și satisfacția în legătură cu numirea sa.

La urcarea pe tron, Grigore Dimitrie Ghica nu mai era tânăr; avea deci o serioasă experiență de viață, inclusiv politică: „Poziția unui domn al Țării Românești — scria el în 1823 corespondentului său din Viena, agent diplomatic și, în același timp, comercial, Friedrich von Gentz¹ — dificilă în orice altă vreme din cauza principiilor diferite care se întîlnesc, este înspăimîntătoare în împrejurările actuale [țara, secătuită financiar, era încă obligată să întrețină trupe otomane], mai ales pentru un om care din mijlocul unei vieți liniștite și obișnuite se află, deodată, aruncat în mijlocul celor mai extraordinare evenimente”.

Într-adevăr, povara financiară lăsată de trupele turcești era deosebit de grea (5 milioane lei deficit) și de aceea, pentru acoperirea primelor urgențe, guvernul a pus un bir excepțional de 2,5 milioane lei (sumă foarte importantă în acea vreme), care a fost strîns însă foarte greu din cauza stării economice precare a contribuabililor țărani.

Grigore IV Ghica a încercat să limiteze abuzurile unor dregători, fixîndu-le un anumit venit. Eforturile sale n-au dat însă rezultatele dorite, deoarece schimbările preconizate nu vizau elemente de structură, ci doar limitarea abuzurilor evidente ale regimului.

Ca domn, Ghica a fost în permanent conflict cu marii boieri. Din Brașov, unde se aflau refugiați, aceștia i-au făcut o crîncenă opoziție, trimițînd la Constantinopol jalbe peste jalbe. Domnul n-a ezitat să folosească împotriva lor măsuri extreme: în 1823, în urma unui conflict, s-a văzut obligat să exileze pe trei dintre marii boieri opoziționiști: Mihail Filipescu, Al. Nenciulescu și Iancu Cocorescu.

Întorcerea în Țara Românească (1825) a principalilor uneltitori (banul Grigore Brîncoveanu, Alecu Filipescu, Grigore și Ștefan Băleanu) nu a dus la o liniște a situației, competiția pentru putere și domnie intensificîndu-se.

În ceea ce privește relațiile Țării Românești cu Poarta, acestea au fost prevenitoare, de bună vecinătate. Cu toate acestea, Ghica a cerut insistent retragerea din țară a celor 2.000 beșlii, rămași aici încă după evenimentele din 1821; retragerea acestora s-a efectuat în două etape, în 1824 și în 1826: „Comandanții acestui corp de ocupație — scria domnului către Gentz — numiți direct de Poartă și nedepinzînd decît de ea, formează, se poate spune, o putere aparte în țară, ceea ce influențează în chip supărător administrația”.

Corespondența sa cu Gentz relevă și faptul că domnul cunoștea bine trecutul istoric al țării, drepturile pe care vechii domni le apăsaseră în fața Porții: „Atunci — scria el într-o scrisoare din 8/20 noiembrie 1823 — cînd principele Mircea [cel Bătrîn] a pus primul Valahia sub protecția binefăcătoare a Sublimei Porți [...] Sultanul Baiazet, pentru a marca acest act a acordat noului tributuar un hatîșerif în care [...] adăuga că această țară va fi guvernată totdeauna de prinții

săi, după legile sale și obiceiurile existente pe care el [sultanul] le confirma într-un tot [...]. Este de remarcat că în toate aceste firmane, Valahia este reprezentată [și] formal ca o țară separată de restul Imperiului otoman, avînd propriile sale obiceiuri și guvernămîntul ei separat”.

Domnia lui Grigore Dimitrie Ghica s-a încheiat în 1828, odată cu izbucnirea noului război ruso-turc. Retras din viața publică, el a mai trăit șase ani stingîndu-se din viață la 16 octombrie 1834. Dimitrie, fiul său (1816-1897), popularul „Beizadea Mitică”, a fost un membru marcant al Partidului Conservator, de mai multe ori ministru, una din personalitățile marcante ale vieții politice a veacului trecut.

Zorii evului modern al României

Perioada scursă între 1821 (revoluția lui Tudor Vladimirescu) și 1834 constituise pentru societatea românească o epocă de importante transformări. Populația crescuse considerabil. Potrivit recensămîntului din 1831/1832, în Țara Românească erau 1.976.809 locuitori. Creșterea numerică însemna, implicit, o creștere a producției, aceasta din urmă impulsionată și de pătrunderea relațiilor capitaliste în societate. Schimbări surveniseră însă și în mentalitatea epocii. Marele vornic Iordache Filipescu mărturisea unui diplomat francez, baronul de Bois-le-Compte: „Progresele făcute de țărănime sînt atît de iuți, încît cu fiecă o treabă să ne schimbăm modul de a le vorbi, care ajunge să nu mai corespundă stării morale și dezvoltării ideilor lor”.

Într-adevăr, unirea și independența țărilor române ajunseseră probleme de interes general. Ideile erau exprimate cu claritate într-unul din proiectele cele mai cuprinzătoare ale epocii, atribuit unuia dintre Ghiculești, în care se subliniază ideea unirii tuturor teritoriilor românești în jurul Țării Românești: „Este nevoie mai mult decît singură Valahia, trebuiesc Transilvania, Moldova, Basarabia, Bucovina; sînt necesare, într-un cuvînt toate aceste cinci provincii deodată, avînd aceeași limbă, religie, obiceiuri, care odinioară formaseră un tot; acesta ar putea fi electrizat și ridicat împotriva dușmanului, amintîndu-le trecutul comun, făcîndu-le să speră într-aceiași viitor, în aceeași mare patrie”. Acest proiect de unire — descoperit în arhivele familiei poloneze Czartoryscy de profesorul universitar Gheorghe Duzinchievici este încă o dovadă că între 1830-1840 (cînd poate fi datat cu aproximație) curentul de opinie al unirii tuturor teritoriilor românești, de reconstituire a vechii Dacii, în hotarele ei fierești era frecvent în ideologia epocii, pentru ca, apoi, la 1848, el să devină veritabilul pivot programatic al revoluției.

Această evoluție generală a societății românești avea să se confrunte însă cu Reglementul organic, alcătuit ca urmare a stipu-

¹ Magazin istoric, nr. 3/1967.

lațiilor Păcii de la Adrianopol (1829). Deși regulamentul prevedea alegerea domnitorilor de către Obșteștile adunări, totuși, în ianuarie 1834, curțile protectoare (rusă) și suzerană (otomană) au căzut de acord să eludeze această prevedere „numai de această dată”, numind ele domni în Țara Românească și Moldova. Cei desemnați au fost Mihail Sturdza — în Moldova și Alexandru Dimitrie Ghica — în Țara Românească (1 aprilie 1834).

Noul principe de la București, născut la 1 mai 1796, era al cincilea fiu al marelui ban Dimitrichi Ghica și frate cu Grigore IV, primul domn pământean. Își începuse cariera administrativă și politică înainte de 1821, fiind sub Alexandru vodă Suțu unul dintre ispravnicii de Olt. Refugiat la Brașov în vremea revoluției lui Tudor Vladimirescu, se înălțase apoi repede pe treptele rangurilor boierești în timpul domniei fratelui său mai mare. Caimacam al Craiovei în vremea războaielor din 1826¹, a admis aprovizionarea răzvrătiților blocati în Mănăstirea Topolnița. De comun acord cu fratele său, în aprilie 1828, sub amenințarea declanșării războiului ruso-otoman, ca mare spătar [comandant al oștirii] a sporit forțele militare ale Țării Românești cu panduri înrolați din Oltenia, pe care i-a echipat cu o uniformă similară celeia din vremea lui Tudor Vladimirescu. A fost, împreună cu viitorul principe Barbu Știrbei (1849-1856), printre colaboratorii principali ai generalului Pavel Kiseleff, guvernator, după 1829, al Principatelor române, în elaborarea Regulamentului organic, îndeosebi în problemele militare. În oștirea restructurată a Țării Românești în anii 1829-30 au fost incluși în primul rând pandurii marelui spătar.

Ca domn Alexandru Dimitrie Ghica a respins, în general, procedeele „abile”, fapt ce i-a atras adversitatea unei mari părți a familiilor boierești — Bibești, Filipești, Bălenii, Cantacuzinii, Rosetteștii — care îi reproșau atribuirea părținuitoare a dregătoriilor, dar mai ales îi contestau politica economică și socială. Acuzația dinții nu era gratuită, dar atitudinea principelui se explica tocmai prin neîncrederea sa — nu întotdeauna justificată — față de marile familii boierești. Domnitorul a preferat să-și aleagă dregătorii din rândul oamenilor apropiați lui și în primul rând dintre rudele sale. Așa se face că principalii miniștri și sfătuitori i-au fost frații săi Mihail și Costache Ghica, primul — mare vornic al Trebilor dinlăuntrul, al doilea — mare spătar (1835-1842). Amândoi frații, lipsiți de popularitate, au contribuit la scăderea acestei domnii, fiind chiar acuzați de lipsă de lealitate față de principe.

Greutățile începutului de domnie au fost cauzate, în bună măsură, și de situația financiară a țării, deosebit de dificilă în urma ocupației țariste (1828-1834) și de punerea în aplicare a Regulamentului organic. În pofida acestor dificultăți, Alexandru vodă a reușit să organizeze finanțele țării, echilibrarea situației realizându-se prin încheierea unor contracte avantajoase de comercializare

a sării în Serbia, ca și prin comerțul de aprovizionare a garnizoanei ruse din Silistra (menținută acolo până în 1836). Avîntul comerțului dunărean a determinat, dealtfel, instituirea regimului de porto-franco² la Brăila. Astfel, în urma măsurilor de redresare, la sfîrșitul domniei, în 1842, în Tezaurul statului exista un fond de patru milioane piaștri, la care se adăugau 1 318 190 lei, veniturile orașelor și satelor.

Totodată, în vremea lui Alexandru Dimitrie Ghica, în fostele raiale Turnu [Măgurele] Giurgiu și Brăila, orașele au căpătat o înfățișare edilitară nouă, modernă, ca dealtfel, și Alexandria, din jud. Teleorman, oraș întemeiat de domn și denumit astfel în onoarea sa.

Dar principalele măsuri ale domniei au fost cele cu caracter social, vizînd îmbunătățirea soartei țăranilor. În 1837, principele sublinia „trebuința de școalele satelor”, ceea ce a avut drept efect întemeierea, în anul următor, a circa 2 000 școli sătești, care, în 1842, erau frecventate de aproape 50 000 copii. Grijă a manifestat domnul și pentru învățătura tinerilor trecuți de vîrsta școlărității, înființînd, în august 1838, o școală ostășească: unul dintre profesorii acesteia a fost și iuncherul Nicolae Bălcescu. La acestea s-a adăugat întemeierea, la Pantelimon, a școlii model de agricultură, inaugurată în 1835.

Combătut de cvasiunanimitatea Adunării Obștești (compusă cu precădere din marii boieri și proprietari de moșii), principele a intervenit în raporturile dintre posesorii de moșii și țăranii clăcași, promulgînd, în 30 octombrie 1837 — prin documentul cunoscut sub numele *Jurnalul sfatului administrativ* — „slobozenia strămutării țăranului”. Astfel, clăcașii deveneau liberi să se strămute acolo unde le-ar fi fost voia, reflectînd deci părănderea și în agricultură a unui spirit care nu mai ținea de relațiile feudale. Marii boieri au reacționat vehement, atît în timpul domniei (cînd au încercat să interzică această măsură) cît și după încheierea acesteia cînd au cerut noului principe, Gheorghe Bibescu, să revină la vechea stare de lucruri.

De la domnie, la căimăcamie

Domnia lui Alexandru Dimitrie Ghica s-a confruntat însă nu numai cu opoziția retrogradă a marii boierimii. Principele a avut de rezolvat și complexe probleme iscate de mișcările cu pronunțat caracter novator-revoluționar conduse de Ion Cîmpineanu³ și Mitică Filipescu⁴, și desigur politica sa trebuie analizată și în raport cu aceste mișcări. Cum am arătat, Alexandru Dimitrie Ghica a domnit în condițiile stipulate de Regulamentul organic, Țara Românească (și Moldova, dealtfel) fiind sub permanenta supraveghere a puterii protectoare (Imperiul țarist) și puterii suzerane (Imperiul otoman). În aceste condiții de permanente ingerințe în treburile interne

¹ Port în care mărfurile venite din străinătate sînt scutite de vamă.

²⁻⁴ Magazin istoric, nr. 11/1977; 12/1977.

¹ Magazin istoric, nr. 12/1976.

Ion Ghica și generația de aur de la 1848

ZOE DUMITRESCU BUȘULENGA

În istoria acelei generații de aur, atât de datorită patriei și propagării ei, alături de Bălcescu, Kogălniceanu, Câmpineanu, Negri, Alecsandri, Bolintineanu, Rosetti, Magheru, Tell, Brătienii, Golești, Voinești și alții, Ion Ghica și-a scris cu cinste pagina care-l reprezintă.

Dincolo de contradicțiile firești ale unei personalități puternice (descendentul unei familii care dăduse cțiva domnitori Țărilor române¹, se formase însă la soarele fierbinte și generos al ideilor de libertate și progres ce-au încălzit Întregul secol XIX), el a marcat o prezență activă, beneficiind în câteva momente hotărâtoare pentru istoria politică a României moderne: la '48, la '59, la '77. În țară, unde se împlineau deziderate seculare de unire, independență și dreptate socială, sau pe scena europeană (ca guvernator al insulei Samos ori îndeplinind misiuni politice și diplomatice la Constantinopol și la Londra²), el a slujit cu un devotament rar interesele superioare ale poporului român.

De aceea, răsfrângând experiența vastă a unei vieți de om politic, de om de știință, de cărturar, fin observator al moravurilor și psihologiei, opera epistolară, literară și neliterară a lui Ion Ghica dovedește o implicare adâncă în viața contemporană, un interes acut pentru istoria mai apropiată și mai depărtată, ca și o privire lucidă, prevădătoare, aruncată neconținut înaintea, dincolo de prezentul imediat.

Fiecare judecată, fiecare gest, fiecare sfat era cumpănit și gândit într-o perspectivă viitoare, în care omul politic dublat de economist proiecta devenirea poporului român. Și, în acest sens, ni se pare exemplară (pe lângă o serie de scrieri cu caracter economic-politic) corespondența lui cu Bălcescu pe care l-a iubit și l-a prețuit în chip deosebit. Această corespondență, document palpant de actualitate, de grijă pentru soarta istorică a poporului român, nu are nimic din lirismul tîrziilor scrisori literare adresate lui Alecsandri, nutrite din amintiri.

¹ „Magazin istoric”, nr. 7/1978; 9/1971.

Scrisorile îmbracă un caracter practic, imediat, conținând prețioase informații politice de la Constantinopol, menite să-l ofere lui Bălcescu posibilitatea de a acționa eficient în cercurile politice apusene. Ghica îi comunica chestiuni bănești — în legătură cu apariția posibilă (și foarte necesară) a unei reviste românești la Paris, pentru informarea exactă a opiniei publice. Altădată, îi sugera momentul cel mai potrivit pentru o audiență la Louis Napoleon (viitorul Napoleon III) sau la lordul Palmerston. Sau îi reamintea să pună în circulație, pe lângă oamenii politici și ziaristii francezi, ideea unui stat român neutru, în felul Elveției.

După vreo treizeci de ani, Ion Ghica avea să vorbească altfel despre oamenii cu care se întâlnise și despre momentele la care participase.

Avea să vorbească pe larg, pe îndelete, cu paranteze pitorești și efuziuni lirice, într-o corespondență care urma să devină, prin calitățile-i de stil, de evocare, opera sa propriu-zis literară. Scrisorile către Alecsandri, dense și profunde în substanță, reiau împrejurările luptelor cu tot contextul istoric prins în imagini remarcabile, reface portretele colegilor de generație și ale înaintașilor vrednici.

Din nou, între toți, figura lui Bălcescu strălucește cu forța acelei unice calități de exponent al unui popor, al unei istorii naționale în mers. Și admirația lui Ghica, echivalând cu o nemărturisită, dar totală identificare cu ceea ce reprezentase Bălcescu, reiese din fiecare rînd al scrisorii³, despre pasionatul luptător, despre viața și strădania lui revoluționară, despre calitățile lui de om și istoric, despre luminatul, nestinsul său patriotism: „La citirea celor dintîi rînduri ale acestei epistole ai crezut, sunt sigur, că îmi propuneam o biografie a mult regretatului și prețiosului nostru amic Nicu Bălcescu, și ai avut dreptate. Acesta îmi era scopul cînd am luat pînă în mîină. Dar, cu cît înaintam, scormonind și dezgropînd în memoria mea cele petre-

² Din 25 octombrie 1886, intitulată Nicu Bălcescu.

ale principatului, voievodul era nevoit să adopte o politică prudentă, de aparentă păstrare a ordinii stabilite de cele două imperii. De aici și asprimea cu care a sancționat cele două mișcări, asprime motivată în primul rînd din dorința de a preveni un amestec direct, fie al Rusiei țariste, fie al Turciei.

Că principele a acționat pentru asigurarea unei autonomii reale a țării o dovedesc inițiativele voievodale luate într-o serie de di-

recții. De pildă, în mai-iulie 1834, mergînd la Constantinopol, el a obținut, prin negocieri directe cu Poarta otomană, recunoașterea drapelului național pentru oștirea și navele românești¹. În țară, printr-o iscusită legislație, miliția (armata regulată), deși avea efective limitate de prevederile Regulamentului organic, a fost practic dublată, prin organizarea trupelor teritoriale.

¹ „Magazin istoric”, nr. 11/1974.

cute, de este acum mai mult de o jumătate de secol, și treceam de la copil la tânăr și bărbat, de la scriitor și istoric la omul politic, cu altă viața lui Nicu Bălcescu se înfășura și se împletea cu viața mai tuturor oamenilor care au jucat un rol în țara noastră de la 1841 până la 1853 [În realitate este 1852], anul în care el a părăsit lumea lăsând un gol mare între noi [...].

Am auzit și am văzut pe mai mulți atribuiindu-și lor, numai lor, tot meritul revoluțiunii de la 1848, și mi-am zis adesea: Căci nu trăiește Nicu Bălcescu, că le-ar spune cu pana lui cea ageră, în stilul său cel pătrunzător, că deșteptarea de la 1848 nu a fost opera unui singur om, nici a unui grup sau a unui partid, ci a fost opera simțului național al României întregi, a fost rezultatul a trei generațiuni; le-ar spune că acea mare revoluțiune nu putea fi oprită de nimeni și că ea s-ar fi făcut chiar în lipsa fiecăruia dintr-acei cari au sau au avut cutezanța a-i revendica paternitatea. Cugetătorul și organizatorul a fost națiunea...

Interesul pasionat al lui Ghica se extindea și la alte figuri ale istoriei noastre, ca Tudor Vladimirescu, pe care îl numea „slugerul Tudor de la Vladimirești din Gorj, om de arme, îndrăzneț și patriot, eroul revoluției române de la 1821”.

De asemenea, el avea să evoce, în pagini pline de culoare despre lumea copilăriei sale, un personaj de legendă românească, pe haiducul și justițiarul lăncu Jianu.

Dar paginile cele mai prețioase pentru dobândirea directă a conștiinței unei perfecte unități dintre românii de pretutindeni sînt cele care relatează întîlnirile cu colegii moldoveni la Paris: „Îți aduci aminte de întîlia noastră întîlnire, sunt acum vreo 45 ani, la Paris, cam pe la anul 1835? Cinci sau șase români munteni din Valahia, cum se zicea pe atunci, locuiau în rue St. Hyacinthe cu Nicolae Cantacuzino Pașcanu și cu lăncu Filipescu Vulpache. Voi, alți atîția români moldoveni, între cari și fostul domn Alecu Cuza, locuiați cu un profesor anume Furnarache în rue Notre-Dame des Champs.

Într-o duminică, micile noastre cîrduri se întîlniră pe Quai Voltaire, și noi și voi mergeam tot spre Champs Elysées. Mentorii noștri se opriră un minut la vorbă. Nu știu cum, nici în ce fel, dar ne-am pomenit deodată amestecați și braț la braț un muntean cu-n moldovean; vorbeam fiecare limbăgiul provinciei noastre și ne înțe-

¹ Scrisoare din Ianuarie 1881, intitulată *Generalul Coletti la 1835*.

Politica principelui a stîrnit totuși nemulțumirea celor două puteri și îndeosebi a curții protectoare, care, în primăvara anului 1835, a numit un nou consul general în Principate — baronul Peter von Rückmann — dar mai cu seamă a impus (mai 1838) „articolul adițional”, în virtutea căruia nici o modificare a Regulamentului organic nu era admisă fără aprobarea prealabilă a curții de la St. Petersburg și a Porții. În pofida eforturilor de men-

Ion Ghica și Vasile Alecsandri la Constanța în 1855

geam, parc-am fi vorbit aceeași limbă. Ce revelațiune! Dintr-acel moment nu am mai fost nici munteni, nici moldoveni. Eram toți români!”.

Se adaugă la aceste rînduri entuziaste și alte multe pasagi din Scrisori despre românii din afara granițelor de atunci, aflați dincolo de Carpați sau în țărilor Peninsulei Balcanice (În scrisoarea Nicu Bălcescu, Ghica se referă și la românii ardeleni, care căutau să se afirme „prin adunarea de la Blaj, prin revendicarea drepturilor autonome ale Transilvaniei”).

Ceea ce este impresionant în această largă, emoționantă confesiune, care sînt Scrisorile, este recunoștința față de lucrarea pozitivă a celor mai mari și mai reprezentativi, față de iubirea și jertfa lor pentru cauza țării. Iar cauza liniștii și obiectivității lui este conștiința de a fi participat și el la acțiunile comune colective care au pus temeliiile României moderne, conștiința datoriei împlinite față de istoria românească și imperatiile ei.

ținere a statutului creat Țării Românești prin Tratatul de la Adrianopol, relațiile lui Alexandru Dimitrie Ghica cu cabinetul țarist au continuat să se înrăutățească; rezumînd situația, consulul austriac, Timoni, raporta în decembrie 1841: „Principele Ghica nu voia să asculte de povața de a păstra bune relații cu consulatul general țarist și se complăcea în rolul de rezistență contra puterii protectoare”. Anul 1842 a reprezentat punctul cul-

minant al acestei stări conflictuale latente. Guvernul țarului Nicolae I a trimis, în mai, la București, pe generalul Duhamel pentru a „controla” situația. În iunie, acesta a impus constituirea unui nou guvern, care cuprindea, alături de Barbu Știrbei și Constantin Suțu, pe Nicolae Golescu și Ion Cîmpineanu, doi reprezentanți ai „partidei naționale”. Dar, după opinia unuia dintre Ghiculeștii din Moldova „era îndoios că domnul va putea mai mult timp ține pe piept puterii protectrice [Imperiul țarist] care-l pîndia de departe”. Într-adevăr, părăsind București, generalul Duhamel exprima convingerea că domnul Țării Românești era „stăpînit de gânduri de neatinare [și că el] caută să se sustragă de la tutela rusească bazată pe tratate; el [Ghica] a întrebuițat și întrebuițează toate mijloacele pentru a ajunge la acest țel”.

Soarta lui Alexandru Dimitrie Ghica era, astfel, pecetluită. Ca urmare a cererii curții protectoare, la 7 octombrie 1842, sultanul a semnat firmanul prin care principele indezirabil era destituit.

Conform principiilor exprimate la începutul domniei că „preferă mai degrabă să renunțe la tot și să se retragă onorabil în ochii compatrioților săi, decît să acționeze împotriva dorințelor și intereselor țării sale”, Alexandru Dimitrie Ghica a plecat în exil, urmărind însă neconștient situația din Principate. În 1848, a acordat sprijin financiar guvernului revoluționar și, la un moment dat, în presa vremii s-a vorbit chiar de eventualitatea venirii sale în fruntea statului. S-a reîntors însă în țară abia în 1856, în vîltoarea luptelor pentru Unire, fiind — din iunie 1856 și pînă în octombrie 1858 — la cîrma Țării Românești în calitate de caimacam. De la început partizan al Unirii, el a evoluat treptat spre o înțelegere largă a marii transformări ce se petrecea sub ochii săi. Îngăduind revenirea în țară a exilaților pașoptiști și organizarea mișcării unioniste, a zădărnicit, în același timp, în bună măsură, prin prezența lui la conducerea statului competiția pentru domnie a foștilor principii Gheorghe Bibescu și Barbu Știrbei, fiind unul dintre primii care a salutat dubla alegere a lui Alexandru Ioan Cuza.

Retras după Unire la Napoli, Alexandru Ghica s-a stins din viață în 1862, fiind îngropat în țară la Mănăstirea Pantelimon din București, ctitoria familiei.

Un principe... revoluționar

Perioada dintre 1834-1854 s-a caracterizat prin lupta susținută a românilor împotriva protectoratului, pentru unire și independență statală. Către sfîrșitul acestei perioade s-a plasat și ultima domnie a unui membru al familiei Ghica, pe tronul Moldovei.

Grigore Ghica [Ghyka] (1804-1857) era fiul marelui logofăt Alecu, strănepotul lui Grigore III. Personalitate marcantă a primei jumătăți a veacului trecut, Alecu Ghica a dat o îngrijită educație fiului său, Grigore. Dregător la curtea lui Ioniță Sandu Sturdza

(1822-1828), Grigore a fost scurtă vreme ministru la Secretariatul Statului și Vistierie (1842-1843), pe vremea lui Mihail vodă Sturdza; s-a îndepărtat curînd de acesta, fiind tot mai mult cîștigat de ideile înnoitoare care stăteau la baza programului partidei naționale din Moldova. După înfrîngerea revoluției din martie, Grigore Alecu Ghica a fost unul dintre membrii comitetului revoluționar secret din Iași, continuatorul acțiunii de răsturnare a regimului opresiv patronat de Mihail vodă Sturdza. Influența tatălui său la Poarta otomană a determinat desemnarea sa, la 22 iunie 1849, ca principe al Moldovei, în condițiile internaționale stabilite de Convenția de la Balta-Liman. Iată, deci, că printr-un concurs de împrejurări, în fruntea Moldovei a venit unul dintre revoluționarii pașoptiști. Vreme de șapte ani (iunie 1849-iulie 1856) se poate urmări intenția domnului de a împlini, în limitele posibilului, obiectivele revoluției burghezo-democrate române în Moldova, ca și relevarea treptată a adevăratului chip al foștilui revoluționar Grigore vodă Ghica. Nu omul jumătăților de măsură — cum a fost prea grabnic și unilateral categorisit — ci mai degrabă al împlinirii treptate a măsurilor întregi. Desigur, nu au lipsit nici eșecurile, datorate însă mai ales relațiilor internaționale nu întotdeauna favorabile; din șapte ani, doar doi au fost scutiți de ocupații străine (țaristo-turcă: 1848-1851; țaristă: iulie 1853-septembrie 1854; austriacă: 1854-1857).

Încă de la începutul domniei, în jurul lui s-au grupat revoluționarii pașoptiști: Costache Negri, Vasile Alecsandri, Alexandru Ioan Cuza, Dimitrie Rallet, Anastase Panu, Petre Mavrogheni, Vasile Sturdza. Nu a lipsit nici colaborarea lui Mihail Kogălniceanu, iar din Transilvania a fost chemat Simion Bărnuțiu, ca profesor la Academia Vasiliană, din Iași.

Sub supravegherea atentă a domnului s-au alcătuit noile prevederi referitoare la relațiile agrare ce modificau Regulamentul organic. Legiuirea din 1851 — ca și aceea a lui Știrbei vodă în Țara Românească de altfel — a creat cadrul material pe temeiul căreia s-a ligiferat reforma agrară din 1864. O atenție deosebită a fost acordată învățămîntului public, în mai toate localitățile rurale, redeschizîndu-se școlile. Printr-un serios efort financiar, efectivele miliției (oștirii) au fost sporite, Moldova depășind în acest domeniu cadrele strîmte impuse de Regulamentul organic.

Izbucnirea războiului din Crimeea a impus desfășurarea unei vii activități diplomatice, menite să conserve autonomia țării. Grigore Alexandru vodă s-a opus prin toate mijloacele ingerințelor comandamentului austriac de ocupație. Pentru a contrabalansa planurile Curții de la Viena (care ținea, finalmente, anexarea Principatelor la Imperiul habsburgic), el a desfășurat o vie activitate de interesare a Franței și Prusiei, ca adversare a politicii de extindere austriace. El l-a trimis pe Costache Negri ca observator al Mol-

dovei la Conferința din capitala Imperiului austriac, pregătitoare a păcii de la Paris (1855). Împreună cu Vasile Alecsandri, Grigore vodă a analizat cu atenție exemplul Regatului sard — participant la războiul Crimeii — întrezărind în acțiunea acestei țări un exemplu și pentru unificarea Țărilor române.

Anii 1855-1856 au marcat o accelerare a ritmului transformărilor sociale și politice; a fost desființată cu totul robia, a fost abolită cenzura și s-a promulgat o lege liberală a presei. La aceste înfăptuiri mai trebuie adăugată una, importantă nu doar prin valoarea ei simbolică, ci și practică: Grigore Ghica a cumpărat manuscrisul *Hronicului* lui Gheorghe Șincai și a dispus editarea lucrării. Actul de cultură țintea mult mai departe. Această istorie a tuturor românilor, indiferent de hotărârile impuse de stăpînirile străine, trebuia să fie manifestul unității lor, lansat de o forță politică conducătoare, statală, românească. Înființarea comitetelor unioniste, în 1856, reprezintă, fără îndoială, apogeul mișcării revoluționare unioniste declanșată în Moldova în 1848.

Momentul a coincis însă cu sfârșitul termenului de domnie acordat principelui prin tratatele internaționale. Înainte de a se retrage, Grigore vodă Ghica a ținut să dea o nouă probă a atașamentului său politic la cauza progresului românesc: însoțit de ministrul său, Costache Negri, domnul a parcurs ținuturile țării propovăduind Unirea. Iar ca o ultimă măsură de prevedere pentru ca Unirea să nu fie periclitată a alcătuit astfel Sfatul administrativ (guvernul), încît căimăcămia ce s-ar fi format să fie devotată liniei unioniste.

Plecînd în iulie 1856 din Moldova, cu gândul de a fi în Franța un emisar al Unirii¹, principele Grigore Ghica a fost condus cu cinstea și demnitatea cuvenită de pîrcălabul Galaților, Alexandru Ioan Cuza. Îmbrățișarea celor doi bărbăți a fost parcă simbolică: după remarcă lui Constantin Gane, fostul principe trecea viitorului Cuza vodă coroana Moldovei și îi transmitea, totodată, misiunea înfăptuirii Unirii — acest măreț ideal revoluționar.

Literați, savanți, exploratori

Dintre fiii domnului, Iancu (Ioan Grigore Ghica: 1831-1881) a jucat un rol de seamă în viața politică și militară (a fost general) a României celei de-a doua jumătăți a secolului trecut. În grava criză politică internațională din 1866, el a devenit ministru de Război, organizînd tabăra militară de pe Argeș și Sabar, menită să respingă cu armele o eventuală încercare a otomanilor de a încălca pămîntul țării. Agent al României la Constantinopol și apoi la St. Petersburg între anii 1876 și 1881, generalul Ghica a dovedit perspicacitate și tact, slujindu-și cu abnegație patria și contribuind la adoptarea liniei politice

corespunzătoare de către guvernul de la București.

Cel mai de seamă reprezentant al familiei — pe plan cultural — în această perioadă a fost, fără îndoială, Ion Ghica² (1816-1897). De bună seamă evocarea personalității sale de scriitor, economist, pedagog, organizator al Academiei Române, și mai presus de toate diplomat, om politic, revoluționar este greu de sintetizat. Totuși, cîteva precizări nu pot lipsi din această schiță a cronicii familiei sale. Strănepot de frate al principilor Grigore și Alexandru Dimitrie Ghica, el a reprezentat, alături de Nicolae Bălcescu, curentul politic realist al revoluției de la 1848.

După înăbușirea acestuia, aflat la Samos, unde fusese investit cu titlul de bey, Ion Ghica a avut un rol deosebit de important în păstrarea — prin intermediul consulatului englez din București — a legăturii dintre secțiunile „Frății” din țară. Deputat, prim-ministru și ambasador al țării sale, Ion Ghica a desfășurat o prodigioasă activitate în a doua jumătate a secolului.

Aceleiași familii i-a aparținut și scriitoarea de renume internațional, Dora d'Istria (1828-1888), pe numele ei adevărat, Elena Ghica, fiica marelui ban Mihail Ghica și nepoata domnilor Grigore și Alexandru Dimitrie Ghica.

S-a născut în București la 3 februarie 1828. Mama ei, Ecaterina Facca a fost prima femeie care a tradus și publicat o carte în limba română. Elena Ghica a căpătat o educație aleasă, însușindu-și o vastă cultură care i-a permis să abordeze numeroase domenii: literatură, istorie, filozofie, economie. În multe articole i-a prezentat pe români, mai ales sărbătorile și poezia lor populară, cel mai important studiu din această serie fiind *Naționalitatea română după cîntecele ei populare*, apărut în *Revue de deux mondes* (1859).

După o căsătorie nefericită cu prințul rus Alexandru Koltzoff-Masalsky și o ședere la Petersburg în timpul căreia, datorită ideilor ei liberale, a ajuns în atenția poliției țariste, în 1855 s-a stabilit în Elveția (unde a adoptat pseudonimul sub care a devenit celebră) și apoi, definitiv, în Italia.

O parte din lucrări i-au fost publicate în românește, în 1876-1877: *Operele principesei Dora d'Istria*, în traducerea lui Grigore Peretz. A încetat din viață la 7 noiembrie 1888 în Italia, îndreptînd un ultim gîd spre patrie și lăsînd, prin testament, o însemnată parte a averii sale spitalelor din București.

Și alți membri ai familiei Ghica s-au remarcat la sfîrșitul sec. XIX și începutul sec. XX în știință, artă, literatură și diplomație.

Dimitrie Ghica-Comănești (1840-?) și fiul său Nicolae s-au remarcat ca exploratori. Ei au efectuat în 1895-1896 o expediție în „țara somalilor”, cercetînd cu acest prilej o zonă necunoscută din Cornul Africii, ale cărei rezultate (etnografice, geologice, topografice, biologice) au fost consemnate de Institutul geografic de la Gotha. Cei doi exploratori români au descoperit și însemnat pe hărți

¹ A murit tragic la 24 august 1857, la castelul La Mée, de lângă Melun.

² Magazin istoric, nr. 9/1971.

munți și cursuri de ape, cărora le-au dat nume românești, au colecționat plante și animale specifice regiunii Ogaden, cele mai reușite exemplare cinegetice fiind donate Muzeului de Științe Naturale din București. În urma expediției au fost catalogate de botaniști speciile de plante numite: *Sporobolus ghi-kae*, *Crotolaria comanestiana* și *Justitia romanae*.

Alexandru Ghika (1902-1964) a fost un matematician de mare valoare, membru al Academiei Române și profesor la Universitatea din București.

Nicolae Ghica-Budești (1869-1943) s-a afirmat ca unul dintre cei mai proeminenți reprezentanți ai arhitecturii românești moderne. Profesor la Școala superioară de arhitectură, membru al Comisiei monumentelor istorice și membru de onoare al Academiei Române, el a fost unul dintre susținătorii stilului național în arhitectură. A construit, între altele, clădirea Muzeului de Istorie a Partidului Comunist, a mișcării revoluționare și democratice din România. Este, de asemenea, autorul unui studiu fundamental asupra arhitecturii medievale din Muntenia și Oltenia.

Pantazi Ghica (1831-1882) și Dimitrie Ghica (1848-1914) frate și respectiv fiu ai lui Ion Ghica, au activat pe tărâm literar. Pantazi a fost secretar al *Magazinului istoric pentru Dacia* și apoi secretar particular al lui Nicolae Bălcescu. Exilat în 1848, a fost, după revenirea în țară, redactor la ziarul democratic *Independența* și *Dimbovița*. Dimitrie Ghica s-a remarcat în cultura noastră prin traducerea și adnotarea *Istoriilor* lui Herodot.

Dintre Ghiculeștii care au activat în diplomație trebuie amintit și Dimitrie I. Ghica (1875-1967), „om de o aleasă politeță și de o intelectualitate extrem de fină și de complexă”, cum l-a caracterizat Nicolae Iorga, în al cărui guvern a deținut portofoliul Externei (27 aprilie 1931-6 iunie 1932). Și-a început cariera la 19 ani, ca atașat pe lângă Legația română din Paris. A îndeplinit apoi misiuni importante ca plenipotențiar la Paris, Roma și Bruxelles și ca secretar general în Ministerul de Externe. În 1919, a făcut parte din delegația română la Conferința de pace de la Paris, iar în 1932 a participat — era pe atunci ministru de Externe — la Conferința dezarmării de la Geneva. În discursul său (17 februarie 1932) Dimitrie I. Ghica sublinia în fața plenului delegațiilor că România „n-a încetat să proclame de mulți ani, prin glasul guvernelor ei succesive, dorința sa de a trăi în relații amicale cu toate statele, vecine sau îndepărtate; ea rămâne ferm atașată acestor principii și gata, pe drumul întăririi păcii și al dezarmării consecutive, să subscrie la toate acordurile internaționale de ordin general sau regional care vor tinde spre acest scop”.

De trei secole, prin glasul cel mai autorizat al reprezentanților lor — principii, savanți, literați, oameni politici — membrii familiei Ghica au făcut dovada patriotismului lor, dragostei pentru pământul românesc, căruia i-au fost vrednici slujitori.

O sală românească de cursuri la Universitatea din Pittsburgh

De jur împrejurul holului central acoperit cu o mure boltă, al Universității din Pittsburgh — statul Pennsylvania (S.U.A.), sînt 18 săli, reprezentînd 18 națiuni ale pămîntului. Fiecare sală a fost concepută de unul sau mai mulți arhitecți din țara respectivă, avînd menirea să ilustreze una dintre perioadele de înaltă dezvoltare a artei de pe cuprinsul țării respective. Toate laolaltă constituie, în intenția celor ce conduc destinele Universității, un simbol al amplului program al acesteia pe tărîmul schimburilor culturale și educative internaționale.

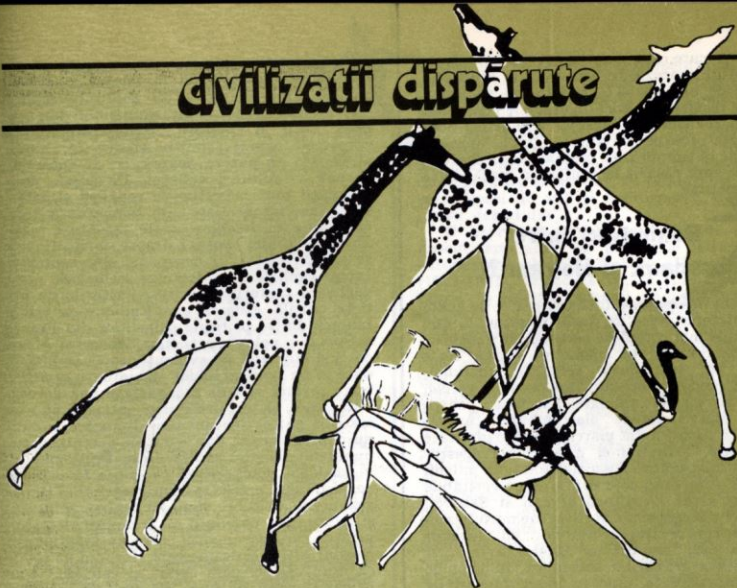
În 1927, cînd s-a luat inițiativa crederii celor 18 săli, mă aflam în orașul american pentru studii post-universitare unde am rămas pînă în anul 1932. În regiunea Pittsburghului erau cîteva sute de români. Foarte activi, ei au organizat un comitet, din care am făcut parte, însărcinat cu strîngerea fondurilor necesare. Susținuți și de ziarele în limba română din S.U.A., am reușit să adunăm, în scurt timp, suma de 7 000 dolari.

Apelul făcut statului român nu a rămas fără răspuns. În 1929, la sediul Universității au sosit planurile sălii concepute de arhitectul Ghica-Budești.

Intrarea se face printr-o ușă de stejar masiv cu un encadrament de piatră sculptată în stilul celor existente la bătrînele mănăstiri românești; podeaua este acoperită cu lespezi pătrate de marmură randofir de la Rușchița. Printr-o ușă specială a Parlamentului român, mozaicul în stil bizantin, încastrat într-unul din pereții sălii, porțile de fier forjat, scaunele studenților, avînd spătarul sculptat manual, și străvechile icoane au fost transferate din pavilionul românesc al Expoziției internaționale de la New-York (1939-1940) în proprietatea Universității din Pittsburgh.

Întrerupte, mai întîi din cauza marii crize economice din anii 1929-1933 și apoi de izbucnirea celui de-al doilea război mondial, lucrările din sala românească au fost reluate și terminate în 1942. Inaugurarea oficială a avut loc la 16 martie 1943.

I. B. DRĂGUȘANU

ODINIOARĂ SAHARA A FOST ÎNVERZITĂ

MARCEL BRION

Membru al Academiei Franceze

Sahara... Cel mai mare pustiu al lumii... Traversează Africa de la Oceanul Atlantic la Marea Roșie și se continuă la Est prin deșertul Arabiei. Se întinde pe cca. 4 000 km de la Atlantic pînă la Valea Nilului și pe 1 500 pînă la 1 800 km de la Nord la Sud. Situat de o parte și de alta a tropicului Cancerului, ținutul corespunde celei mai vaste regiuni continentale supuse influenței unor înalte presiuni tropicale. Această configurație geografică explică cunoscutele trăsături ale climii sahariene: uscăciunea excesivă (doar 100 mm ploi anual), temperaturile oscilante, de la 50°C (pe nisip chiar 70°C) ziua, la frigurile și, uneori, înghețurile din nopțile de iarnă ale zonelor septentrionale și centrale, vînturile violente care suflă aproape continuu și accentuează seceta.

Cum a arătat oare acest ținut în preistorie? La fel de arid? Nicidecum. Este ceea ce ne demonstrează Marcel Brion în articolul care urmează. O demonstrație care completează și adîncește o altă relatare, pe aceeași temă, apărută în nr. 7/1973 al revistei noastre¹.

¹ În imagine: detaliu dintr-o scenă de vîntoare — mărturie a unui rafinat simț artistic.

Cu milenii în urmă, imensele întinderi de deșert ale Saharei erau acoperite de verdeață. Brăzdate de numeroase fluvii și bogate în vegetație, ele au fost locuite de toate speciile de animale și au cunoscut o succesiune de civilizații.

Aflat într-o expediție în Sahara, celebrul etnolog german Leo Frobenius (1873-1938), autor al multor lucrări despre popoarele

africane vechi, a fost înștiințat de călăuzele sale băștinașe că, în apropiere de locul unde se aflau, existau așa-numitele „pietre care vorbesc” și că, la răsăritul soarelui, „ieșeau din stînci” animale.

Aceste două informații stranii au fost suficiente pentru a stîrni curiozitatea marelui savant. El i-a rugat pe africani să îl conducă la acel punct. Curînd, Leo Frobenius avea să

înțeleagă care era cuantumul de adevăr și care cel de fantezie în aceste două afirmații. Despre ce era vorba? În fața lui se aflau, gravate în piatră, figuri de animale reproduse cu mult realism. Ele „ieșeau” din stinci doar dimineața foarte devreme, fiind aproape invizibile în timpul zilei. Numai razele soarelui în drum spre răsărit le confereau viață, forță și prospețime.

Schimburi între Lascaux și Hoggar?

Această descoperire întâmplătoare, de acum câteva decenii, avea să ducă, ulterior, la una dintre cele mai complete cercetări întreprinse, în ultimii 50 ani, pe pământul Africii. Ea a relevat că, în tinutul torid al pustiei, trăiseră cîndva crocodili, hipopotami, gazele, struți și girafe, animale specifice pentru zonele foarte umede ale globului. Artiști autentici fixaseră în piatră, cu o exactitate desăvîrșită, atitudini și mișcări ale acestor animale, dispărute cu secole, poate cu milenii în urmă. Cine erau creatorii acestor veritabile opere de artă? Locuitorii actuali ai Saharei, tuaregii? Categorie nu. Religia lor musulmană proscribe reprezentarea ființelor vii, interzicîndu-le deci practicarea acestei arte.

Existența gravurilor atestă că, în timpuri foarte îndepărtate, cînd în locul dunelor de nisip de astăzi erau mlaștini, cînd prin defileele stîncilor curgeau fluviu, în acele ținuturi fertile și bogate în vinat, au trăit oameni, care, ca și animalele care le serveau drept hrană, au dispărut. Ce se petrecuse de fapt? Pe măsură ce Sahara, în urma schimbării climatei, pierduse apa și devenise nefertilă, toate ființele care o locuiau — oameni și animale — se retrăseseră din fața secetei ucigătoare. În căutare de pășuni, păduri, și mai ales, de apă, indispensabile vieții, ele plecaseră în direcția Nilului. Într-adevăr, pînă nu demult, pe falezele care mărginesc marea fluviu se zăreau așa-numitele „petroglife,” picturi și gravuri pe piatră, care prezentau analogii convingătoare cu cele descoperite în Sahara. Alți locuitori emigraseră spre Africa centrală, unde găsiseră savana primitivă și bogată în vinat, pămînturi fertile, favorabile creșterii animalelor și culturilor, în sfîrșit, pădurea tropicală cu nenumăratele ei soiuri de arbori, cu vegetația sa luxuriantă, cu belșugul de animale sălbatice.

Aceste fenomene s-au petrecut într-o epocă încă nedeterminată a istoriei pămîntului, cînd popoare întregi, precedate de animalele care le procurau tot ceea ce aveau nevoie, își schimbaseră aria de locuit. O mutație similară a avut loc în Europa, cînd oamenii, urmînd ritmul glaciațiilor, au însoțit, în migrațiile lor, mamuții, bizonii, renii, necesari pentru hrană. Este vorba despre autorii gravurilor preistorice din celebrele grote ale Franței și Spaniei, de la Lascaux, Font-de-Gaume (în Dordogne) sau Altamira. Cea mai frecventă și mai elementară interpretare

dată picturilor rupestre franceze este că ele s-ar datora unei magii în folosul vîntorii; cu alte cuvinte, ele ar fi slujit, exercitării unei acțiuni magice asupra animalului desenat, unei „vrăji” a vîntorii. Reprezîntînd ființa respectivă, omul primitiv credea că, astfel, el capătă și putere asupra ei; îi cucerește corpul, vitalitatea, sufletul. De aceea, unor populații încă primitive le repugnă și astăzi să se lase fotografiate, din teama de a nu-și abandona în imagine unele trăsături reale. Există și o altă ipoteză despre explicațiile ce se pot da picturilor europene: sînt reprezentarea simbolică a forțelor religioase care veghează rosturile cosmice și riturile de inițiere tribală. Uneori, similitudinile de stil și tehnică dintre picturile paleolitice din Franța și Spania și cele ale artiștilor Saharei și Africa de Sud sînt atât de evidente, încît te întrebi dacă n-au existat chiar schimburi artistice între regiuni atât de îndepărtate una de cealaltă, dacă pictori preistorici europeni nu i-au instruit pe cei africani sau, dimpotrivă, dacă nu cumva aceștia din urmă sînt creatorii minunatelor imagini rupestre din Dordogne.

Analogia funcționează cel puțin în primele perioade ale „artei sahariene” căci, mai tîrziu, gravurile africane și-au schimbat subiectul și stilul. Alte populații au traversat deșertul, printre care garamanții, care au stăpînit tot Nordul Africii și despre care Herodot ne spune că erau celebri prinarele și caii lor.¹ I-au urmat romanii în fine, cei care au introdus cîinile și care, contrar a ceea ce se cunoaște în mod obișnuit, sînt destul de recent veniți în Sahara. Printre picturile rămase din această vreme, unele reprezintă oameni care agită puști și steaguri, oameni vizibil apropiați de noi, ca fizic. Cert este că, regiunea Hoggar din Sahara algeriană de pildă, a fost locuită de patru populații înainte de a deveni un ținut steril.

În zgomotul asurzitor al roților

Ne-am mai putea întreba dacă artiștii Saharei au fost inspirați, în picturile lor, de preocupări proprii europenilor. Întrebarea nu suportă un răspuns cert. Raporturile dintre animal și omul african par a fi mult mai complexe, mai impregnate de idei mistice, decît cele stabilite între european și imaginea reprezentată de el. Ceea ce frapăază din primul moment pe spectatorul gravurilor Saharei este exactitatea aproape fotografică a reproducerii animalului, vigoarea tușei, perfecțiunea atitudinilor și siguranța trăsăturilor, mărturie ale unei rare ascuțimi a simțurilor și ale unei îndemnări magistrale deținute de creatorii lor. Ai impresia că vezi galopînd

¹ Puterea garamanților, popor de nomazi din Sudul Atlasului (Libia), renumit pentru feroacitatea sa, a debutat în sec. VIII î.e.n. și a atins apogeul în sec. V î.e.n., grație cavaleriei echipate cu care de luptă (asa-rise „garamitice”), care au servit în armata lui Hannibal. Din garamanți se pare că se trag tuaregii.

în fața ta girafele de la In Habeter, recunoști mersul greoi și balansat al elefantului, sprâncenele antilopei. Scenele de vânătoare — mai rare — sînt și ele expresiv redată, iar dansatoarele goale — egiptene ca stil — care execută un dans ritual, evocă, prin mișcările lor grațioase, mai curînd un balet de curte decît o sărbătoare sălbatică.

Fezzan [Libia], Haut Mertoutek, Hoggar [Algeria]. Locuri sălbătice, izolate printre stînci colțuroase, arzînd ziua de nu le poți atinge, iar noaptea devenind reci ca gheața. Dintre populațiile care s-au succedat pe teritoriul Africii, căreia dintre ele să-i atribuim pe artiștii din Hoggar? Se cunosc numai cîteva date despre ei: au fost de rasă neagră, au avut un simț artistic excepțional și locuiau Sahara cînd turmele de girafe alergau în lungul și în latul savanei, printre arbuști. Zeii lor adorăți erau înspăimîntători. Marele zeu de la Jabbar-en, înalt de șase metri, are un corp diform și un cap asemănător unei măști de scafandru.

Cu 5 000 ani î.e.n., în Sahara au venit triburile de păstori, cu turmele lor din valea Nilului, îndreptîndu-se spre Atlantic. Ele au păstrat cîteva particularități ale Egiptului de unde se trăgeau, un Egipt care nu era încă al faraonilor. Dacă vechii vînători din Tassili [Algeria] venerau zeii masivi, păstorii, dimpotrivă, păstraseră de la contactul lor cu poporul preegiptean gustul formelor lungi, zvelte și sinuoase. Apar astfel desenate pe pietre dansatoare cu panășuri ciudate pe cap, făcînd parte — cine știe — din trupe de teatru peregrine.

Un popor alb s-a suprapus celui negru. Culoarea albă era un semn de „ales”, privilegiu unei caste, unei aristocrații. Un dansator cu fața complet acoperită de o mască neagră dansează, într-o manieră grotescă, în fața unei femei albe, în cinstea căreia are loc ceremonia. Picturile rupestre se suprapun, păstrează în ele trecerea acestor populații rătăcitoare, migratoare, care au dat cîndva atîta animație Saharei pustii de astăzi.

Ce s-a întîmplat cu vînătorii negri, cu păstori de tip egiptean, cînd, către anul 1200 î.e.n. au sosit garamanții, în zgomotul asurzitor al roților și în pocnetul bicelor? Ei veneau din Africa de Nord, avînd o civilizație eminamente militară, organizată pentru cucerire. În galopul carelor, ei au înmîncat tot ce le stătea împotriva. Nu intenționau însă să se stabilească la Hoggar, care, pe măsură ce se scurgeau mileniile, devenea tot mai greu de locuit. Lipsea apa, pămîntul era secetos, vegetația dispărea încet-încet. Sahara devenea un simplu loc de trecere, prea inospitalier ca cineva să se încumete a se instala în el.

Cînd cirezile nu și-au mai găsit hrana, vînătorii și păstori au părăsit zona; cît îi privește pe garamanți, ei au alergat de la un capăt la altul al deșertului — zăbovind relativ puțin timp.

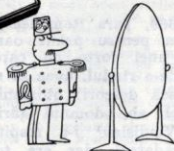
O caravană misterioasă

Pietrele vorbesc, ele povestesc despre apariția ultimilor veniți (înainte de europenilor), în această Sahară preistorică. Peste cîii ga-

ramanților, peste boii și antilopele vînătorilor, se suprapune un animal necunoscut pînă atunci în Africa: cămila (a cărei imagine este atît de bine asociată ideii de pămînt al Africii), importată din Arabia cu cîțiva ani înainte începerii erei noastre. În timp ce toate animalele au fugit speriate de secetă, ea singură s-a acomodat, cu răbdare și docilitate, lipsei de apă și a prosperat, devenind „nava deșertului”.

O istorioară stranie povestită de un cunoscut specialist în preistorie africană și europeană, abatele francez Henri Breuil (1877-1961), relatează că, în timp ce făceau popas în deșert, oamenii unei caravane de europeni au auzit, către miezul nopții, o altă tabără care se instalase nu departe de ei. Curtoazia cere ca, în asemenea împrejurări, noii veniți să facă o vizită celor sosiți mai înainte. Dar misterioșii străini nu s-au manifestat în nici un fel. Spre dimineată, cînd și-au ridicat corturile, primii veniți n-au găsit absolut nici un obiect sau semn care să trădeze prezența de noapte a celorlalți călători; nici cenușa vetrelor, nici urme de bulumaci, nici de țărșuși. Oamenii și animalele dispăruseră în liniște, ca prin farmec. Europeanii i-au interogât pe ghizii lor indigeni despre această ciudățenie. După ce s-au prefăcut că nu înțeleg despre ce este vorba, apoi că n-au auzit nici un zgomot, aceștia au sfîrșit prin a spune că „a fost caravana prințului Nordului, care, venind dinspre Sud, urcă spre Nord”. Prințul Nordului, după spusele indigenilor, era Moise, care, în fiecare an, la dată fixă, cobora în Sud, apoi urca în Egipt.

Această misterioasă legendă, care durează de milenii, este caracteristică Africii, încă atît de bogată în enigme istorice.

Mareșalul Macmahon își probează noua uniformă

Castelul BRAN

un „copil” al Brașovului

GHEORGHE DAVID

În istoria patriei noastre, cetatea sau castelul (ambii termeni sînt corecți) de la Bran reprezintă — din mai multe puncte de vedere — o excepție. Întîi, pentru că este singura cetate care, de-a lungul a șase secole de existență, a fost, neîntrerupt, locuită; apoi, pentru că, spre deosebire de majoritatea construcțiilor de acest gen, a căror situație în timp este încă de domeniul ipotezelor, la Bran știm nu numai anul, ci chiar și ziua în care s-a născut. În sfîrșit, Branul mai reprezintă o excepție și prin faptul că, destinată să-l slujească zeului Marte, cel veșnic pornit pe harjă, a servit — cu statornică credință — felurilor pașnice de neguțător, ale lui Mercur.

În 1369, Țara Românească cunoștea pentru prima oară atacul unei forțe cu care, secole de-a rîndul, avea să se ciocnească deseori: otomanii. În acel an, domnul țării, Vlaicu-Vladislav¹ i-a respins pe invadatori, dar era tot mai limpede că — dată fiind slaba rezistență opusă de țările bulgare și despotatele sîrbești — asemenea atacuri se vor repeta. Griji își făcea și regele Ungariei, Ludovic de Anjou (1342-1382), care vedea că Transilvania vecină cu Ungaria ajungea o primă țintă pentru otomani, dacă

Țara Românească ar fi fost învinsă. De aceea, încă din vara anului 1377, el trebuie să se fi adresat brașovenilor în vederea construirii unei fortărețe pe cea mai importantă cale de acces spre Transilvania. Brașovenii au acceptat propunerea, dovadă că, la 19 noiembrie 1377, regele le adresa o scrisoare prin care le confirma stăpînirea mai multor sate și îi scutea de impozitul crăiesc, drept răsplată pentru că orașenii s-au oferit să ridice „cu propriile lor cheltuieli și osteneli” o cetate, dînd și meșteșugarii, și materialele și banii necesari construcției. Cetatea avea, așadar, rosturi militare, dar, în același

timp, și comerciale, căci era așezată pe unul din cele mai importante drumuri ce uneau puternicul centru meșteșugăresc și negustoresc, Brașovul, de principalele orașe de atunci ale Țării Românești: Cîmpulung, Argeș și Tirgoviște. Dealtfel, această menire, de protecție a drumului comercial, trebuie să fi cîntărit considerabil și în decizia brașovenilor de a construi cetatea.

Este probabil că lucrările au început în 1378, cînd la Bran a fost adus și primul corp de oaste: mercenari — brigantii² și balistari³ — veniți tocmai din Anglia. Mai tirziu, printre oștenii care făceau de pază la cetate, s-au numărat și trabanții — nume ce va fi transmis dorobanților noștri. Așezată pe o cale de acces îngustă, între Munții Bucegi și Piatra Craiului, cetatea Branului este o veritabilă poartă de trecere prin defileul deschis anevoie de riul Turcului.

Condițiile naturale atît de favorabile explică, dealtfel, de ce o fortăreață relativ firavă a rezistat atît de bine vitregiei vremurilor. Greu accesibil și lesne de apărat, Branul aproape că nu a avut parte de evenimente militare, atacarea lui pîrînd hazardată chiar și celui mai înverșunat dușman. Faptul a fost remarcat încă în veacul XVI,

¹ Oștenii al căror nume derivă din cel al brigantilor, clanul britanic care a opus cea mai dîră rezistență romanilor.

² Soldați care deserveau baliste (mașini de aruncat pietre), deci un fel de artileriști.

³ Magazin Istoric, nr. 6/1975.

de umanistul Nicolae Olahus, care, în lucrarea *Despre Transilvania*, scria: „Cetatea Bran, nespuse de tare și ca o închi-zătoare și poartă a Transilvaniei, așezată într-un loc foarte abrupt prin care se intră în Țara Românească”. Giovan Andrea Gromo, călător italian remarcă și el poziția strategică deosebit de favorabilă: „Din mijlocul hotarului cu Țara Românească [...], găsim în mijlocul unei văi, puternicul castel Bran, așezat pe o stîncă, la piciorul căreia curge un mic riu încântător [Pirul Turcului] [...] Castelul este foarte bine păzit și totdeauna bine înzestrat cu tot ce e trebuitor pentru o apărare puternică”. „Inchi-zătoarea” de care vorbea Olahus s-a dovedit de fapt o poartă veșnic deschisă. Prin paza drumului și ocrotirea negustorilor, cetatea a facilitat schimburile comerciale între Transilvania și Țara Românească. Pe aici treceau — cum arată un document din 1413 — negustorii români cu miere, ceară, cereale, carne. Tot pe aici erau importate la Sud de Carpați produse rare, precum catifeaua de Ipria (Ypres-Belgia) sau „vilariul” (velurul) de Boemia.

Inițial castel regal, Branul a fost cedat de Sigismund de Luxemburg voievodului Țării Românești, Mircea cel Bătrîn. În 1419, după moartea „celui mai viteaz dintre principii” — cum scria un cronicar bizantin despre domnul Țării Românești — Sigismund de Luxemburg și-a reînstatat stăpînirea asupra Branului, punînd cetatea sub comanda comitelui seculor. În 1441, voievod al Transilvaniei a ajuns lăncu de Hunedoara. Conștient de valoarea strategică a cetății, el a ordonat o serie de reparații, a sporit garnizoana, supraveghind personal lucrările. După toate probabilitățile, de aici a pornit în strălucita campanie din 1442, care avea să-i aducă marea victorie de pe Ialomița.¹ În 1448, la comanda cetății a fost numit tot un român, nobilul bănăpan Nicolae de Bizere, care, de asemenea, a luat o serie de măsuri de întărire a ei.

Branul în stăpînirea Țării Românești

Încă în urmă cu un secol, într-un articol apărut în revista *Columna Iul Traian* (1875) și intitulat *Castelul Törzburg în posesiunea Basarabilor*, B. P. Hasdeu încerca să stabilească perioada în care cetatea s-a aflat sub stăpînirea Țării Românești. Puițitatea documentelor cunoscute atunci nu l-au îngăduit o datare riguroasă: alți cercetători și trecutul au încercat și ei să stabilească acestei perioade propunînd diferite date.

Emil Micu în *Castelul Bran* (1957) nu fixează cu precizie începutul stăpînirii, admițînd că aceasta a luat sfîrșit în 1427. El consideră privilegiul comercial dat în 1413 de Mircea cel Bătrîn negustorilor brașoveni drept primă mărturie a acestei stăpîniri. Ana Maria Henegariu (*Cetatea Bran*, 1963) situează stăpînirea „numai asupra cetății Bran[...] între 1412 și 1419”, deși în altă parte menționează că în 1395 „regele Ungariei îi dăruiește lui Mircea [...] și cetatea Bran”. Titus Hasdeu (*Cetatea Bran*, 1968) consideră că Mircea a primit cetatea în 1395, iar după moartea sa (1418) „Branul continuă să se afle cu intermitențe în posesiunea domnilor munteni, Mihail (1419), Dan II (1422) și Radu Praznaglava (1424)”. În sfîrșit, într-un articol recent², Pavel Binder propune intervalul 1417-1427.

Analizînd toate documentele emise în perioada cuprinsă între 1377 și 1427, credem că am reușit să delimităm mai riguros perioada în care Branul s-a aflat în posesia Țării Românești. În cele ce urmează, prezentăm cititorilor documentele relevante asupra acestei stăpîniri.

În 1395, au fost conferite, de către Sigismund, regele Ungariei, plebanului Thomas din Brașov și rudelor sale, posesiunile Țărnești (la 9 martie) și Tohan (25 martie) — ambele ținînd de „cetatea noastră [a lui Sigismund] Terch”.

Asadar, la acea dată, Branul nu fusese încă cedat Țării Românești, lucru valabil și în prima parte a anului 1406, cînd, la 6 aprilie, Sigismund confirmă cele două donații (ele mai fuseseră confirmate și în 1398) cu mențiunea expresă „cetatea noastră Terch”.

La 18 septembrie 1412, voievodul Transilvaniei, Stibor de Stiboritz a emis un act în care vorbește despre „vama, care mai înainte a fost obiceiului să fie luată la cetatea Törz, dar deoarece cetatea sus-pomenită se afla în mîini străine, de aceea acea vamă trecuse în orasul sus-amintit [Brașov]”.

În privilegiul vamal emis de Mircea cel Bătrîn pentru negustorii brașoveni la 6 august 1413, Branul este menționat ca vamă a Țării Românești, „cu numele Terch”.

La 7 iunie 1419, Sigismund emitea un nou document în care, referindu-se la apropiata preluare a cetății de către comitele seculor, vorbește despre „castelul cetății noastre, numite Thurch, rînduți de răposatul, măritul Mircea, fostul [voievod] al Țării Românești și de Mihail, fiul lui, voievodul de acum”.

Cu toate acestea, Branul este menționat în continuare ca în privilegiul lui Mircea cel Bătrîn din 1413 și în privilegiile comerciale emise de Mircea cel Bătrîn Țării Românești de mai tîrziu (Radu Praznaglava — 21 octombrie 1421, Dan II — 23 octombrie 1422 și 10 noiembrie 1424). Însă poruncile de aplicare pentru aceste privilegii sînt adresate vameșilor de la Rucăr, Dimbovița și Prahova — ceea ce ne îndeamnă să credem că la datele respective, la Bran nu mai era o vamă a Țării Românești, fiind mutată la Rucăr.

La 1 iunie 1424, Sigismund adresa o poruncă către castelanii din Bran, subordonați comitelui seculor, deci, la acea dată, stăpînirea Țării Românești asupra Branului încetase. Menționarea în privilegiile comerciale din 1421, 1422 și 1424 a vămii ca în documentul din 1413 se explică prin aceea că în cancelaria domnească era folosit ca model acest privilegiu, ale cărui formulări nu au fost adaptate la schimbările intervenite, pe cînd poruncile de aplicare reflectă situația reală la acea dată.

Asadar, cum reiese din documente, trecerea Branului în stăpînirea Țării Românești s-a petrecut între aprilie 1406 (cînd documentele mai menționau stăpînirea lui Sigismund) și 1412 (cînd voievodul Stibor arată clar că vama nu mai depindea de Transilvania). Căuind momentul în care această trecere ar fi fost posibilă, ne atrage atenția întrederea din 1406 de la Severin, dintre Mircea cel Bătrîn și Sigismund de Luxemburg, cînd cei doi au alcătuit un plan de luptă antioimant³. S-ar putea ca atunci, Sigismund să fi hotărît să cedeze Branul aliatului său. În concluzie, propunem delimitarea stăpînirii Țării Românești asupra cetății Bran pentru perioada 1407-1419.

Gernot NUSSBÄCHER

¹ Denumirea românească de „Bran” apare mai tîrziu în documentele din prima domnie a lui Basarab Lalotă (1473-1476). Denumirea germană „Törzburg”, folosită de Hasdeu, derivă probabil din numele Tydricus, după cum era numită stîncă pe care cetatea a fost construită după 1377. Acest nume a devenit în limba maghiară „Terch” sau „Törchs” (pronunțare: terci). Forma românească „Turciu”, folosită mai tîrziu de către Mircea cel Bătrîn (1413), s-a păstrat în numele pîrului Turcu, care curge lîngă cetate.

² Magazin istoric, nr. 10/1977.

³ Majoritatea documentelor folosite au fost recent editate în *Documenta Romaniae Historica*, seria D, Relații între Țările române, vol. I, București, 1977, în limba originală cu traduceri în limba română, pe care le-am preluat în prezentul articol.

⁴ Cf. *Istoria României în date*, București, 1971, p. 85.

Deși atât de bine înzestrată din punct de vedere militar, castelul a slujit cu precumpănire intereselor comerciale. Încă în vremea când era castel regal, aici a fost instalată vama transilvăneană unde se percepea *tricesima*, a 30-a parte din valoarea mărfii. O vămuire cu a cărei plată negustorii brașoveni nu se puteau împăca, dorind, în consecință, să intre ei în stăpânirea castelului la construirea căruia își aduseseră o contribuție atât de substanțială. Prilejul s-a ivit în 1498, când visteria regală fiind secătuită, regele Ungariei, Vladislav II (1490-1516), s-a văzut nevoit să recurgă la un împrumut de 3 000 florini. Brașovenii au acordat suma, condiționând-o de zălogirea cetății pe zece ani.

Termenul părea scurt. Dar brașovenii își făcuseră bine socotelile. Peste zece ani, regele nu numai că nu și-a putut onora polița, dar a recurs la un nou împrumut de 2 000 florini pentru ca, după alți cinci ani, în 1513, datorită să sporească la 6 300 florini.

Ajunși în stăpânirea castelului, brașovenii au purces la reorganizarea conducerii acestuia. Castelani au devenit doi cetățeni de vază ai orașului, aleși anual de jude și de Sfatul Brașovului. În fiecare an (de obicei în luna ianuarie), castelanii prezentau o dare de seamă asupra modului în care fusese administrată cetatea. Cum dregătoria aducea profituri însemnate, foarte curînd judele și seniorul Sfatului orașenesc au preluat ei conducerea castelului. De fapt, fiind mai tot timpul la Brașov (unde funcțiile lor de jude și, respectiv, senior al Sfatului, îi reclamau cvasipermanent), cetatea era administrată de slujbași cu leafă: un pîrcălab, însărcinat cu conducerea domeniului și judecarea pricinilor, un chelar care „gestiona” alimentele și un pivnicer, care ținea contul băuturilor. Contabilizarea era, dealtfel, deosebit de riguroasă. Cu prilejul vizitelor unor personaje mai importante, ca aceea a lui Pierre Lescarpier, din 1574, sau a lui Nico-

lae Pătrașcu vodă, fiul lui Mihai Viteazul, în 1599, la cetate se dădeau oșpete fastuoase, gazdele neuitînd să înregistreze cheltuielile făcute în onoarea oaspeților. La 9 iulie 1600, cînd doamna Stanca, soția lui Mihai Viteazul, a poposit și ea la cetate, pîrcălabul Hannes Conrad a avut grijă să înregistreze pînă și numărul păstrăvilor prinși în vivariul (un fel de helleșteu) cetății — 207 buci!.

Chivernisire negustorească, desigur, dar aducătoare de importante beneficii; valoarea mărfurilor trecute prin vamă atinge la începutul veacului XVII, frumoasa sumă de 167 000 florini.

Evident, așa cum negustorii brașoveni nu se împăcau cu plata vămii, nici principii Transilvaniei nu se puteau împăca cu pierderea unei atât de importante surse de cîștig. În 1612, Gabriel Báthory i-a chemat în judecată pe brașoveni pentru restituirea cetății. Procesul amenințînd să se prelungească, principele a recurs la un viclesug. El i-a convins pe vicecastelanii Johann Raab și David Horvath să predea cetatea pe care — pentru orice eventualitate — o impresurase, promițîndu-le în schimb libertatea. O săptămînă mai tirziu (deschiderea porților cetății se petrecuse la 4 aprilie 1612), principele și-a încălcat cuvîntul, cei doi plătînd cu viața.

Dar Branul nu voia, se pare, să slujească lui Marte. În 1651, negustorii brașoveni au intrat definitiv în stăpînirea castelului, pe care Gheorghe Rákóczy II (1648-1658) s-a văzut obligat să-l vindă pentru a face față dificultăților financiare. Pentru a doua oară în istoria Branului, Mercur îl învingea pe Marte!

Chiar dacă pentru o vreme — în 1660 — un general al lui Rákóczy II a ocupat cetatea, chiar dacă în veacul XVIII, Habsburgii, stăpîni din 1699 peste Transilvania, au încercat să-i impună și ei dominația, brașovenii n-au mai cedat castelul pe care acum îl simteau, ca parte integrantă a orașului. Cu toate că, începînd din 1836, odată cu desființarea vămii, importanța castelului scăzuse considerabil.

În timpul revoluției din 1848, cetatea a fost ocupată de sâtenii din împrejurimi, care au stăpînit-o vreme de cîteva săptămîni. Evenimentul a avut loc la 9 octombrie 1848, cînd în casa lui Ioan Vartolomei (cărturar din Bran) s-a organizat o întrunire la care s-a hotărît înlăturarea castelanului și preluarea cetății de o „gară națională” aflată sub comanda tribunului Aron Moșoiu. Acțiunea a izbutit, revoluționarii numind în locul castelanului pe Ioan Pușcaș din Sohodol, dar pentru puțină vreme căci armata trimisă de magistratul Brașovului a restabilit „ordinea veche”.

Sporadic, Branul a revenit în atenția opiniei publice. În 1877 — de teamă că avîntul luptei românilor pentru independență se va răsfîrge și în Transilvania —, autoritățile austro-ungare au luat hotărîrea abuzivă de a distruge acoperișul cetății (și înlocuirea lui cu fașine și pămînt) pentru a o „proteja” împotriva unui „eventual” bombardament român. Brașovenii au protestat vehement, intentînd proces autorităților chezaro-crăiești, proces isprăvit în 1883. Prin sentința pronunțată, autoritățile au fost obligate să refacă cetatea așa cum era înainte de 1877. Cîțiva ani mai tirziu, clădirea a fost transformată în sediu al oficiului silvic.

În 1922, Branul a devenit castel regal. Clădirii i-au fost aduse — de către arhitectul Carol Liman — numeroase transformări: construirea unei căi de acces, reamenajarea unor interioare și chiar instalarea în fostul puț de apă săpat în piatră, la o adîncime de 54 m, a unui lift. Transformări funcționale, desigur, dar păgubitoare pentru monument, deoarece i-au redus, în bună măsură originalitatea.

Prin semeția sa, prin soliditatea construcției cît și prin viețuirea neîntreruptă, de-a lungul celor șase veacuri de existență, Branul (din 1957 muzeu de istorie și artă feudală) rămîne una dintre cele mai prețioase vestigii ale istoriei patriei.

Din tradiția luptei unite a românilor

12 octombrie 1659

TRATATUL DE LA BRAN

La 12 octombrie 1659, porțile cetății Bran se deschideau pentru a primi doi oaspeți de seamă: Constantin vodă Șerban, plin nu de mult (1654-1658) voievod al Țării Românești, și Gheorghe Rákóczy II, principele Transilvaniei.

Evenimentele care au precedat acest moment sînt cunoscute. În 1658, atît Constantin Șerban, cît și Gheorghe Ștefan, domnitorul Moldovei, se pronunțaseră deschis pentru apărarea cu orice preț a independenței principatelor lor. Chemați la Poartă, pentru a da socoteală, ambii voievozi au refuzat să se conformeze, refugiindu-se în Transilvania, la principele Gheorghe Rákóczy II. Domnitorii au devenit în Țara Românească — Mihnea III (Mihail Radu) și în Moldova — Gheorghe Ghica. Dacă cel din urmă era adeptul unei politici de aliniere la politica Porții, Mihnea III s-a dovedit un adept hotărît al luptei, inițiind o amplă campanie antiotomană. În care a angrenat toate cele trei principate românești. În septembrie 1659, o solie munteană alcătuită din mitropolitul Ignatie și Radu logofătul a mers la Tg. Mureș, pentru a trata încheierea unei alianțe cu principele Transilvaniei. La lucrările Dietei din Tg. Mureș a participat și Constantin Șerban, care se înțelegea cu Gheorghe Ștefan să plătească datoria acestuia față de Rákóczy (6000 taleri); fostul voievod al Moldovei renunța, în schimb, la pretențiile de a reveni pe tronul acestui principat.

La 4 octombrie, solii munteni au încheiat, în numele lui Mihnea III, tratatul de alianță cu principele transilvan. Pentru încheierea unui tratat asemănător se îndreptau, la 12 octombrie 1659, Gh. Rákóczy și Constantin Șerban, spre Bran. Prin această convenție, fostul voievod renunța la pretențiile asupra tronului Țării Românești în favoarea lui Mihnea III, primind asigurarea că va fi sprijinit de principe pentru obținerea tronului Moldovei și în acțiunea antiotomană.

Publicat în **Monumenta Comititalia Regni Transsylvaniae**, XII, Budapesta, 1887, documentul — importantă sursă pentru cunoașterea legăturilor dintre cele trei țări române — a fost mai puțin cunoscut în istoriografia noastră și, de aceea, socotim util să redăm cîteva părți mai semnificative din cuprinsul lui:

....Întrucît noi dorim să fim spre marele folos al creștinătății [...] Îmi cedez drepturile mele voievodului actual sus-amintit (Mihnea III), în timp ce el mi-a promis [...] ajutor pentru ocuparea de către mine a scaunului domnesc al Moldovei.

Întrucît sus-amintitul principe Gheorghe Rákóczy mi-a promis ajutor pentru ocuparea scaunului voievodatului Moldovei (lucru despre care mi-a dat și carte semnată și pecetluită de domnia sa), la rîndu-mi, spre a-mi dovedi recunoștința, și eu mă angajez la respectarea următoarelor obligații:

1) Că voi fi prieten prietenilor și dușman al dușmanilor săi; în nici un fel nu-l voi părăsi pe domnia sa; oricînd domnia sa va dori ajutor, fie parțial, fie sub conducerea mea, îl va primi și chiar eu personal mă voi duce în ajutorul său, fără nici o excepție și întîrziere voită.

2) Nu voi purta tratative fără știința [...] domniei sale.

3) Voi căuta să atrag toți prietenii mei la credință față de domnia sa.

4) Atît la Poartă cît și în orice altă parte [...] voi sprijini și promova interesele domniei sale.

5) Orice curs ar lua, fie și vitreg, soarta domniei sale, nu voi întoarce prietenia mea de acum Impotrivă domniei sale și nici nu voi duce tratative (în acest sens). Mai mult chiar, mă angajez în mod asemănător să respect aceleași îndatoriri și față de ilustrul domn Francisc Rákóczy, domnia sa angajîndu-se să respecte promisiunile ilustrului său părinte".

Desfășurarea evenimentelor a fost — cum se știe — potrivit planurilor celor trei principii. În plină ofensivă (sub primii viziri din familia Koprulü, Turcia cunoștea perioada de apogeu a puterii sale), otomanii au înfrînt încercarea celor trei țări de a se elibera de sub suzeranitatea Porții. Încăunat la 2 noiembrie 1659, peste numai cîteva săptămîni, la 21 noiembrie același an, Constantin vodă s-a refugiat din nou în Transilvania; Mihnea III a plătit cu tronul și apoi cu viața, iar Gheorghe Rákóczy II a mai rezistat scurtă vreme (mai puțin de un an) în Transilvania.

Mărturie a trecutului comun de luptă al tuturor românilor pentru libertate și independență, documentul încheiat la Bran ilustrează o dată mai mult importanța cetății ca puncte de legătură între pămînturile românești.

Ioan PRAHOVEANU

Generalul ION EMANUEL FLORESCU

Prof. RADU FLORESCU
S.U.A.

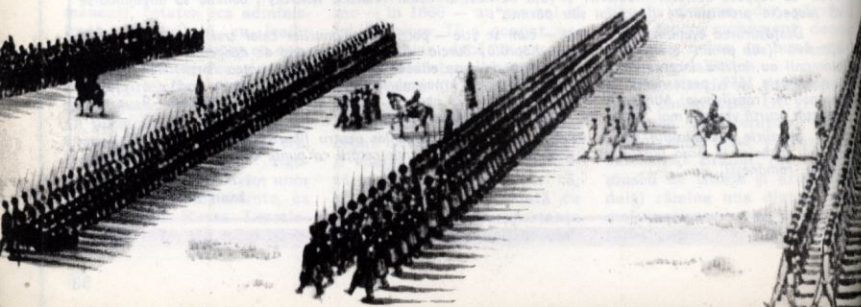
Născut în România, istoricul Radu Florescu — președinte al Asociației de Studii românești din S.U.A., profesor la Boston College Massachusetts — și-a făcut studiile la Oxford (Anglia), pe care le-a continuat în Texas, la Universitatea Austin, unde a fost admis ca asistent al profesorului T.W. Riker. Sub îndrumarea acestuia a început să lucreze și la teza de doctorat, cu tema Regulamentul organic din Țara Românească și Moldova.

În ultimul deceniu, a efectuat numeroase vizite de studiu în țara noastră. Cu ocazia vizitei din 1977 a ținut o comunicare la Institutul de istorie „N. Iorga” despre generalul Emanuel Florescu, pe care revista noastră o publică într-o formă prescurtată.

Aș fi dorit, așa cum se obișnuiește, dealtfel, ca altcineva să facă portretul unuia dintre înaintașii mei. Singura scuză ar fi, totuși, faptul că nu sînt un descendent direct al generalului Florescu. Pe de altă parte, mă gîndesc că, evocîndu-i memoria, vreunul din tinerii cercetători se va simți îndemnat să reconstituie mai cuprinzător personalitatea și cariera politică a celui care a fost colaborator apropiat al domnitorului A.I. Cuza, a celui despre care, în 1934, istoricul militar Radu R. Rosetti, cu ocazia primirii sale în Academia Română, a rostit un discurs intitulat *Un om uitat, generalul Ion Emanuel Florescu*.

În bogata corespondență a pașoptiștilor se află și scrisorile schimbate între aceștia și generalul Florescu; el însuși și-a strîns în volum cuvîntările și a scris o serie de monografii avînd subiecte din istoria militară, iar voluminoasa arhivă Cuza este și ea bogată în fonduri „Florescu”. Iată de ce, regretatul academician Constantin C. Giurescu, cunoscînd toate acestea, îmi spunea, cu puțin timp înainte de a muri, că ar trebui încurajate cercetările istorice privind viața lui Ion Emanuel Florescu.

Ascendența familiei sale poate fi urmărită pînă în secolul XV, cînd, sub domnia lui Vlad Țepeș, apare menționat ca mare vor-

nic, un anume Vintilă Florescu. Odată cu Drăghici, fiul acestui Vintilă, și cu nepotul său, Stroe, ucis în urma unui conflict de către domnitorul Radu Paisie, ajungem în sec. XVI, când, documentele îl amintesc pe marele comis Radu Florescu, sfetnic și emisar de încredere al lui Mihai Viteazul la Constantinopol. Prin marele vistiier Constantin Florescu ne apropiem de frații Iordache și Manolache, mari vornici, unchiul și, respectiv, tatăl generalului Ion Emanuel.

În anii dinainte de 1848, casa „Florescu” din București a jucat rolul unui cartier general, unde s-au întocmit planurile revoluției iar, după ce aceasta a fost sugrumată de forțele contrarevoluționare externe, Floresții au pornit pe calea exilului. Unii și-au petrecut viața în tovărășia călților; alții, ca Dumitru Florescu — străbunicul meu și unul din fondatorii Conservatorului care poartă azi numele lui Ciprian Porumbescu — punând pe note celebra *Steluță* a lui Alecsandri, sau compunând cîntece patriotice ca *Hora lui Cuza Vodă*, și-au găsit un refugiu în muzică. Nepotul său de soră, Bonifaciu, cunoscut critic literar de limbă română și franceză, avînd de ales între numele de Bălescu și Florescu, l-a păstrat pe cel din urmă.

Viața tuturor acestor bărbați și femei a stat sub semnul patriotismului, al modestiei și perseverenței. Recent am aflat că bunicul meu Alexandru Florescu a fost, în 1892, unul din fondatorii Ligii culturale și, împreună cu Nicolae Iorga, pe atunci primul său secretar, a sprijinit interesele populației române din Transilvania. Prin vizitele sale în principalele capitale ale Europei a încercat să trezească simpatia unor largi cercuri din opinia publică față de poporul român.

Dar să ne reîntoarcem la Ion Emanuel. S-a născut la Rîmniciul Vlcea, cu doi ani înainte de revoluția lui Tudor Vladimirescu. A urmat cursurile vestitei școli naționale, pe unde au trecut toți marii oameni politici din epocă ai României, Colegiul Sf. Sava, și unde, în vremea respectivă, mulți dintre profesori erau transilvăneni. Și fiindcă așa era obiceiul, a plecat să-și continue studiile la Paris. Întîi la Liceul „Louis le Grand”, apoi

la „École d'Etat Major”. Acolo l-a avut ca director pe generalul Jacques Aupick (1789-1857), care învățase arta militară de la însuși Napoleon, iar ca profesor pe căpitanul Roccancourt, a cărui lucrare, *Datoriile orașului*, a apreciat-o atât de mult, încît a tradus-o, în 1844, în românește. Atît educația patriotică primită în țară la Colegiul Sf. Sava, cît și experiența militară cîștigată în Franța, îl desemnau ca cel mai potrivit pentru a se ocupa cu reorganizarea pe baze moderne a armatei.

Locotenentul Ion Emanuel Florescu a intrat astfel în vîltoarea unei vieți naționale extrem de frămîntate. Ascensiunea lui sub viitorul socru, Gheorghe Bibescu, ales domn al Țării Românești în 1842, a fost foarte rapidă: ofițer de ordonanță atașat domnitorului și căpitan la 24 ani, a fost înaintat doi ani mai tîrziu, la gradul de maior. În această calitate, însărcinat de domnitorul Bibescu cu organizarea oștirii Țării Românești, a fondat prima școală militară românească (1846), unde a ținut primul curs de tactică și strategii militare.

Deși în timpul studenției la Paris simpatizase cu țelurile revoluționarilor de la 1848, când s-au declanșat evenimentele, el a rămas alături de Bibescu, mai mult din pricina jurămîntului de credință depus ca soldat, și nu pentru că îi era ginere. După înăbușirea revoluției și odată cu venirea domnitorului Știrbei (1849), și-a reluat treburile de om politic, dar a fost silit să le întrerupă datorită izbucnirii războiului Crimeii, în timpul căruia a fost atașat, ca ofițer de ordonanță, cu grad de colonel la Cartierul General Rus al generalilor Lüdgers și Donnenberg. Această misiune a reprezentat, de fapt, singura experiență concretă de război, din întreaga sa activitate.

Ion Emanuel a crezut întotdeauna în reușita unirii Principatelor române. Credincios vechilor loialități, a susținut și în 1859 candidatura lui Gheorghe Bibescu, dar dîndu-și seama că nu vor exista destule voturi pentru a o face viabilă, Florescu a jucat un rol de seamă, convingînd forțele conservatoare să-l sprijine pe Al. I. Cuza. La scurt timp după ce a fost ales domn, Cuza i-a încredințat Ministerul de Război și o prietenie de o viață, prietenie ce a intrat în istorie.

(Continuare în p. 63)

Defilarea armatei române, la 5 octombrie 1872, la Suseni. Desen dedicat generalului Emanuel Florescu, ministru de Război și organizatorul armatei române (Biblioteca Academiei R.S. România)

ȚĂRANII CANTOANELOR ÎNFRUNTĂ CASA DE HABSBURG

HANS WITZIG

La 15 noieembrie 1315, oastea țărănească a trei cantoane elvețiene, Schwytz, Uri și Unterwalden, înfruntau, în defileul Morgarten, din Nordul Elveției, cavaleria înzăută și bine echipată a ducelui Leopold de Austria. Era prima înfruntare armată — dintr-o lungă suită ce avea să urmeze — între Habsburgi și Liga veșnică a celor trei cantoane elvețiene autonome, în cadrul Imperiului romano-german, încheiată la 1 august 1291¹. Deși nu fusese făcș antihabsburgic, tratatul semnat cu 24 ani înaintea episodului de la Morgarten și care poate fi apreciat astăzi drept un „pact de asistență mutuală“ viza, în primul rind, puternica familie feudală vecină (castelul strămoșesc al Habsburgilor se află în actualul canton elvețian Aargau), care, din 1273, prin Rudolf I, urcase pe tronul cezarilor germani și urmărea să acapareze teritoriile cantoanelor forestiere din zona trecătorilor alpine.

Ce l-a determinat însă pe ducele Leopold de Austria să pornească tocmai atunci, în toamna anului 1315, expediția contra pădurenților

(cum erau numiți locuitorii acestor ținuturi), ostili lui dintotdeauna? În noaptea de 6 spre 7 ianuarie 1314, șvițerii (muntenii din Schwytz) dăduseră o lovitură la Mănăstirea Einsiedeln (Sihăstria). Ea a rămas în istorie sub numele de „Spargerea Mănăstirii Einsiedeln“. Un vechi litigiu opunea pe căpetenia pădurenilor stareșului acestei mănăstiri. Neînțelegerea pornise de la unele terenuri defrișate de șvițeri — care își asiguraseră astfel pășuni și fânețe — considerate de mănăstire a fi ale ei, pe temeiul unor hrisoave împărătești. Șeful ierarhic spiritual al stareșului, episcopul din Constanța, îi excomunicase pe șvițeri, dar aceștia nu se intimidaseră. Veniseră să ia cu asalt mănăstirea, pentru a obține actele de proprietate. Stareșul plecase însă cu o zi înainte cu hrisoavele respective, așa încit șvițerii, după ce devastaseră încăperile lăcașului, fără să găsească actele, luaseră ostateci pe toți călugării nobili aflați în acel moment acolo, eliberându-i abia în primăvara următoare.

Fapta lor avea să aibă consecințe grave. În calitate de ocrotitor al mănăstirii, ducele Leopold de Austria n-a putut admite ca o mină de țărani să comită nepedepsiți o asemenea ne-

¹ Magazin istoric, nr. 4/1977.

La Morgarten, cavalerii lui Leopold I s-au așteptat la un război ușor, chiar vesel...

legiure. Cu atât mai mult cu cât, în ultimii ani, pădurenil se împotrăviseră tot mai des expansiunii habsburgice, afirmându-și aspirațiile de independență.

Lupta care a urmat, cea de la Morgarten, poate fi considerată — după cum au relevat numeroși istorici — o soră geamănă a Posadei noastre, unde cu 15 ani mai târziu Basarab I, întemeietor și domn al Țării Românești, a zdrobit cavaleria lui Carol Robert al Ungariei¹. În fața amenințării unui suveran puternic, două popoare mici, aflate la sute de kilometri distanță, au procedat identic: și-au unit toate forțele de care dispuneau, au folosit cu abilitate tactică terenul, împotriva armatei feudale invadatoare, au surprins-o și au nimicuit-o într-o trecătoare de munte, asigurându-și astfel independența statală.

Fragmentul prezentat într-o formă restrinsă este extras din cartea istoricului elvețian contemporan Hans Witzig Von Morgarten bis Marignano (De la Morgarten la Marignano), apărută la Zürich, care prezintă 200 ani de istorie militară a confederației elvețiene: de la izbînda din 1315, în fața Casei de Habsburg, pînă la bătălia din 13-14 septembrie 1515, cînd oastea cantonală, care interveniseră de partea Spaniei în războaiele pentru Italia, a fost înfrîntă de armata franceză.

Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

F.D.

¹ Magazin istoric, nr. 1, 10/1971.

...dar arta lor militară s-a dovedit zadarnică în fața curajului pădurenilor (imagini dintr-o gravură de epocă)

În toamna anului 1315, Leopold a pregătit expediția împotriva nesupușilor. Zadarnic l-a sfătuit contele Friedrich von Toggenburg să-și rezolve pe cale pașnică pretențiile sale în Ținuturile Păduroase (Waldstatten). În calitate de vecin al șvțierilor, Toggenburg i-a dat asigurări că aceștia păreau dispuși să nu mai fie atît de războinici. Dar Leopold a rămas neclintit în hotărîrea sa. Pentru el, această expediție de pedepsire nu reprezenta decît o datorie impusă de măreția și prestigiul casei sale.

Prin urmare, contele vasał Otto von Strassberg, cu forțele sale, urma să năvălească peste Muntele Brûnig în Ținutul Obwalden (pădurile de sus), armata din Lucerna, cu ajutorul navelor ei, avea să debarce în Nidwalden (pădurile de jos), iar el însuși, cu armata principală, avea să lovească prin surprindere pe rebeli la poalele Munților My-

thenhorn, acolo unde se aflau probabil conducătorii și inițiatorii „Ligii Ținuturilor Păduroase”.

Oierii contra cavalerilor înzăuați

Și astfel, cu puțin înainte ca iarna să îngroape văile munților sub zăpadă și gheață, s-a pus în mișcare, împotriva acestor rebeli, cea mai numeroasă și mai falnică oaste feudală — din cîte văzuseră pînă atunci Ținuturile Austriei de Sus — sub conducerea ducelui. Stringerea și rînduirea ei s-au făcut chiar în preajma trecătorilor munților Elveției, în orașelul austriac Zug. Pedestrimea a răspuns chemării cu mai multă bunăvoință ca de obicei; i se făgăduise un război ușor, chiar vesel. Ce puteau oare întreprinde acei oieri împotriva

forței copleșitoare a cavalerilor înzăuați și greu încercați în lupte?

Venind dinspre Zug și urcînd domol muntele, oastea ducală a ajuns la un lac liniștit, singuratic, înconjurat de coaste împădurite. S-a făcut popas în satul Aegeri, al cărui nume îl avea și lacul. În timp ce la focurile taberei se frigeau hălci de carne, iar tinerii din oaste se zbenzau pe rogojini, într-un joc vîio cu mingea, ducele a convocat la biserică pe mai marii oștirii. Se simțea dator să-i lămurească asupra ultimelor sale hotărîri.

Pentru înfăptuirea expediției, avusese de ales între două căi de înaintare. Prima, și cea mai lesnicioasă, ar fi dus de-a lungul lacului Zug și, trecînd peste riul Orth, ajungea chiar în interiorul Ținutului muntos. De ce s-a hotărît totuși în ultimul ceas pentru cealaltă cale, ceva mai lungă și chiar mai anevoioasă?

Pentru că elvețienii din Schwytz, socotind-o pe prima drept cale principală de pătrundere în văile lor, o fortificaseră și se instalaseră acolo; erau pe deplin convinși că numai pe acolo avea să aibă loc atacul. Ca urmare, trecerea printre Munții Ross și Morgarten nu numai că nu se găsea închisă de vreo palancă (posadă), dar nici nu era păzită serios. Ducele fusese informat despre aceasta de una dintre iscoadele sale, cavalerul von Hunenberg, care cunoștea bine locurile, având domenii în ținutul Arth. Ce putea fi deci mai firesc decât de a înșela și reține pe loc adversarul printr-o manevră simulată, pentru a putea pătrunde în țara sa pe altă cale, prin surprindere?

Înainte zorilor zilei următoare, oastea ducală se înșirua cu un șarpe fără sfârșit pe malul răsăritean al lacului Aegeri. În frunte călăreau nobilii. Calea îngustă, de-a lungul malului, îngăduia rînduri de numai doi călăreți, urmați de șirurile strînse ale pedestrimii. Dar de partea cealaltă a Landmarkului, evenimentele erau așteptate în cu totul altă stare de spirit decât credeau dușmanii. Șviterii se pregăteau de împotrivire ca micul David în fața uriașului Goliat. Urmările unei înfrîngerii ar fi fost neînchipuit de grave pentru ei. De fapt, acest război era de multă vreme așteptat. De aceea șviterii își închisese toate trecătorile, după regulile artei fortificațiilor militare, ca de pildă la Altmatt și mai ales la Arth. Valul de apărare de la Letzi fusese prelungit pe povârnișurile Munților Rigi și Ross, prin pădurea de nepătruns de la Landwehr, în timp ce un al doilea val înțreaga apărarea țării la Oberarth. Nici accesul portuare de la Arth, Brunnen și de dincolo de lac, la poarta spre Unterwalden, nu rămăseseră în afara atenției. Turnuri fortificate și baricade de pari înfipti pe fundul lacului făceau anevoioasă orice încercare de surprindere pe apă.

Cu aceste mijloace, bărbații, care purtau răspunderea pentru viitorul poporului lor, pregătiseră toate locurile

de apărare. Ei dădeau acum ultimele dispoziții pentru cașurile decisive.

După nici o oră

Prin iscoade care cutezaseră să ajungă în imediata apropiere a dușmanului, șviterilor li s-a confirmat astfel ceea ce vecinul și confidentul lor Hunenberg le dezvăluise printr-un mesaj aruncat cu săgeata. O strajă a valului de la Arth o ridicase de pe jos. „Feriți-vă la Morgarten!”, au citit pe răvaș. Era sigur oare că ducele intenționa să pătrundă prin acea cheie îngustă dintre munți, pe care omiseseră să o fortifice? Dar de ce oare o scăpaseră din vedere? Nici un meșter de fortificații nu ar fi putut-o asigura cu mai multă iscusință. Era o capcană naturală. Capătul lacului se prelungea cu o pantă lungă de teren, care era însă flancată pînă sus, la trecătoare, de grupuri de stînci împădurite, denumite de localnici „pereții de stîncă”. Pe atunci, între ele, se umflau apele ce se scurgeau de pe povârnișuri în niște mlaștini adînci.

Cine ar fi vrut să treacă prin strîmtoare era constrins să străbată un drum abrupt și anevoios — care, pe marginea mlaștinei, trecea chiar pe lîngă prăpastia de la Morgarten — apoi să depășească obstacolul constituit de șirurile de stînci care flancau porțiunea mai joasă a drumului. Era un loc parcă anume creat ca să fie apărut cu oameni puțini.

În aceeași noapte în care ducele și-a pus în mișcare armata, șviterii s-au pregătit să-l întîmpine în pădurile de acolo, împreună cu aliații lor din Ury. Își strînseseră forțele principale înăpoiu unui perete de stîncă care, mai jos de satul Sattel, tăia trecătoreea ca un ultim meterez. Pe cei doi pereți mai înaltați se găseau ca avangardă „temerarii”, aleși dintre oamenii cei mai voinici și mai destoinici. Trebuiau să rămînă acolo pînă ce avea să se dea semnalul de atac. Li se poruncise ca, în nici un caz, să nu se miște mai înainte din loc.

Oamenii stăteau astfel nelincinți sub rămurișul des de

la marginea pădurii. Sub ei, pe lîngă poalele abruptului pripor cu iarbă, înveșmîntat într-o brumă densă, abia se zărea drumagul pustiu. Nici un strigăt nu întrerupea liniștea nopții. Deasupra piscului Morgarten tocmai se vestea ivirea zorilor, cînd niște bătai de copită au trădat apropierea dușmanului. Nu mult timp după aceea, capul coloanei sale a depășit peretele cel mai înalt. Cele două avangărzi au lăsat să treacă pe sub ele „lance după lance” (grupuri de trei pînă la șapte oameni conduși de un nobil). Nu se observa încă nici o trupă pedestră, coloana călăreților parea să nu aibă sfîrșit. Capul ei trebuia să fi ajuns la ultimul perete, în spatele căruia se găseau pregătite forțele principale ale pădurenilor, cînd, de undeva, din jos de virful Morgarten, de unde întreaga vale putea fi cuprinsă cu privirea, un corn sună cu vuiet puternic atacul. Ceea ce a urmat a fost cumplit. Bolovani vișind și trunchiuri de copaci prăbușindu-se de pe pereții de stîncă, oameni răcnind, năpustindu-se în salturi și învîrtind deasupra capului măciuci cu coada lungă; pe drum, grupuri învîlmășite și zăpăcite de oameni în zale, cu armăsarii lor nechezînd speriați; călăreți care se străduiau disperăți să se cațare pe povârnișurile alunecoase și care brusc se rostogoleau în prăpastie; alții, pe cai înnebuniți de spaimă, sub grindina de pietre, goneau de-a dreptul în mlaștină. Zăngănit de lănci, nechezături de cai, sunete agitate de corn, porunci răcnite, strigăte de furie și de moarte. Cavalerii care se repezeau înainte cădeau în fața forțelor principale ale dușmanului, ieșite din ascunzișurile lor; cei care își căutau scăparea înăpoi, pe drum, trebuiau să răzbească printre avangărzile de pe pereții de stîncă dinspre vale. Toată arta militară, tot curajul în fața morții al celor astfel atacați prin surprindere, fuseseră zadarnice. Într-un asemenea loc, o luptă organizată de cavalerie era imposibilă; fiecare a trebuit să se descurce cum a putut.

(Continuare în p. 61)

DINCOLO DE CALELE VASELOR DE SCLAVI... (I)

PHILIP D. CURTIN

Slavia a constituit un subiect istoric pe care cercetătorii l-au tratat subliniind, mai ales, caracterul ei înjositor pentru condiția umană. Instituție de amploare în istorie — de la antichitatea sclavagistă la negoțul de sclavi din evul mediu, de la regimul sclavagist din secolele trecute pe continentul american și pînă la enclavale tirgurilor cu sclavi, din unele zone, în secolul nostru — slavia a reprezentat, rînd pe rînd, o realitate social-economică-politică înfricoșătoare, o stare de spirit antiumană, o țintă de luptă, pînă la a deveni obiect de studiu istoric. În ultimul deceniu, fenomenul exploatarei sclavilor, indiferent de epoca istorică în care s-a produs, a intrat într-o nouă fază — aceea a cercetării sale, științifice, lucide și obiective, a descifrării, nu numai a anatomiei sale clasice, ci și, ceea ce este extrem de interesant, și a proceselor sale interne, a cauzalității-

lor și implicațiilor celor mai intime, multă vreme estompate de suvoitul luptei de emancipare și de eliberare, pe cît de necesară pe atît de dreaptă. Din această nouă literatură, istorică, fie ea ficțiune, fie documentară, un exemplu îl formează lucrarea scriitorului american de culoare Alex Haley, Rădăcini, care s-a bucurat de un enorm succes. Un alt mod de a pătrunde în meandrele, misterioase încă, ale acestei odioase lumi a sclaviei îl reprezintă studiul lui Philip D. Curtin, profesor de istorie la Universitatea din Wisconsin, S.U.A., care face parte din culegerea intitulată History of West Africa, editată de J.F.A. Ajayi și Michael Crowder, specialiști în istoria Africii, și publicată la Londra, în 2 vol., în 1971 și 1974. Extrasele sînt prezentate într-o formă intractivă prescurtată; titlul și subtitlurile aparțin redacției.

Comerțul cu sclavi în bazinul Oceanului Atlantic a fost apreciat drept cea mai masivă migrație intercontinentală din istoria omenirii. Timp de trei secole, Atlanticul a fost traversat mai mult de africani decît de albi. Deplasarea populației de culoare a fost importantă prin rezultatele ei demografice — despopularea unei părți a Africii — dar și pentru faptul că a contribuit la crearea unei vaste rețele de producție și de comerț, de-a lungul țărmurilor Oceanului Atlantic, denumită uneori „Sistemul Atlanticului de Sud”. Bazat pe prelucrarea materiilor prime din Brazilia, zona Mării Caraibilor și regiunea de Sud a Americii de Nord, influența lui depășea cu mult plantațiile, făcîndu-se simțită în cîteva continente. În Europa de unde luă cadrele de conducere, administrative și co-

merciale; în America de Nord de unde proveneau cheres-teaua, alimentele, navele comerciale și echipajele lor; în America de Sud, sursa argintului monetar și în Africa, de unde se recrutau sclavii. Acest ultim cuvînt rămîne unul dintre cele mai greu de definit din vocabularul științelor sociale. Dictionarele menționează condiția sclavului, considerat un lucru cumpărat și vîndut ca oricare altă proprietate. Dar faptul că putea fi vîndut în mod legal nu era decît un element din complexul de relații, alcătuite din legi și obiceiuri, care îl legau pe individ de societatea sa. Deși tradiția sclaviei din Africa, Europa și Orientul Mijlociu se pierde în negura timpului, forma ei diferă de la o societate la alta.

În Imperiul roman, sclavul unei persoane importante se bucura de posibilități inac-

cesibile plebeilor săraci, căci mulți dintre ei reușeau, după eliberare, să dobîndească slujbe oficiale. În Marocul sec. XVIII, un abid — ostaș din garda personală a sultanului, inițial sclav cumpărat din Africa Neagră — avea putere să se amestece în politica de stat, jucid un rol hotărîtor în întronarea și detronarea suveranilor.

În Africa Occidentală, tradiția sclaviei diferă de la o țară la alta. În regiunea islamică, la Nord de savane, legea permitea înrobirea necredincioșilor ca mijloc de convertire, cu obligația pentru proprietar de a supraveghea educația religioasă a sclavului. Drepturile ultimului difereau chiar în cadrul aceleiași societăți. Îndeobște, la început, prizonierul de război era la cheremul celui ce-l capturasese. Odată putea omorî sau vinde. Cădat vîndut, intra

în mâinile „consumatorului”; vrînd-nevrînd, respecta aceleași legi, tradiții, obiceiuri ca și stăpînul și, treptat, dobîndea unele drepturi; cea de-a doua generație nu mai era considerată proprietate, din punct de vedere legal. Ca reprezentant al stăpînului, el putea să se ridice, asemenea sclavului de tip roman, la poziții de autoritate. Atunci cînd structura politică se bîzua pe legăturile de rudenie, un sclav asimilat, considerat membru prin alianță al familiei stăpînului, putea fi numit într-un post important. În marea lor majoritate însă sclavii erau folosiți la muncă — în gospodărie sau pe ogoare.

„Trestia producătoare“

Puțini știu că sclavia a existat, cu mult după prăbușirea Imperiului roman și cu mult înainte de descoperirea Lumii Noi, pe plantații ai căror proprietari erau europeni. Orașele cetăți Genova și Veneția, importante porturi la Marea Mediterană, descoperiseră unele plante exotice și posibilitatea cultivării acestora pentru nevoile pieței europene. Zahărul, de exemplu, aproape necunoscut în Europa¹, se folosea din

belșug în Orientul Mijlociu și în Nordul Africii, intrate sub dominația musulmanilor, de la care îl cumpărau neguțătorii creștini. Dar, de teama unui eventual conflict religios, aceștia și-au asigurat surse proprii de aprovizionare. Încă din prima jumătate a sec. XII, venețienii au obținut zahăr din regiunile cucerite de cruciați. După izgonirea lor de către musulmani, Insula Cipru a rămas singura sursă pentru piața europeană.

Pentru a face față cererilor tot mai mari, proprietarii — venețieni, catalani, francezi și genovezi — plantațiilor din Cipru aveau nevoie de mînă de lucru. Ea a fost formată, de la bun început, din lucrători liberi veniți din Europa, din șerbi localnici și, mai ales, din sclavi — soldați musulmani căzuți în prizonierat. În curînd însă numărul lor a devenit insuficient.

Există posibilitatea atragerii de emigranți, pentru desțelenirea unor pămînturi. Dar soluția nu a fost pusă în practică — poate pentru că, în bazinul mediteranean, instituția sclaviei era mai la îndemînă și mai ieftină. Drept urmare s-a intensificat comerțul cu sclavi în jurul Mediteranei.

Atît religia creștină cît și cea musulmană considerau permisă transformarea în sclavi a prizonierilor de război de credință potrivnică. Dar au existat mulți sclavi creștini în țările musulmane, vînzarea lor dintr-o zonă într-alta, fiind considerată normală. Tranzacțiile se încheiau în porturile de pe coastele de Nord și Est ale Mării Negre. Acest comerț, la care au participat țările latine din Europa Occidentală după cucerirea Constantinopolului de cruciați (1204), a continuat să reprezinte principala sursă de procurare a sclavilor, pînă spre jumătatea sec. XIV.

Africa subsahariană furniza, și ea, un important contingent de sclavi atît Africii de Nord cît și altor zone africane. Prețul unui prizonier de război, vîndut în apropierea locului de baștină, era scăzut, căci omul putea să fugă și să-și găsească ușor o ascunzătoare. Cu cît depărtarea de casă era mai mare, cu atît evadarea îi era mai anevoioasă, de aceea prețul sclavului era direct proporțional cu distanța ce îl despărțea de locul său natal.

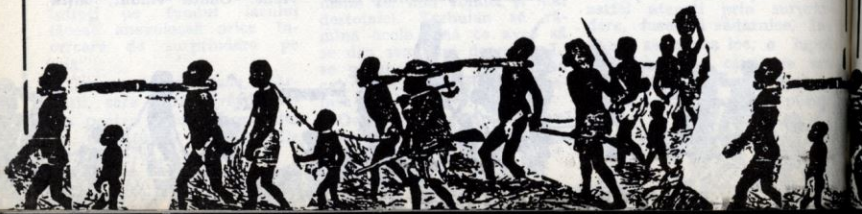
La începutul sec. XIV au început să apară în Europa sclavii de culoare, ca prizonieri de război la început, iar mai tîrziu, cumpărați direct din Africa de Nord. Căderea Constantinopolului (1453) a scos Marea Neagră din circuitul comerțului cu oameni, Africa rămînd principala rezervor de forță de muncă pentru plantații din jurul Mediteranei.

Între timp cultivarea trestiei și a sfeclei de zahăr s-a extins, spre Vest, în Creta, Sicilia, iar mai tîrziu în Sudul Spaniei (Valencia, Malaga) și Portugaliei (Algarve). Administratorii și specialiștii de pe vechile plantații aduceau pe noile terenuri metodele cu care erau obișnuți, inclusiv sclavia.

La mijlocul sec. XV, în Sicilia, a fost inventată o presă de zahăr care simplifica mult producția, iar folosirea ei s-a răspîndit, rapid, în Peninsula Iberică. Cîteva decenii mai tîrziu cultivarea zahărului s-a extins și în Insulele Madeira și Canare, de unde portughezii îl transportau spre Europa; în același timp ei căutau căi de procurare a sclavilor din Africa Occidentală. Spre sfîrșitul sec. XV, reușeau să achiziționeze anual doar cîteva sute; marea migrație abia începea...

¹ Trestia de zahăr pare a fi fost cultivată în India, încă în urmă cu 5 000 ani, de unde s-a răspîndit spre Est, în Indochina și spre Vest în Orientul Mijlociu și Europa. În secolul VIII, trestia de zahăr se cultiva în regiunile Spaniei ocupate de arabi și în Sudul Franței, unde existau și ateliere pentru rafinarea sucului plantelor.

Se presupune că trestia de zahăr a fost cultivată și în Insulele Solomon din Sudul Oceanului Pacific. În 1493, cu prilejul celei de-a doua călătorii a sa, Columb a dus trestia de zahăr în Lumea Nouă. Cultivarea ei s-a bucurat de un deosebit succes în Indiile Occidentale, determinînd răspîndirea rapidă a plantațiilor de acest tip (după *The New Encyclopedia Britannica*, vol. 17, p. 769, ed. 15, Chicago, 1977).

Revoluția zahărului

Etaple următoare s-au succedat rapid.

La începutul sec. XVI întreprinzătorii portughezi au început să cultive zahăr și în Insula Sao Tomé, din Golful Guineea, profitând de faptul că munca ieftină a sclavilor, la îndemână în apropierea țărmurilor africane, contrabalansa distanța uriașă care îi despărțea de piețele europene. După descoperirea Americii, s-a încercat și aici cultivarea trestiei sau a sfeclei, dar exportul a rămas totuși redus. În prima jumătate a sec. XVI asemenea plantații au apărut în Puerto Rico, Jamaica, pe țărmul Mexicului, dar nici unul din experimente nu a dat rezultate încurajatoare. Problema-cheie era forța de muncă. Indienii din partea locului nu rezistau bolilor europene și africane.

Brazilia a fost prima țară din Lumea Nouă unde au prosperat plantațiile lucrate cu sclavi. Problema forței de muncă a fost rezolvată printr-o serie de raiduri în rîndurile indienilor băștinași, dar și prin importul de sclavi africani, posibilitate la îndemna portughezilor stăpîni ai comerțului de coastă din zonă pînă spre sfîrșitul sec. XVI. Pe la 1590, coloniile portugheze din Brazilia ajunseseră la o populație de aproape 57 000 locuitori, din care aproximativ 44% erau europeni, 32% indieni și 29% africani, proporția de africani fiind în continuă creștere.

În acel moment „Sistemul Atlanticului de Sud” era con-

stituit. În jurul principalelor oraș portuare se întindeau imense plantații; proprietarii alcătuiau clasa dominantă care ținea sub controlul ei și pe reprezentanții locali ai guvernului de la Lisabona.

Un secol mai tîrziu, portughezii au cedat locurile olandezilor care au devenit cei mai întreprizi dintre europeni în comerțul cu Africa. Compania olandeză a Indiilor Occidentale¹ a reușit să-și impună controlul asupra unor întinse regiuni din Nord-Estul Braziliei. Dar și teritoriile sub stăpînire a altor țări constituiau surse de cîștig pentru ei, deoarece le ofereau atît tehnologia necesară producerii zahărului cît și transportul sclavilor sau a mărfurilor exportate.

Între 1640 și 1660, Insulele Barbados, Martinica, Guadelupa, St. Kitts și Antigua, au devenit, mai ales, colonii producătoare de zahăr. Albii au lăsat munca sclavilor africani; marile plantații au înghițit micile ferme; zahărul, mai rentabil, a înlocuit tutunul. De îndată ce „revoluția zahărului” a fost desăvîrșită în Insulele Antile, ea s-a răsîndit și spre Vest; Insulele Jamaica și Santo Domingo, colonii ale Angliei și, respectiv, Franței, au fost cele mai prospere exportatoare de zahăr. Astfel, cererea crescînd de zahăr din Europa a determinat expansiunea „Sistemului Atlanticului de Sud” în noile teritorii.

Traducere de
Nadia PANDREA CUTCUTACHE

¹ A luat ființă în 1621, avînd ca scop colonizarea Noului Olande (Australiei).

ȚĂRANII CANTOANELOR

(Urmare din p. 58)

Curînd, razele soarelui au început să strălucească pe coastele Muntelui Ross. După nici o oră, la poalele sale, în umbra Muntelui Morgarten, zarva luptei a încetat.

Plini de bucurie, conducătorii elvețienilor și-au strîns oamenii în jurul steagului. Îngenunchind, din piepturile lor eliberate de teamă s-a înălțat spre vale și spre munte rugăciunea de mulțumire către cer. Dușmanii învinși au fost urmăriți pînă departe peste graniță. Pe cîmpul de luptă rămăsesse pentru totdeauna și contele Friedrich von Toggenburg, bărbat renumit pentru desăvîrșita-ținută cavalerescă și pentru înaltele-i însușiri morale, cel care încercase totul pentru a-l opri pe duce de la acest război. Cavalerii au fost neputincioși în fața puternicelor lovituri date cu halebardele — care puteau despică și coifuri și armuri — și cu securile.

Ducele Leopold și-a văzut astfel brusc și definitiv năruită marea sa expediție. După această înfrîngere, el nu a înțeles însă să renunțe la pretențiile sale asupra celor trei văi ale Alpilor și să încerce să ajungă la o pace durabilă cu locuitorii lor. Împins de nevoie, a consimțit numai la încheierea unui scurt armistițiu. Învîgătorii săi și-au reînnoit însă și întărit în același an, la Brîning, alianța din 1291. Ținînd seama și de amenințarea continuă a războiului — un război rece, cum l-am numi în zilele noastre — ei și-au căutat și aliați prin vecinătate. Împreună cu Lucerna, cu Zürich, cu Glarus și Zug și cu Berna, s-au asociat într-o confederație, cuprinzînd opt cantoane.

Pe locul unde a avut loc înverșunata bătălie din a 15-a zi a lunii noiembrie a anului 1315, învingătorii au zidit o bisericuță comemorativă. Și pînă în zilele noastre s-a păstrat acolo obiceiul de a aniversa anual această dată printr-o mică sărbătoare.

Traducere de
Alexandra BUCȘAN

TEZAUURUL DACIC DE LA SURCEA

ION SÂNDULESCU, din Buzău, dorește să aște de referitoare la un alt tezaur dacic, descoperit în Transilvania, cel de la Surcea (nr. 9/1977).

În anul 1934, pe teritoriul satului Surcea, com. Brateș, jud. Covasna, cu prilejul unor lucrări agricole, a fost descoperit un depozit de obiecte din argint, buclă de argint brut și cîteva nicovală miniaturale din fier. Doi ani mai tîrziu, o parte din tezaur a fost predată Muzeului Orădenesc din Sfîntu Gheorghe. În prezenți, aceste mărituri ale înaltului meșteșug al argintarilor dacici se află în colecțiile Muzeului de Istorie al R.S.R.

În imaginea de mai jos una din piesele tezaurului: o falceră (țară, platou).

INTREBĂRI DESPRE CURTEA DE ARGEȘ

Cînd Curtea de Argeș — străveche vatră voleyodală după 1150 (nr. 1/1978), MIHAI CIOBANU, din București, întreabă: 1) Ce semnificație are anul 1352 din inscripție? 2) Al cui este portretul din icoana de la intrare — al lui Nicolae, sau al lui Vlaicu? 3) Mitropolia Țării Românești a existat și înainte de 1359?

Autorul, dr. N. Constantinescu, răspunde: 1) Graficul cu data 1351/1352 se referă la moartea lui Basarab I la Cîmpulung și nu are nici o legătură, în lumina datei amintite, cu edificarea Bisericii domnești, care este în întregime opera lui Vlaicu vodd (c.1369). Stirea confîndă constituie ceea ce se numește în limbaj de specialitate un „fapt de memorie” (nu este, de altfel, singura zgîrită pe pereții monumentului argeșean); 2) Fiind cîtorul bisericii, este firesc ca Vlaicu vodd să figureze în Desis din pronaos. Portretul de aici nu se aseamănă cu cel din tabloul votiv din naos deosece, în pronaos, pictura este autentică, pînă la din sec. XIV, pe cînd cea din naos a fost refăcută (ultima dată în veacul trecut). În mo-

mentul de față, majoritatea specialiștilor îl identifică pe Vlaicu vodd ca fiind înmormînat în celebrul sarcofag descoperit în 1890, lui aparținîndu-i și cunoscuta pafă de aur. 3) În 1359, Mitropolia Țării Românești este recunoscută de către Patriarhia din Constantinopol; pînă la 1359, ierarhia ortodoxă românească era de rang episcopal. Indiscutabil, pînă la Neagoe Basarab (1512-1521), Mitropolia Țării se afla la Curtea de Argeș. Abia voleyodalul amintit a strămutat-o la Tirgoviște.

PATRU PETIȚII — NICI UN RĂSPUNS

Refinem dintr-o notă trimisă de TRAIAN RUSU, din Cluj-Napoca, cu privire la unul din luptătorii transilvăneni din sec. XVIII pentru drepturi naționale ale românilor (nr. 1/1978): La 14 iulie 1790, Ioan Para, vicar de Rodna, a trimis o petiție Curții imperiale din Viena, prin care revendica — în numele grîncierilor născuți — o reprezentare a românilor în Dietă, corespunzătoare cu numărul lor majoritar în Transilvania. O cerere similară a înaintat-o și Guvernului transilvănean (acesta a ordonat episcopului Ioan Bob să-l determine pe vicar să-și retragă cererea). În același an, Para a trimis alte două petiții împăratului. Toate au rămas fără răspuns.

LA STRIGAREA PATRIEI

CHIRILĂ BELECA, din Roman, ne întreabă: cum se numea locotenentul Bordeanu, căzut în luptele de la Rahova: Gheorghe (ca în inscripția de pe monumentul din Cîmpulung Muscel) sau Pavel (nr. 3/1977).

Prenumele corect este cel din revistă — Pavel Bordeanu, fiu de război din Fălcișeni, născut în 1840, locotenent din 1873. A murit eroic la 7 noiembrie 1877. De pe cîmpul de luptă, scria soției sale: Patria ne cheamă, dragă soție, trebuie să alergăm toți la strigarea ei [...]. De va trebui să mor, îmi va fi dulce credința că mor pentru țară și că tu, fiica neamului lui Ștefan cel Mare, vei ridica cu mîndrie fruntea a în dolii în ziua cînd frații noștri vor reveni biruitori!

UN CRITIC CRAIOVEAN

De la început, vă rog a nu fi calificat ca un critic maniac, ne scrie CONSTANTIN ȚĂRULESCU, din Craiova, cîtoral al revistei de la primul număr. Din multe și interesante observații și sugestii pe care ni le adresază, răspundem acelor ce au legătură directă cu sarcinile și atribuțiile noastre.

1) Ne străduim din răspuneri să satisfacem dorințele și gusturile unui număr cît mai mare de cititori. Altfel spus, fimem seama de ceea ce place celor mai mulți. Dacă ne vom ghida și după ceea ce nu place unora, ne temem că nu o vom mai scuti la capăt.

2) Vom evita suprapunerile de text și ilustrații care au provocat anumite dificultăți la lectură.

3) Biografia lui Penes Curcanul a apărut în nr. 1/1967. Despre Nicolae Valter Mărdăcineanu, s-a vorbit în cîteva numere ca 5/1972, 5/1977. Cîteva cărți co-l evocă: V. Mocanu, Căpitanul Nicolae Valter Mărdăcineanu, București, 1965; Asalt la redute. Eroii al războiului pentru independență, București, 1977; Viteji al neamului, București, 1977.

MULȚUMIRI

Din corespondența sosită în ultimul timp pe adresa revistei noastre, am refînat propunerile, sugestile, completările și urările adresate de virmditori, cititori, cărora le mulțumim: DAMIAN CHERIANU, din Lugoj; ALEXANDRU CRĂCIUN, din Alia, jud. Alba (vom publica, eventual, fotografia în cadrul unui articol); GH. BLAGA, din com. Afumați, jud. Ilfov (ne puteți trimite, spre consultare, manualul respectivel); DUMITRU PANAIȚESCU, din București; IOANA STANCIU, din Gălbii; NECULAI TEODORU, din București; DUMITRU STĂNESCU, din București; DORINA ANDREICU, din Constanța; ION TEODORI, din București; TRANDAFIR PETRESCU, din Cluj-Napoca; IOANA DUMITRASCU, din Timișoara; PAUL KEPLER, din Arad; ANDREI C. IOAN, din Pașcani.

1949, dar și 1950

Locotenent-colonel (r.) DIONISIE V. MALOFEI, din București: Într-adevăr, generalul Ioannis Melasos a murit la 28 ianuarie 1871, și nu 1940. Citiți priștele anul de cînd în fruntea statului monegasco se află prințul Rainier III, surse românești citate de dumneavoastră ca, dealtfel, și Enciclopedia britanică (ultima ediție din 1977), indică anul 1949, dar alte lucrări străine de referință (Grand Larousse Encyclopédique, Chamber's Biographical Dictionary, Dictionnaire d'histoire universelle, pe care le-am consultat, menționează anul 1950. Iată de ce inserăm și mențiunea dumneavoastră.

NU SÎNTEM LIBRI

TRAIAN DUDESCU, din Botosani; ADRIANA DORIAN, din Constanța; IOAN DUMITRAȘCU, din Bala Mare: după cum am precizat în repede rânduri, noi nu ne ocupăm cu comerțul de carte; pentru procurarea lucrărilor prezentate în cadrul rubricii Cărți sosite la redacție, adresați-vă ori librărilor din localitate, ori librăriei "Cartea prin poștă", ser. serg. Nufu Ioan, nr. 8-12, București.

MIRCEA JINICU, din Timișoara: transmitemiți sugetia dvs. unei edituri de specialitate.

CĂRȚI OPRITE

DUMITRU IOSIF, din Iași, ne scrie: După anexarea Transilvaniei la regatul ungar în 1867, guvernul de la Budapesta a interzis o serie de lucrări referitoare la istoria românilor. În perioada 1873-1877, au căzut victime acestei măsuri Vasiliu Petri: *Elementariu sau abecedariu pentru școlile românești*, Sibiu, 1874; Aron Pumnul: *Lepturariu românesc*, Viena, 1861-1865; A. Treboniu Laurian: *Istoria românilor*, București, 1873; Ioan M. Moldovan: *Istoria patriei pentru școlile poporale române din Ardeal*; I. V. Kuss: *Elemente de istoria Transilvaniei pentru învățători și școlile poporale române*, Sibiu, 1865; Meletiu Drăghici: *Istoria Ungariei în compendiu*, Timișoara, 1874; Ioan Tudescu: *Istoria românilor*, Arad, 1876; Visarion Roman: *Carte de lectură românească pentru școlile române*, Sibiu, 1873.

Cristian POIȘTEANU

CERERI ȘI OFERTE

IONESCU MIHAIL, str. N. Bălcescu, nr. 191, Bals, jud. Olt, solicită: nr. 1-5, 11/1975; oferă: nr. 7-10/1975.

DREBĂT CONSTANTIN, str. V. Alecsandri, nr. 22, Orsova, jud. Mehedinți, solicită: nr. 9/1977.

CAZAN VASILE, str. Lamotești, nr. 3-5, bl. 62, sc. C. ap. 8, București, oferă colecția completă.

PRĂSCINU CONSTANTIN, str. George Enescu, nr. 2, A. Iași, oferă colecția completă.

POPESCU ION, str. Argeș, bloc N, ap. 6, Craiova, oferă: nr. 6-8/1967, 12/1968; colecția 1974-1977.

ZMEU AURELIU, str. Cloșca, nr. 26, Tîrgoviște, jud. Dâmbovița, oferă colecția completă.

ZĂRĂ CRISTESCU, str. Prilucka Dornel, nr. 6, bl. D-5, sc. II, ap. 227, București, oferă: nr. 1-6, 8-9/1967; 1-5, 7-9, 11, 12/1968; 1-2, 4-12/1969; 1-8/1970; 8/1975.

EUTHIMIU STOIAN, com. Peciu Nou, jud. Timiș, solicită: nr. 1-6/1967; 1-9/1968; 7-9/1969; 1, 3/1975; 2, 7, 8, 10, 12/1976; 5, 6/1977.

VIRGIL HĂPRIAN, B-101, Petru Groza, nr. 5, ap. 36, Deva, jud. Hunedoara, oferă colecția completă.

NICOLAE JURCHELA, str. N. Titulescu, nr. 33, Lugoj, jud. Timiș, oferă colecția completă.

VASILESCU A. GHEORGHE, calea Dorobanților, nr. 182, București, oferă: nr. 2, 3, 5-8, 10-12/1971; 1-4, 7-12/1972; 1-11/1973; 1-10, 12/1974; 1-9, 11/1976; 1, 3, 6, 8, 11, 12/1976.

ILIE IONEL, str. Progresului, nr. 3, bl. S-4, sc. B, ap. 12, Rimnicu Vilcea, solicită: nr. 1, 2/1967; 9/1968; oferă: nr. 3/1967; 6/1968; 12/1972; 10, 11/1976; 1, 2/1977.

CĂLINESCU HRISTACHE, str. Aurel Vlaicu, nr. 48, București, solicită: nr. 1-5, 7, 9/1967; oferă: nr. 4, 11/1969; 4/1970; 9/1971; 10/1977.

NICĂ C. ADRIAN, sat. Pătrăuța, com. Cernătești, jud. Dolj, solicită: nr. 1-8/1967.

În toată perioada domniei lui Cuza (1859-1866), generalul Florescu a fost comandantul-șef al tinerei armate române și Școlii superioare de război, precum și ministru de Război. În timpul lungii sale cariere politice, generalul Florescu a deținut multe posturi importante. A fost de mai multe ori ministru de Război (30 septembrie 1862-12 octombrie 1863), de Interne și Lucrări Publice (14 iunie 1865-30 ianuarie 1866), și iar de Război (14 martie 1871-27 aprilie 1876, în cabinetul conservator Lascăr Catargiu); prim-ministru (4-27 aprilie 1876 și 21 februarie-27 noiembrie 1891); și din nou ministru de Război (1889); președinte al Senatului (1890). Pe lângă rolul său în politica țării, credem că aportul său la organizarea și înzestrarea armatei române a fost deosebit de important. A mărit numărul regimentelor de infanterie, a creat cavaleria ușoară și a introdus instrucția militară în toate școlile; pentru ca armata să devină într-adevăr modernă, a achiziționat puști și tunuri de ultimul tip.

Oricum, trebuie ținut seama că Florescu a dispus de fonduri limitate pentru înzestrarea armatei, că în condițiile unor profunde schimbări, cele două armate din Moldova și Țara Românească trebuiau sudate într-una singură, iar statele lor majore unite; trebuiau rezolvate fuzionarea celor două Academii militare de la București și Iași, alegerea unui drapel unic, reorganizarea Ministeriului de Război, a serviciilor pompierilor, poliției și grănicerilor; toate acestea erau probleme acute care cereau mult tact și diplomatie, calitate pentru care Florescu era recunoscut. Este cert că fără o armată unificată, unirea Principatelor ar fi rămas un act formal.

În 1866, cînd Cuza a abdicat, Ion Emanuel Florescu, credincios propriilor lui convingeri, a rămas alături de el, preferînd să-și dea demisia decît să-și calce jurămîntul. Totuși, Carol I l-a chemat în fruntea Ministerului de Război, deoarece, avea toată admirația pentru bunii militari. În *Memoriile* sale, Carol nota: "Generalul Florescu a fost atît de mult criticat în 1866 pentru că îi era devotat lui Cuza. Ofițerii devotați lui Cuza sînt tocmai aceia pe care pot conta, deoarece ei sînt credincioși unui principiu, nu unei persoane".

Cînd luptătorii din 1877 s-au întors, acoperiți de glorie, de pe cîmpurile de luptă din Bulgaria, mulți s-au dus acasă la Ion Emanuel felicitîndu-l pentru înființarea și organizarea, pe baze moderne, a armatei române. A fost una din puținele dăți din viața lui (1819-1893) cînd a plîns fără sfîșial.

Mai trîziu, o consolare pentru el a fost poezul pe care i l-a dedicat Alecsandri; pentru urmașii acelor vremuri a rămas ca aducere-aminte și statuia din Iași, care l-a imortalizat în cea mai semnificativă dintre ipostaze: alături de domnitorul Al. I. Cuza.

CONTENTS (Romanian History) NICOLAE CEAUȘESCU 1848-1948-1978 Historical Landmarks • V. NICULAE Bălcescu and the Romanian Socialists • S. COLUMBEANU, E. BANTEA, M.E. IONESCU Romanian War against Hitler in Foreign Documents • M. MUȘAT, FL. TĂNĂȘESCU Sons of the same fatherland: Romania (A historical documentary) • I.H. CRIȘAN Instead of the Goths — the Dacians • A. DEAC The Authors of the 1894 Memorandum on Trial • A. BIRTOLON, Z. BENGESCU-CĂMĂRĂȘESCU Memories of the Great Union • ZOE DUMITRESCU BUȘULENGA, S. IOSIPESCU, V. IONESCU, The Ghicas • GH. DAVID The Bran Castle • R. FLORESCU General Ion Emanuel Florescu (1819-1893)

SOMMAIRE (Histoire roumaine) NICOLAE CEAUȘESCU 1848-1948-1978 Repères historiques • V. NICULAE Bălcescu et les socialistes roumains • S. COLUMBEANU, E. BANTEA, M.E. IONESCU Nouveaux documents étrangers sur la Roumanie en guerre contre Hitler • M. MUȘAT, FL. TĂNĂȘESCU Les Roumains à côté des autres nationalités du pays (esquisse documentaire) • I.H. CRIȘAN Au lieu des Goths — les Daces • A. DEAC Le procès des signataires du Mémorandum de 1894 • A. BIRTOLON, Z. BENGESCU-CĂMĂRĂȘESCU Souvenirs de la Grande Union • ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, S. IOSIPESCU, V. IONESCU Les Ghica • GH. DAVID Le château de Bran • R. FLORESCU Le Général Ion Emanuel Florescu (1819-1893)

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) НИКОЛАЕ ЧАУШЕСКУ 1848-1948-1978 исторические ориентиры • В. НИКУЛАЕ Н. Балческу и румынские социалисты • С. КОЛУМБЯНУ, Е. БАНТЯ, М.Е. ИОНЕСКУ Новые иностранные документы • Румыния в антифашистской войне • М. МУШАТ, ФЛ. ТАНЭСЕСКУ Социальство румынов с остальными сосуществоющими национальностями (Документальный очерк) • Н.Х. КРИШАН Вместо готов — даки • А. ДЯК 1894 — процесс авторов меморандума • А. БИРТОЛОН, З. БЕНДЖЕСКУ-КАМАРАШЕСКУ Воспоминания о Великом воссоединении • ЗОЕ ДУМИТРЕСКУ-БУШУЛЕНГА, С. ИОСИПЕСКУ, В. ИОНЕСКУ Семья Гина • Г. ДАВИД Замок Бран • Р. ФЛОРЕСКУ Генерал Ион Емануэл Флореску (1819-1893)

INHALT (Rumänische Geschichte) NICOLAE CEAUȘESCU 1848-1948-1978 Historische Merkzeichen • V. NICULAE Bălcescu und die rumänischen Sozialisten • S. COLUMBEANU, E. BANTEA, M.E. IONESCU Neue fremdländische Dokumente über Rumänien im antihitleristischen Krieg • M. MUȘAT, FL. TĂNĂȘESCU Ein historisches Dokumentarium: Zusammenleben der Rumänen mit den anderen Nationalitäten • I.H. CRIȘAN An Stelle der Goten — die Dazier • A. DEAC 1894 — Der Prozess der Memorandisten • A. BIRTOLON, Z. BENGESCU-CĂMĂRĂȘESCU Erinnerungen an die grosse Vereinigung • ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, S. IOSIPESCU, V. IONESCU Die Familie Ghica • GH. DAVID Das Schloss Bran • R. FLORESCU General Ion Emanuel Florescu (1819-1893)

SUMARIO (Historia rumana) NICOLAE CEAUȘESCU 1848-1948-1978 puntos de referencia histórica • V. NICULAE Bălcescu y los socialistas rumanos • S. COLUMBEANU, E. BANTEA, M.E. IONESCU Nuevos documentos extranjeros sobre la participación de Rumania en la guerra antihitleriana • M. MUȘAT, FL. TĂNĂȘESCU Un documental histórico: la convivencia de los rumanos con las naciones cohabitantes • I.H. CRIȘAN En el lugar de los godos: los dacios • A. DEAC 1894 — el proceso incoado a los autores del Memorandum • A. BIRTOLON, Z. BENGESCU-CĂMĂRĂȘESCU Recuerdos sobre la Gran Unión de los Principados Rumanos • ZOE DUMITRESCU-BUȘULENGA, S. IOSIPESCU, V. IONESCU La Familia Ghica • GH. DAVID El Castillo de Bran • R. FLORESCU El general Ion Emanuel Florescu (1819-1893)

ABONNEMENTS : ILEXIM — Departamentul export-import presă, București, strada
13 Decembrie, nr. 3, P.O.B. 136-137, telex : 11226

magazin istoric

București, Intrarea Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, Căsuța poștală 702, Cod 70 100, telefon 16 68 72.

REDACTORI: Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Dragomirescu, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu-Năstășel, Ana-Maria Șerbănescu, Vasile Șimandan, Marian Ștefan
SECREȚAR RESPONSABIL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA ARTISTICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Georgeta Apreotesei, Constanța Avram

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr — 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

